

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ
KATEDRA HISTORICKÝCH VĚD

DIPLOMATICKÁ POSELSTVA VYSÍLANÁ
Z VÍDNĚ DO CAŘIHRADU
OD POLOVINY 17. DO POLOVINY 18. STOLETÍ

Diplomová práce

2007

Bc. Lenka VINTROVÁ

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA FILOZOFICKÁ

Katedra historických věd

**DIPLOMATICKÁ POSELSTVA VYSÍLANÁ
Z VÍDNĚ DO CAŘIHRADU
OD POLOVINY 17. DO POLOVINY 18. STOLETÍ**

Diplomová práce

AUTOR PRÁCE: *Bc. Lenka Vintrová*

VEDOUCÍ PRÁCE: *Mgr. Jiří KUBEŠ, Ph.D.*

2007

UNIVERSITY OF PARDUBICE
FACULTY OF ARTS AND PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF HISTORY

DIPLOMATIC LEGATIONS
OF THE AUSTRIAN HABSBURGS TO
CONSTANTINOPLE BETWEEN 1620-1740

Thesis

AUTHOR: *Bc. Lenka VINTROVÁ*

SUPERVISOR: *Mgr. Jiří KUBEŠ, Ph.D.*

2007

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst.1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 27. června 2007

Bc. Lenka Vintrová

Poděkování

Děkuji všem, kteří mi poskytli potřebné informace, věnovali svůj čas a umožnili mi tak vytvořit tuto práci. Děkuji své rodině za trpělivost a povzbuzování během celého mého studia a obzvláště při dokončování diplomové práce. Dále děkuji vyučující z Katedry historických věd Univerzity Pardubice, kteří mě v době studia formovali a vždy mi vyšli ochotně vstříc, zvláště pak paní děkance prof. doc. Mileně Lenderové, Csc. za její pochopení a podporu. Můj největší dík ale patří Mgr. Jiřímu Kubešovi, Ph. D., který měl se mnou vždy svatou trpělivost a bez kterého by tato práce nikdy nemohla vzniknout.

SOUHRN

Tato diplomová práce se snaží na základě dochovaných cestovních deníků popsat a analyzovat diplomatická poselstva vysílaná rakouskou větví Habsburků z Vídně do Osmanské říše zhruba od poloviny 17. do poloviny 18. století. Jedná se především o poselstva J. L. z Kuefsteinu (1628-1629), H. Černína z Chudenic (1644-1645), J. R. Schmida ze Schwarzenhornu (1650-1651), W. Leslieho (1665-1666), W. IV. z Oettingen-Wallersteinu (1699-1701), D. H. z Virmondu (1719-1720) a A. C. Ulfelda (1740-1741).

V úvodní kapitole je shrnuto dosavadního bádání o tématu a možnostech využití cestovních deníků pro bádání o cestování v raném novověku. Další kapitoly se zaměřují na celkové vztahy Habsburské monarchie a Osmanské říše a jejich válečné konflikty v 17. a 18. století a hlavně na jejich diplomatické vztahy. Následující části se pak věnují jednotlivým císařským velvyslancům působícím v Cařihradu zhruba mezi lety 1628-1750. V dalších kapitolách se pak věnuje samotnému cestování diplomatických legací s přihlédnutím na jejich přípravy na cestu, složení poselstev a jejich audienci u císaře. Vykresleny jsou zde i obě části cest poselstev. Jak plavba po Dunaji z Vídně do Bělehradu, tak také putování po souši z Bělehradu do Cařihradu. Podrobněji jsou zde popsány slavnostní vjezdy poselstev do Cařihradu i audience u osmanského velkovezíra a sultána. Poslední kapitola se věnuje každodennímu životu na cestě poselstva.

ABSTRACT

This diploma thesis tries, on the basis of preserved travelling diaries, to describe and analyse diplomatic legations sent by an Austrian branch of the Hapsburgs from Vienna to Ottoman Empire from around the middle of the 17th century to the middle of the 18th century. It mainly deals with the legations of J. L. of Kuefstein (1628-1629), H. Černín of Chudenice (1644-1645), J. R. Schmid of Schwarzenhorn (1650-1651), W. Leslie (1665-1666), W. IV. of Oettingen-Wallerstein (1699-1701), D. H. of Virmond (1719-1720) and A. C. Ulfeld (1740-1741).

The existing research about the topic and possibilities of usage of travelling diaries for research on travelling in Early Modern Ages is summarised in the opening chapter. Another chapters focus on overall relationships of Hapsburg Empire and Ottoman Empire and their war conflicts in the 17th and 18th centuries and mainly on their diplomatic relationships. Following chapters deal with individual imperial envoys who worked in Constantinople roughly between 1628-1750. In the next chapters, it is engaged in the travelling of diplomatic legations itself with questions about travelling preparations, structure of legations and their audiences with the emperor. The both parts of the journeys of legations are shown here too. Both the cruise along the Danube from Vienna to Belgrade, and land travelling from Belgrade to Constantinople. Ceremonial entrances of legations to Constantinople and audience with Ottoman grand vizier and sultan are described in details. The last chapter is about everyday life of the legation's journey.

OBSAH	
I. ÚVOD	2
II. VZÁJEMNÉ VZTAHY HABSBUŘSKÉ MONARCHIE A OSMANSKÉ ŘÍŠE A JEJICH VÁLEČNÉ KONFLIKTY V 17. A 18. STOLETÍ	6
II.1. Zvláštnosti osmanské armády	10
III. DIPLOMATICKÉ VZTAHY HABSBUŘSKÉ MONARCHIE A VYSOKÉ PORTY V 16. - 18. STOLETÍ	14
III.1. Obecně o diplomacii v Habsburské monarchii v 17. a 18. století	14
III.2. Habsbursko-osmanská diplomacie v 15. - 18. století	16
III.3. Dvorská válečná rada	18
III.4. Významní vyslanci Habsburské monarchie u Vysoké Porty v 17. a 18. století	19
III.4.1. <i>Hans (Johann) Ludwig z Kuefsteinu (1587-1657)</i>	21
III.4.2. <i>Jan Oktavián Kinský (1612-1679)</i>	22
III.4.3. <i>Heřman Černín z Chudenic (1578/1579-1651)</i>	23
III.4.4. <i>Johann Rudolf Schmid ze Schwarzenhornu (1590-1664)</i>	24
III.4.5. <i>Walter Leslie (1606-1667)</i>	26
III.4.6. <i>Wolfgang (IV.) z Oettingen-Wallersteinu (1629-1708)</i>	28
III.4.7. <i>Damian Hugo Virmond (1666-1722)</i>	30
III.4.8. <i>Hrabě Anton Corfiz Ulfeld (1699-1760)</i>	31
IV. CESTY CÍSAŘSKÝCH DIPLOMATICKÝCH POSELSTEV DO CAŘIHRADU MEZI POLOVINOU 17. A POLOVINOU 18. STOLETÍ	34
IV.1. Přípravy na cesty	34
IV.1.1. <i>Dary pro sultána a další významné osoby v Osmanské říši</i>	38
IV.1.2. <i>Sestavení velvyslancova doprovodu</i>	40
IV.2. Císařská audience před odjezdem poselstev	44
IV.3. Trasy diplomatických poselstev	50
IV.3.1. <i>Plavba po Dunaji z Vídně do Bělehradu</i>	51
IV.3.2. <i>Slavnostní výměna poselstev</i>	60
IV.3.3. <i>Cesta po souši z Bělehradu do Cařihradu</i>	62
IV.3.4. <i>Nezvyklá trasa poselstva velvyslance Wolfganga IV. z Oettingen- Wallersteinu v letech 1699-1700</i>	71
IV.5. Slavnostní vjezdy poselstev rakouských Habsburků do Cařihradu	74
IV.6. Audience v Cařihradu.....	77
IV.6.1. <i>Audience u velkovezíra</i>	78
IV.6.2. <i>Audience u sultána</i>	81
V. KAŽDODENNÍ ŽIVOT NA CESTÁCH POSELSTEV DO CAŘIHRADU	91
V.1. Kratochvíle během cesty	93
VI. ZÁVĚR	97
VII. POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA	99
VIII. CONCLUSION	108

I. ÚVOD

V poslední době se téma šlechtického cestování v období renesance a baroka dostalo do popředí zájmu mnoha badatelů.¹ Vzniklo mnoho zajímavých prací na základě šlechtických osobních deníků,² cestovních deníků, cestovních instrukcí, osobní korespondence nebo relací.³ Renesanční a barokní šlechticové si do svých deníků zapisovali kromě každodenních činností také spoustu zajímavých detailů, které mohou být i pro současného badatele velmi atraktivní.⁴ Diplomatické cesty do Cařihradu v období 17. a 18. století, kterým se tato diplomová práce věnuje, patří, troufám si tvrdit, k tématům,

¹ Důkazem toho mohou být jak dílčí studie Jiřího KROUPY, *Dietrichstajnové v pol. 17. století a model tzv. kavalírské cesty*, Historická Olomouc a její současné problémy 4, 1983, s. 109-117; Zdeňka HOJDY, „Kavalírské cesty“ v 17. století a zájem české šlechty o Itálii, in: Itálie, Čechy a střední Evropa, Praha 1986, s. 216-239; Jaroslava PÁNKA, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě (Cestování jako činitel kulturní a politické integrace)*, ČČH 88, 1990, s. 661-682; Petra VORLA, *Úvěr, peníze a finanční transakce české a moravské aristokracie při cestách do zahraničí v polovině 16. století*, ČČH 96, 1998, s. 754-778 nebo Jiřího KUBEŠE, *Diplomaticko-úřední cesta generálního válečného komisaře Leopolda Antonína Josefa Šlika z Pasounu a Holíče (1663-1723) po středoněmeckých dvorech v roce 1706*, VSH 11, 2002, s. 41-84, tak také monografie zabývající se tímto tématem od J. PÁNKA, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, Praha 1987¹ (nově České Budějovice 2004)²; Milana HLAVAČKY, *Cestování v éře dostavníků*, Praha 1996; nebo J. KUBEŠE (ed.), *Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705. Kryštof Václav z Nostic*, Praha 2004, ale také například Norberta OHLERA, *Cestování ve středověku*, Jinočany 2003. Nejnověji se tomuto tématu věnuje sborník J. KUBEŠ (ed.), *Šlechtic na cestách v 16.-18. století*, Pardubice 2007.

² O osobních denících obecně Petr MAŤA, *Nejstarší české a moravské deníky (Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny)*, FHB 18, 1997, s. 99-120. Podrobněji také TÝŽ, *Tagebücher*, in: Josef Pauser, Martin Scheutz, Thomas Winkelbauer (Hgg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch (=MIÖG Ergänzungsband 44)*, Wien-München 2004, s. 767-780. Konkrétnímu vydání osobního deníku se věnovali např. Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997 nebo Václav MENTBERGER (ed.), *Z deníku Jana Josefa hraběte z Vrtby*, 21. ročenka Národopisného musea Plzeňska za rok 1939, Plzeň 1940. Deníky využili také Jiří SEHNAL, *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína, Životní styl českého šlechtice v době vrcholného baroka*, ČMM 119, 2000, s. 367-389, Ludmila SOCHOROVÁ, *Každodennost v deníkových záznamech hraběte Jana Josefa z Vrtby z roku 1752*, SVPP 34, 1994, s. 129-142 a v poslední době též Alessandro CATALANO, *Italský deník Arnošta Vojtěcha Harracha (1598-1667)*, in: Vilém HEROLD – Jaroslav PÁNEK (usp.), *Baroko v Itálii – baroko v Čechách. Setkávání osobností, idejí a uměleckých forem*, Praha 2003, s. 333-353.

³ Simona BINKOVÁ - Josef POLIŠENSKÝ (edd.), *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989, Zdenka TICHÁ (ed.), *Jak starí Čechové poznávali svět. Výbor ze starých českých cestopisů 14.-17. století*, Praha 1985; Josef KUNSKÝ, *Čeští cestovatelé I.*, Praha 1961; J. PÁNEK, *Zahraněční cesty posledních Rožmberků a jejich kontakty s evropským dvorským prostředím*, OH 3, 1993, s. 9-32 se zabývá zřejmě nejstarším cestovním deníkem v Českých zemích, a to deníkem Petra Voka z Rožmberka.

⁴ Dochovaly se např. cestovní deníky: Prospera Antonína Berchtolda, MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, cestovní deník Petra Voka z Rožmberka z let 1562 a 1563 (viz pozn. č. 3), dále deník Ladislava Velena ze Žerotína z let 1589-1594 (dnes ve Vatikánské knihovně v Římě, MS Regin. 613); deníky Kryštofa Václava z Nostic a Leopolda Antonína Josefa Šlika z Pasounu a Holíče (viz J. KUBEŠ, v pozn. č. 1), Oty z Nostic z roku 1629 a Lva Viléma z Kounic z roku 1636 (viz František HRUBÝ, *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír*, Brno 1987). Částečná edice obou posledně zmíněných cestovních deníků viz S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ, *c. d.*, s. 145-189.

kteřá by mohla zaujmout nejednoho historika, ale i laika, a posunout také bádání o této problematice zase o kousek dál.⁵

V českém prostředí se pozornost do této doby věnovala spíše diplomatickým cestám, které byly do Cařihradu podniknuty minimálně o století dříve. Ze 16. století se zachovaly zápisy pořizené hned dvěma Čechy. Prvním byl Václav Budovec z Budova, který ve funkci hofmistra⁶ pobýval v Cařihradu v letech 1578-1581 a své dojmy sepsal do svého *Antialkoránu*.⁷ Tím druhým byl Václav Vratislav z Mitrovic, který společně s poselstvem Friedricha Kreckwice, u kterého sloužil jako páže, prožil v Osmanské říši těžké chvíle (bylo to v letech 1591-1594), neboť pocítil na vlastní kůži, stejně jako ostatní členové tohoto poselstva, tuhost sultánského vězení. Své zážitky pak popsal ve svých *Příhodách*.⁸ V 17. století se do Cařihradu jako vyslanec dvakrát podíval také hrabě Heřman Černín z Chudenic. Bylo to v letech 1616-1617 a pak ještě jednou v letech 1644-1645. Ze své druhé cesty dokonce zanechal cestovní deník.⁹ Nejnověji je pak cesta diplomatických poselstev do Cařihradu popsána Luďou Klusákovou, která se věnuje hlavně popisu měst zachycených v Leidenském skicáři. Také tato studie se však vztahuje k období poněkud staršímu.¹⁰

Tato diplomová práce navazuje na bakalářskou práci *Diplomatická cesta Prospera Antonína Berchtolda k tureckému sultánu v roce 1740* obhájenou na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice v roce 2004,¹¹ která na základě dochovaného cestovního deníku hraběte Prospera Antonína Berchtolda¹² popisuje cestu císařského diplomatického

⁵ Diplomatickými cestami se zabývají například Marie MŽYKOVÁ, *Šlechta ve službách diplomacie I-III*, Praha 2001 a J. KUBEŠ, *Diplomaticko-úřední cesta*.

⁶ O této funkci viz níže IV.1.2. Sestavení doprovodu.

⁷ Konstantín JIREČEK, *Václav Budovec z Budova v Cařihradě*, ČČM 51, 1877, s. 417-437, 580-598. O jeho životě také Noemi REJCHRTOVÁ, *Václav Budovec z Budova*, Praha 1984.

⁸ Jiří DAÑHELKA (ed.), *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1950 nebo Alois BEJBLÍK (ed.), *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1977.

⁹ František TISCHER, *Heřman hrabě Černín z Chudenic. Obrazy ze života a činnosti jeho*, Praha 1903, výbor jeho deníku i v S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (edd.), *c. d.*, s. 206-225. K jeho první cestě Petr ŠTĚPÁNEK, *Výdaje Heřmana Černína na jeho první vyslanecké cestě do Istanbulu v letech 1616-1617*, I. edice textu, ČNM 170, 2001, č. 1-2, s. 47-81 a č. 3-4, s. 14-42.

¹⁰ Luďa KLUSÁKOVÁ, *Cesta do Cařihradu. Osmanská města v 16. století viděná křesťanskými očima*, Praha 2003.

¹¹ Lenka VINTROVÁ, *Diplomatická cesta Prospera Antonína Berchtolda k tureckému sultánu v roce 1740*, Pardubice 2004 (bakalářská práce).

¹² Hrabě Prosper Antonín Berchtold (20. listopadu 1720 – 27. dubna 1807) se ve svých necelých dvaceti letech zúčastnil cesty diplomatického poselstva vedeného velvyslancem Antonem Corfízem Ulfédem do Cařihradu a průběh této cesty si pečlivě zaznamenával do svého cestovního deníku, ve kterém zachytil nejen samotnou cestu, kterou poselstvo muselo absolvovat, ale vypsál například také seznam všech členů poselstva. Prosper Antonín Berchtold působil nejdříve nějakou dobu u císařského vyslanectví v Cařihradu, pak nastoupil dráhu vojenskou, stal se plukovníkem a posléze zastával funkci císařského horního rady v Čechách. O jeho životě detailně *tamtéž*, s. 14-17.

poselstva vedeného hrabětem Antonem Corfizem Ulfeldem,¹³ které bylo k osmanskému sultánovi Mahmudovi I. vysláno císařem Karlem VI. v roce 1740, aby potvrdilo mír uzavřený v roce 1739 v Bělehradu.

Při zpracování tohoto tématu vyšel na povrch problém, kterým se ukázalo být nedostatečné zpracování problematiky diplomatických poselstev vysílaných do Cařihradu přibližně ve stejném časovém období jako poselstvo hraběte Ulfelda v českém prostředí, se kterou by tato cesta mohla být srovnána. Na základě studia v zahraničních archívech a knihovnách se však prokázalo, že v německy mluvícím prostředí, především v Rakousku, se tomuto tématu věnuje pozornost již delší dobu a že existuje i několik dobových deníků popisujících průběh cest diplomatických poselstev vysílaných do Cařihradu v 17. a 18. století, které byly sepsány některým ze členů těchto diplomatických misí, po návratu vydaných tiskem a časem většinou z latinského originálu přeloženy kromě němčiny také do jiných jazyků.

Touto cestou byla objevena publikace Karla Teplého popisující na základě dochovaného cestovního deníku a jiných archiválií cestu diplomatického poselstva Hanse Ludwiga z Kuefsteinu,¹⁴ které se do Cařihradu vydalo v roce 1628.¹⁵ Dále existuje zpracování cesty a období působení rezidenta u Vysoké Porty Johanna Rudolfa Schmidy ze Schwarzenhornu¹⁶ v letech 1629-1643 od Petera Meinbergera¹⁷ nebo vydaný cestovní deník poselstva hraběte Waltera Leslieho,¹⁸ sepsaný velvyslancovým zповědníkem Paulem Taffernerem.¹⁹ Ještě z bližšího období roku 1740, kdy bylo vysláno poselstvo hraběte Ulfelda, jsou deníky Giovanniho Benaglii popisující cestu Albrechta Caprara v letech 1682-1683,²⁰ Simperta Niggla zachycující putování poselstva vedeného hrabětem Wolfgangem IV. z Oettingen-Wallersteinu²¹ v letech 1699-1701²² a deník, který sepsal

¹³ O něm viz níže III.4.8. Anton Corfiz Ulfeld.

¹⁴ O něm viz níže III.4.1. Hans Ludwig von Kuefstein.

¹⁵ Karl TEPLY, *Die kaiserliche Großbotschaft an Sultan Murad IV. 1628. Des Freiherrn Ludwig von Kuefstein Fahrt zur Hohen Pforte*, Wien 1976.

¹⁶ O něm viz níže III.4.4. Johann Rudolf Schmid ze Schwarzenhornu.

¹⁷ Peter MEINBERGER, *Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel in den Jahren 1629-1643. Ein Beitrag zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Türkei in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Bern-Frankfurt am Main 1973.

¹⁸ O něm viz níže III.4.5. Walter Leslie.

¹⁹ Paulus TAFFERNER, *Der Röm. Kay. May. Leopoldi I. An Deß grossen Türcken [...] Anno 1665 [...] abgeordnete Botschaft [...]*, Wien 1672.

²⁰ Giovanni BENAGLIA, *Außführliche Reiß=Beschreibung (von Wien nach Constantinopel) und wieder zurück nach Teutschland*, Frankfurt 1687.

²¹ O něm viz níže III.4.6. Wolfgang IV. z Oettingen-Wallersteinu.

²² Simpert NIGGL, *Diarium, Oder Außführliche curiose Reiß=Beschreibung / Von Wien nach Constantinopel und von dar wider zuruck in Teutschland ...*, Augsburg 1701.

Gerhard Cornelius Driesch o diplomatické misi hraběte Damiana Huga z Virmondu²³ z let 1719-1720.²⁴

Tyto deníky a spousta především německé a rakouské odborné literatury společně s archiváliemi z Moravského zemského archivu v Brně, ale především z Haus-, Hof- und Staatsarchiv a Hofkammerarchiv ve Vídni, položily základ pro podrobnější zpracování cest diplomatických poselstev vysílaných z Vídně do Cařihradu v období mezi lety 1620-1740, kterému se věnuje tato práce.

Práce by měla po počátečních kapitolách uvádějících do problematiky habsbursko-osmanských vztahů v daném období a diplomatických vztahů mezi těmito mocnostmi popsat strukturu poselstev a jejich cestu po Dunaji z Vídně do Bělehradu a odtud převážně již po souši přes Sofii a Edirne k sultánskému dvoru do Cařihradu. Kromě cesty samotné, popisu jednotlivých navštívených míst a cestovní každodennosti, by práce měla poukázat také na důležité ceremonie, jako byla audience u císaře před vyslancovým odplutím z Vídně, slavnostní výměna poselstev na půli cesty mezi Vídní a Cařihradem, zpravidla u Bělehradu, slavnostní vjezd poselstva do Cařihradu, audience u velkovezira a především u sultána. V práci by se mělo objevit také pojednání o každodenním životě poselstev, jak jej jednotliví pisatelé deníku vnímali a zaznamenali.

²³ O něm viz níže III.4.7. Damian Hugo z Virmondu.

²⁴ Gerhard Cornelius von der DRIESCH, *Historische Nachricht von der Röm. Kayserl. Groß=Botschaft nach Constantinople welche auf [...] Befehl [...] Carl des Sechsten nach glücklich vollenden zweyjährigen Krieg, Der[...] Damian Hugo von Virmondt rühmlichst verrichtet*, Nürnberg 1723.

II. VZÁJEMNÉ VZTAHY HABSBURSKÉ MONARCHIE A OSMANSKÉ ŘÍŠE A JEJICH VÁLEČNÉ KONFLIKTY V 17. A 18. STOLETÍ²⁵

Pozice habsburské monarchie mezi evropskými velmocemi značně posílila až po vítězství v „Třetí turecké válce“ v roce 1718, kdy se po uzavření požarevackého míru stala největším státem na kontinentu a Habsburkové začali podnikat agresivní velmocenskou politiku. Do té doby bojovali habsburští panovníci se střídavými úspěchy a neúspěchy nejen na východě své země proti vzbouřeným kurucům vedeným nejdříve Bočkajem, poté Thökölym a nakonec Rákóczim, ale například i ve Španělsku v tzv. válkách o španělské dědictví (1701-1713/14) a v letech 1740-1748 ve válkách o dědictví rakouské také na území Evropy střední.

Nejčastějším protivníkem jim však v období 16.-18. století byla tradičně Osmanská říše.²⁶ Již od poloviny 16. století, pod vlivem stále sílící agrese ze strany Osmanů, byli Habsburkové nuceni budovat obranné pevnostní pásmo, které se táhlo od dalmatského pobřeží přes Chorvatsko a západní Uhry až k Blatenskému jezeru a odtud přes dobytá horní města k Velkému Varadínu a Sedmihradsku. Tento řetězec opevnění čítal 100-120 bodů, kterými byly pevnosti, hrady či menší opevnění. Skutečnou ofenzívu však podnikli až o mnoho let později. Teprve v druhé polovině 17. století přibylo panovníkovi rozhodovacích pravomocí, došlo k zavedení stálé armády²⁷ a s tím spojeným zredukováním partikulární moci stavů, což vedlo k rozhodujícímu zlepšení obranného

²⁵ Tomuto tématu se věnují například Alfons HUBER, *Österreichs diplomatische Beziehungen zur Pforte 1658-1664*, Archiv für österreichische Geschichte Band 85, Wien 1898, Sneška PANOVA, *Wien-Konstantinopel, ein Wegreger diplomatischer und Handelskommunikationen im 18. Jahrhundert*, Das achtzehnte Jahrhundert und Österreich. Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts 7.-8. Band, 1992/1993, s. 41-50, Bertrand Michael BUCHMANN, *Österreich und das Osmanische Reich, eine bilaterale Geschichte*, Wien 1999, Eveline MARKOM, *Die diplomatische Beziehungen Österreichs zum Osmanischen Reich im 18. Jh. Unter besonderer Berücksichtigung der Orientalischen Akademie in Wien*, Wien 2001, Ivan PARVEV, *Habsburg and Ottomans between Vienna and Belgrade (1683-1739)*, New York 1995, Karl A. ROIDER, *Austria's Eastern Question 1700-1790*, Princeton 1982, Heinrich BENEDIK, *Die europäische Politik der Pforte vor Beginn und während des österreichischen Erbfolgekrieges*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchives 1, 1948, s. 137-192, Walter MARKOV – Ernst WERNER, *Geschichte der Türken von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Berlin 1978 nebo Josef MATUZ, *Das Osmanische Reich. Grundlinien seiner Geschichte*, Darmstadt 1985.

²⁶ K dějinám Osmanské říše Ferenc MAJOROS – Bernd RILL, *Das Osmanische Reich (1300-1922). Die Geschichte einer Großmacht*, Regensburg – Graz – Wien – Köln 1994 nebo Michael W. WEITHMANN, *Balkán. 2000 let mezi Východem a Západem*, Praha 1996.

²⁷ Právě uherské pevnostní posádky a další jednotky určené k neustálé ostraze hranice se staly jedním z prvních zárodků stálé armády habsburské monarchie. K tomu P. MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, s. 443.

systému na císařské straně²⁸ a po roce 1683 to umožnilo ofenzívu proti Osmanům, která je měla zahnat zpátky za tuto obrannou linii.

Strategicko-taktický podklad k tomu vypracoval ve svých vědeckých studiích, zabývajících se vedením válek, císařský vojevůdce kníže Raimondo Montecucoli, který vycházel se svých vlastních zkušeností z vojenských tažení v letech 1657-1664.²⁹ Díky jeho slavným žákům, jakými byli vévoda Karel V. Leopold Lotrinský, kurfiřt Max Emanuel Bavorský, markrabě Ludvík Vilém I. Bádenský a princ Evžen Savojský,³⁰ bylo nad výrazně početnějším osmanským vojskem dosaženo celé řady vítězství, jako například u Nagyharsány v roce 1687,³¹ u Bělehradu v roce 1688, u Slankamenu³² v roce 1691 a u Zenty³³ v roce 1697.

Obr.1: Bitva u Zenty v roce 1697

(Österreichische Nationalbibliothek – bildarchiv austria)

²⁸ Dějiny obranného systému mezi habsburskou monarchií a osmanskou říší komplexně mapuje Géza PÁLFFY, *The Origins and Development of Border Defence System against the Ottoman Empire in Hungary (up to the early Eighteenth Century)*, in: Géza Dávid – Pál Fodor (edd.), *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe. The Military in the Era of Ottoman Conquest*, Leiden-Boston-Köln 2000, s. 3-69 nebo TÝŽ, *Die Entstehung und Entwicklung der Türkenabwehr in Ungarn 1526-1699*, in: Kaiser und König. Eine historische Reise: Österreich und Ungarn 1526-1918, Budapest 2001, s. 37-46.

²⁹ Tento plán popsán v Edgar HÖSCH – Karl NEHRING – Holm SUNDHAUSSEN (Hrsg.), *Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, Wien-Köln-Weimar 2004, s. 703.

³⁰ K jeho životu detailně Vít VLNAS, *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha-Litomyšl 2001.

³¹ Historiky je tato bitva označována jako bitva u Moháče, přestože se odehrála u Nagyharsány (něm. Berg Harsan), což je asi 40 km jižně od Moháče. K tomuto tažení *tamtéž*, s. 79-86.

³² Místo leží na pravém břehu Dunaje naproti ústí řeky Tisy do Dunaje v Srbsku, v oblasti Vojvodiny. Na místě dnešního Slankamenu stávala již za římských dob osada Acumincum a ve středověku pak pevnosti Sóvár nebo Dragoševce.

³³ Leží na území dnešního Srbska.

Odražení osmanských útoků u Vídně znamenalo obrat od defenzívy k ofenzívě.³⁴ Papežské diplomacii se podařilo vytvořit v březnu 1684 silnou protitureckou koalici a rozvinout svatou válku proti pohanům na třech frontách. Tzv. Svatá liga Habsburků, Polska a Benátska zaútočila sice odděleně, ale koordinovaně proti Turkům v Uhrách, v Podolí a Moldávii a také ve Středomoří a během následujících let vykazala četné vojenské úspěchy. V následujících vojenských taženích byli Osmané do roku 1697 vytlačeni až k dunajsko-sávské linii.³⁵

Když byla dne 13. listopadu 1698 zahájena mírová jednání ve Sremských Karlovcích,³⁶ vystupovala tam Osmanská říše, poprvé ve svých dějinách, jako vojensky poražená mocnost. Nehledě na drtivou porážku osmanského vojska v bitvě u Zenty v předešlém roce si však sultánovi zplnomocněnci Reisülküttab Rami Mehmed Efendi³⁷ a nejvyšší dragoman Alexandros Mavrokordatos³⁸ vedli tak šikovně a ofenzivně, že dosáhli výrazně lepšího výsledku, než vzhledem k dané situaci spojenci vojsk Svaté ligy očekávali. Za císaře se tenkrát vyjednávání účastnila hrabata Leopold Josef Šlik,³⁹ pozdější polní maršál, císařský tajný rada a nejvyšší kancléř Království českého, budoucí vyslanec v Cařihradu Wolfgang IV. z Oettingen-Wallersteinu⁴⁰ a hrabě Marsigli, za Polsko hrabě Stanisław Malachowski, za Benátky jejich vídeňský vyslanec Carlo Ruzzini a jako zástupce cara Petra I. hrabě Prokofej Bogdanovič Voznicyn. Jako prostředníci se jednání účastnili také anglický velvyslanec lord William Paget, který byl v jednání s Portou velmi zkušený a který tomuto jednání také předsedal, a pak také holandský velvyslanec Jakob Coyler.⁴¹ K podpisům mírových smluv s císařem, Polskem a Benátkami,⁴² které potvrzovaly osvobození uherských královských zemí,⁴³ knížectví sedmihradského stejně

³⁴ O tomto období detailně I. PARVEV, *c. d.*

³⁵ Celé toto tažení popisují detailně V. VLNAS, *Princ*, s. 109-117 i I. PARVEV, *c. d.*, s. 117-161.

³⁶ Město v dnešním Srbsku.

³⁷ Kancléř velkovezíra.

³⁸ Jeho turecké jméno bylo Iskerletzade Iskender Bey.

³⁹ Leopold Josef Šlik (1663-1723) se přihlásil do habsburského vojska právě v době, kdy začínala série dlouholetých válečných střetnutí, a vydržel v císařské armádě téměř tři desetiletí, aniž by musel neustále hledat nové zaměstnavatele jako kdysi jeho děd slavný vojevůdce Jindřich Šlik. (O něm a jeho vojenské kariéře detailně P. MAŤA, *c. d.*, 453-457.) Když mu bylo dvaadvacet let, začínal jako dobrovolník u regimentu svého nevlastního otce. V třiaadvaceti se stal hejtmanem, vzápětí podplukovníkem (nejvyšším lejtnantem), v šestadvaceti plukovníkem, v devěadvaceti polním strážmistrem (Generalfeldwachtmeister), v sedmatřiceti polním podmaršálkem (Feldmarschalleutnant), v jednačtyřiceti generálem jízdy, ve čtyřiačtyřiceti polním maršálkem a v roce 1712 nejvyšším kancléřem Českého království. P. MAŤA, *c. d.*, s. 457-458.

⁴⁰ O něm viz níže III.4.6. Wolfgang IV. z Oettingen-Wallersteinu.

⁴¹ Někdy uváděn jako Collier.

⁴² Neústupnost Rusů z jejich požadavků a marné čekání jejich vyslance na přesné instrukce, umožnilo pouze uzavření dohody o dvouletém klidu zbraní.

⁴³ S výjimkou Temešvárského Banátu.

jako Slavonie a většiny Chorvatska od osmanské nadvlády, došlo 26. ledna 1699. Dohoda, týkající se zbourání mnoha hraničních pevností na nově získaném habsburském území a odsunu všech císařských vojenských jednotek obsazujících oblasti jižně od hraniční linie, pomohla sultánovi k tomu, aby si zachoval svou tvář. Přesto však touto válkou započatý ústup Osmanské říše položil základ k tomu, aby se rakouští Habsburkové a jejich země stali evropskou velmocí.⁴⁴

Další habsbursko-osmanská válka, vedená v letech 1716-1717, byla pro Osmanskou říši velmi ztrátová, neboť v ní byl nejdříve císařskými vojsky vedenými princem Evženem Savojským dobyt Temešvárský Banát (1716) a 16. srpna 1717 také Bělehrad.⁴⁵ Mírová jednání, zprostředkovaná anglickým vyslancem sirem Robertem Suttonem⁴⁶ a stejně jako předtím ve Sremských Karlovcích holandským zástupcem Jakobem Coylem, začala v Požarevaci⁴⁷ 5. června 1718. Sultán Ahmet III. byl zastoupen Silihdarem Ibrahimem, Mohammedem Effendim a Seifullahem Effendim. O tři dny později dorazil do Bělehradu princ Evžen Savojský, který odtamtud vedl jednání za císařskou stranu. Oficiálními zplnomocněnci císaře byli stávající vyslanec v Polsku a pozdější vyslanec u Vysoké Porty generál hrabě Damian Hugo z Virmondu⁴⁸ a dvorský válečný rada Michael Talman,⁴⁹ který měl jako dřívější rezident u Vysoké Porty s jednáním s Osmany bohaté zkušenosti. Podepsaná mírová smlouva z 21. července 1718 stvrzovala odstoupení Banátu císaři. Ten získal také část Srbska severně od hranice od Bjeliny k Drině přes Čačak a Stolac k Timoku a západní polovinu Valašska až k řece Aluta, čímž byla potvrzena smlouva o postoupení této části země císaři uzavřená 24. února 1717 s vojvodou Valašska, kterým byl Johannes Mavrokordatos. O několik dní později, 27. července 1718, byla uzavřena s Osmanskou říší také obchodní smlouva, která povolovala císařským poddaným na území Osmanské říše všechny výhody, které do té doby mohli užívat jen Francouzi a Holanďané. Požarevackým mírem dosáhlo

⁴⁴ O uzavírání tohoto míru blíže v E. HÖSCH – K. NEHRING – H. SUNDHAUSSEN (Hrsg.), *c. d.*, s. 341-342, F. MAJOROS – B. RILL, *Das Osmanische Reich*, s. 288 nebo V. VLNAS, *Princ*, s. 115-116.

⁴⁵ K této válce blíže F. MAJOROS – B. RILL, *c. d.*, s. 295-296, V. VLNAS, *Princ*, s. 461-487 a I. PARVEV, *c. d.*, s. 163-191.

⁴⁶ Původně měl mírová jednání vést anglický velvyslanec v Cařihradu lord Edward Wortley Montagu, ale jelikož byl příliš proosmanský orientovaný, byl na přání císaře Karla IV. z těchto jednání odvolán. O tom V. VLNAS, *Ztracené ráje Orientu. Mary Wortley Montaguová a její obraz islámského světa*, DaS 27, 2005, č. 10, s. 36.

⁴⁷ Místo v blízkosti ústí Moravy do Dunaje, mezi Bělehradem a Niší.

⁴⁸ O něm viz níže III.4.7. Damian Hugo z Virmondu.

⁴⁹ K němu blíže V. VLNAS, *Roky s nepřitelem. Císařští diplomaté a špióni v Istanbulu za časů baroka*, DaS 23, 2001, č. 4, s. 8.

Habsburky ovládané území svého největšího rozsahu a osvobození Uher od osmanské nadvlády bylo konečně uzavřeno.⁵⁰

Jako velmi negativní se pro Habsburskou monarchii ukázalo spojenectví s Ruskem uzavřené Karlem VI. roku 1726, které zatáhlo císařská vojska opět do války s Osmany, a to v letech 1737-1739. Tato válka znamenala pro císaře porážku, ve které po uzavření míru v Bělehradu 18. září 1739⁵¹ opět ztratil dříve dobytou oblast Srbska i s významnou strategickou pevností v Bělehradu i Malé Valašsko.⁵² Ještě horší než ztráta dříve dobytých území byla ztráta prestiže rakouské armády, která nemohla najít náhradu za výjimečného vojevůdce Evžena Savojského. K vítězství nad Habsburky a Rusy v té době dopomohla Osmanům také reforma v jejich armádě, která je přiblížila evropskému způsobu boje.

II.1. Zvláštnosti osmanské armády

Armáda byla během celé své historie jedním ze základních kamenů osmanské moci. V jejím vývoji lze rozlišit tři významné etapy. Od 14. do 16. století byla tato armáda mocná. Sultáni vytvořili armádu zcela vázanou na osobu vládce, který se opíral o silné místní *beye*, kteří však byli jako „pánové pohraničí“ (*uc beyleri*) odsunuti z centra a pověřeni svatou válkou na hranicích říše. Hromadné používání dělostřelectva na bojištích, výkonnost pěchoty, zejména janičárů,⁵³ a rozumné využití jezdeckva se staly základními faktory, které Osmanům zajišťovaly převahu nad jejich protivníky.

V 17. století se tato armáda dostala do krize. Skončila územní expanze a ubylo tedy i kořisti a dalších zdrojů příjmů, přitom však bylo třeba nadále udržovat stále početnější vojsko (48 000 mužů v roce 1595, 85 000 v roce 1652). Některým jednotkám, včetně janičárů, se nepodařilo přizpůsobit technickému a taktickému pokroku nepřátelských armád, a tak začaly ztrácet své dávné ctnosti a přednosti. Změnily se v neefektivní a arogantní soldatesku, která žárlivě bránila své právní a finanční výhody. Aby vláda dokázala čelit hrozbám, které přicházely jedna za druhou, byla nucena postavit nové

⁵⁰ K tomuto míru blíže E. HÖSCH – K. NEHRING – H. SUNDHAUSSEN (Hrsg.), *c. d.*, s. 535-536. O období mezi lety 1718-1736 pak blíže I. PARVEV, *c. d.*, s. 193-209.

⁵¹ O něm I. PARVEV, *c. d.*, s. 210-246 nebo K. A. ROIDER, *c. d.*, s. 195-207. O detailech jednání také E. MARKOM, *c. d.*, s. 17-18.

⁵² Ke všem habsbursko-osmanským válkám blíže v E. HÖSCH – K. NEHRING – H. SUNDHAUSSEN (Hrsg.), *c. d.*, 701-705. K některým také Lavender CASSELS, *The Struggle for the Ottoman Empire 1717-1740*, London 1966.

⁵³ Viz níže.

vojenské a paravojskové jednotky (*sekban, sarıca*) a povolát žoldnéře (*levend*), které bylo třeba platit, ale také kontrolovat. S novými žoldáky se zacházelo hůře než se starými jednotkami Porty. Po pominutí nebezpečí byli propuštěni bez zaplacení, což vedlo ke vzpourám, a stávala se z nich mobilní záloha místních pašů při jejich separatistických snahách a nedovolených návratech z vyhnanství.

V 18. století se otázka reformy armády, modernizace jejího výcviku, vybavení moderními zbraněmi a velení stala pro Osmanskou říši životně důležitou a klíčovou. Sultáni začali povolávat západní odborníky jako například hraběte de Bonnevala⁵⁴ v roce 1731 nebo barona de Totta⁵⁵ v roce 1773. Hrabě Bonneval se kromě zdokonalení osmanského dělostřelectva zasazoval též o různá technická zlepšení osmanské armády i administrativy. V roce 1734 dokonce založil na asijském břehu Bosporu inženýrskou školu, která měla za úkol připravovat moderní technologii pro artilerii. Baron Tott byl svědkem rusko-osmanské války z let 1768-1774, udělal si z ní závěry a navrhl reformy, které přitáhly pozornost sultánů Mustafy III. a Abdülhamida I. Tak v roce 1773 zorganizoval s pomocí jednoho Skota a jednoho francouzského dělostřelce nový útvar rychlopalné artilerie s nižším početním stavem, ovšem dobře vycvičeným mužstvem a kvalitními velícími důstojníky. Založil novou výrobní dílnu v Hasköy na Zlatém rohu a obnovil starou školu pro technické důstojníky, založenou Bonnevalem. Každý krok směrem k novým reformám byl však zároveň velmi riskantní, protože původní vojenské útvary Porty se tím cítily být ohroženy a reagovaly násilím. Zbývalo jediné řešení – zrušit je. V červnu 1826 po poslední vzpouře byli janičáři pozatýkáni, zčásti vyvražďeni a jejich jednotky pak oficiálně zrušeny.⁵⁶

⁵⁴ Claude-Alexandre hrabě Bonneval neboli Bonneval Paša (1615-1747), pocházel z urozeného šlechtického rodu usedlého ve francouzské provincii Limousin. Poté, co slibnou kariéru ve francouzské armádě (v necelých 30 letech byl již generálem) přerušil spor s ministrem Chamillartem, přešel do císařských služeb (1703), kde se stal přítelem prince Evžena Savojského a vyznamenal se v mnoha válkách (například v bitvě u Petrovaradína a při obléhání Bělehradu). Konfliktní bouřlivák si však postupem doby znepřátelil kdekoho, nakonec i samotného prince, a tak se z něho stal nakonec psanec odsouzený k trestu smrti a přes rok vězněný na brněnském Špilberku. Své potíže se rozhodl nakonec řešit emigrací do Osmanské říše (1729). Přijal islám (později byl znám pod jménem Humbaracı Ahmed Paša) a byl představen sultánu Mahmudovi I. velkovezírem Topalem Osmanem Pašou (1731-1732), který jej pověřil reformou dělostřeleckého sboru osmanské armády. Byl na jistou dobu poslán také do exilu v Kastamonu za podněcování povstání v Uhrách (1738), byl však povolán zpět a zůstal ve své funkci až do smrti. O tom Frédéric HITZEL, *Osmanská říše 15.-18. století*, Praha 2005, s. 252-253, ještě podrobněji však například Michael HOCHEDLINGER, *Der Souffleur des Sultans*, DAMALS. Das Magazin für Geschichte und Kultur 12, 2005, s. 74-79.

⁵⁵ Baron François de Tott byl maďarský důstojník, který přešel do francouzských služeb a v roce 1755 přišel do Osmanské říše s francouzským vyslancem hrabětem de Vergennes, který ho pověřoval různými informačními úkoly v Osmanské říši a na Krymu. Osmanskou říši opustil v roce 1776 a v roce 1784 vydal v Amsterdamu své *Vzpomínky na Turky a Tatary*. O tom F. HITZEL, *c. d.*, s. 268.

⁵⁶ *Tamtéž*, s. 94-95.

Zvláštností osmanské armády byli vždy sultánovi „otroci“, jejichž elitní složkou byli janičáři. Ti se do Cařihradu dostali prostřednictvím *devşirme*. Tento osmanský termín, znamenající „sbírání“, označuje odebírání křesťanských dětí z balkánských provincií říše. Toto odebírání, které pravděpodobně začalo za vlády Bayezida I. okolo roku 1395, se patrně neodehrávalo každý rok. Spočívalo v odvodu dětí a hlavně dospívajících chlapců ve věku mezi 8 a 16 lety, který prováděl janičárský důstojník v balkánských vesnicích, vybíraných na základě střídání.⁵⁷ Takto bylo odvedeno několik stovek chlapců. Ti pak byli posláni do Anatólie do tureckých rodin, kde se stali muslimy a naučili se turecky. Poté byli shromážděni v Bursě nebo Cařihradu a byly z nich vytvořeny oddíly *acemî oğlan* („cizí chlapečci“). Podle svých schopností byli tito mladíci vedeni buď k úřednické, nebo vojenské kariéře. Úředníci patřili do služeb paláce a stali se tak *iç oğlan* („vnitřní chlapečci“). Dostali důkladné vzdělání v sultánských školách, které je rozvíjením jejich přirozených schopností připravilo na zvládnutí všech státních úkolů. Ti nejlepší dokončovali své vzdělání přímo v sultánově paláci a jako pážata zajišťovali osobní obsluhu vládce. Ostatní, umístění u venkovanů nebo vojáků v Anatólii, byli tvrdě vychováváni a vycvičeni, aby se stali součástí elitní sultánovy pěchotní jednotky janičárů. Od praxe *devşirme* bylo během 17. století postupně upouštěno (poslední zmínka o něm je z roku 1705). Přesto přísná selekce, která byla její součástí, zajišťovala většinu těch, kteří jí prošli, že pak mohli zaujmout nejvyšší posty. Celý systém tak způsoboval mimořádnou etnickou různorodost vládnoucí vrstvy říše.⁵⁸

Janičáři, kteří sultánovi sloužili na bitevním poli, byli udržováni v naprosté poslušnosti a kázni. Přestupky byly trestány výpraskem holí, přeložením jako obyčejného vojáka posádky do opevnění provincií nebo v krajním případě i smrtí. Původně se nesměli ani ženit. Jejich náboženské zanícení bylo udržováno imámem⁵⁹ jednotky a derviši *bektâşî*, mystickým řádem úzce spojeným s janičáři.⁶⁰ Před bojem se mužstvo modlilo modlitbu *gülbank*, která vzývala Aliho⁶¹ a jejich duchovního otce, kterým byl Hacı Bektaş Veli.

⁵⁷ Takto se ve svých dvanácti letech dostal do Osmanské říše také budoucí císařský rezident a velvyslanec Johann Rudolf Schmid ze Schwarzenhornu. O něm viz níže III.4.4. Johann Rudolf Schmid ze Schwarzenhornu.

⁵⁸ F. HITZEL, *c. d.*, s. 87-88.

⁵⁹ Imám byl původně titul představeného muslimské obce, později titul všeobecně uznávaného znalce a čitele koránu, muslimský duchovní, předzpěvující modlitby v mešitě.

⁶⁰ „Dervišové“ (doslova „chudí“ z perského *darveš*) byli členové hnutí, které vyznávalo „jiný islám“, který etabloval odlišný vztah mezi člověkem a posvátnem, konkrétnější a citovější, islám více obrácený do sebe, vždy zahalený jakýmsi tajemstvím. Shrnuje jej jedno slovo- sufismus. Z původně čistě individuální mystické zkušenosti se sufismus stal masovým hnutím. Dervišové však neměli nic společného s mnichy křesťanských řádů na Západě. Nebyla to ani chudina, která by žila z veřejných milodarů. pokud někteří z nich žili dlouhodobě v odloučení, oblečení v jednoduchém šatu z vlny v duchu odříkání a hledající spasení nebo

Janičáři byli symbolicky organizováni podle modelu kuchyně. Jejich znakem byl „posvátný kotel“ (*kazan-ı şerif*), pokrývku jejich hlavy zdobila lžíce a vysocí důstojníci se titulovali *çorbacı*, doslova „ti, co vaří polévku“. Každý regiment měl svůj vlastní kotel a jeho šéfkuchař byl nejvlivnějším poddůstojníkem. Důležité schůze a rozhodnutí se konaly okolo „posvátného kotle“ – převrátit ho znamenalo vzpouru.⁶²

Obr. 2: Osmanská jízda

(<http://fr.wikipedia.org/wiki/Spahis>)

mystický zážitek, jiní se dokázali zorganizovat v „bratrstva“. Primárním cílem těchto bratrstev bylo uchovat, předávat a šířit mystické učení duchovního mistra (*şeyh*), způsob obcování s Bohem prostřednictvím určitých rituálů, cvičení a ezoterického vědění. K tomuto hnutí blíže F. HITZEL, *c. d.*, s. 148-149.

⁶¹ Ali – čtvrtý chálífa, duchovní otec muslimů.

⁶² F. HITZEL, *c. d.*, s. 98.

III. DIPLOMATICKÉ VZTAHY HABSBUŘSKÉ MONARCHIE A VYSOKÉ PORTY V 16. - 18. STOLETÍ

III.1. Obecně o diplomacii v Habsburské monarchii v 17. a 18. století

Diplomacie v pravém slova smyslu odnepaměti patří k oněm důležitým oblastem, jejichž naplňování významnou měrou přispívá k formování dějin. Avšak teprve od 18. století byla diplomacie chápána jako svébytný obor, jehož obsahem bylo organizování a sjednávání mezinárodních styků a jednání v zastoupení státu. K tomu patřil i dozor nad plněním státních smluv, ochrana příslušníků vysílatelského státu a přirozeně také monitorování významných událostí v cizí zemi. Proto do náplně diplomacie přirozeně vždy patřilo i mezinárodní právo, jeho hájení a naplňování, ale také ověřování jeho únosnosti či slabin a zjišťování potřeb, kterým směrem je třeba vést jeho doladění a úpravy.⁶³

Dobry diplomat potreboval kulturní vystupování, ale hlavne přehled o obecném vývoji politických trendů a mezinárodní situaci. Musel být srozuměn se situací v zemi, do které byl vyslán, aby snáze odhadoval budoucí politický vývoj. Především však měl mít dobrou znalost situace ve vlastní zemi, aby mohl předvídat vývoj domácích poměrů.⁶⁴ Stát se diplomatem vídeňského dvora ovšem vyžadovalo nejen dobře vypadat, ale také umět se poradit v různých nepředvídatelných situacích. Bylo též nezbytné dorozumět se prostřednictvím cizích jazyků. Úloha šlechty tady byla tudíž nezbytná a nezastupitelná, ať již díky uvedeným okolnostem, tak také pro její výchovu, kultivovanou daným prostředím, jakož i kvůli znalosti jazyků, pěstované v rámci kosmopolitních vazeb mezi vesměs spřízněnými evropskými šlechtickými rody.⁶⁵

Každý krok císařského vyslance – vstup do města, velikost doprovodu, volba ubytování, audience, účast či neúčast na slavnostech, oslavy dynastických a regionálních svátků – byl pozorně sledován, komentován a leckdy vyvolal významné konsekvence. Ceremoniál byl regulérním „politickým jazykem“, a úspěšným diplomatem se proto nemohl stát ten, komu by dvorské prostředí nebylo přirozeným, důvěrně známým polem.⁶⁶

⁶³ M. MŽYKOVÁ, *Šlechta ve službách diplomacie I. Španělsko, Anglie, Nizozemí*, Praha 2001, s. 5.

⁶⁴ TÁŽ, *Šlechta ve službách diplomacie II. Itálie, Turecko, Rusko, Švédsko*, Praha 2001, s. 5.

⁶⁵ TÁŽ, *Šlechta I.*, s. 9.

⁶⁶ K tomu P. MAŤA, *Svět*, s. 476.

Působení v dvorské službě často představovalo pro šlechtice kýžené řešení tíživé finanční situace, způsobené často povinností odškodňovat mladší sourozence v důsledku zdědění rodinného fideikomisu. Nadto, vstoupit na diplomatickou dráhu bylo řešením vsutku elegantním. Práva a obřady, spojené s postavením diplomata – vyslance – totiž zcela odpovídaly nárokům stavovské nadřazenosti. Proto dvorská služba a diplomacie lákala ctižádostivé aristokraty, a to kvůli prvořadě příležitosti, jak docílit společensko-mocenského uplatnění a prestiže.⁶⁷ Ať již byla diplomatická poselství vítanou příležitostí či proklínaným břemenem, hovoří čísla o jejich významu pro aristokratickou kariéru výmluvně: Třetina z nejvyšších hodnostářů císařova dvora jmenovaných mezi lety 1648 a 1740 a více než polovina z představitelů centrálních institucí monarchie vykonala před svým uvedením do úřadu významnější diplomatické poselství.⁶⁸

Diplomatů bylo na vídeňském dvoře potřeba velké množství, neboť za třicetileté války, a zejména v desetiletích po vestfálském míru, začala Habsburská monarchie udržovat stálé i příležitostné diplomatické styky téměř se všemi evropskými zeměmi.⁶⁹ Své vyslance posílala do Španělska, Anglie, Nizozemí,⁷⁰ Itálie, Turecka, Ruska, Švédska,⁷¹ Dánska, Polska, Francie nebo k různým německým knížatům.⁷² Frekventovanost diplomatických misí pak byla závislá především na politické situaci, ať už byla příznivá, nebo ne. Vždy bylo nutné zajišťovat výhodné sňatky mezi dětmi evropských panovníků, jednat o spojení proti společným nepřátelům v případě vojenského napadení, nebo naopak vyjednávat s nimi mír.⁷³

Stálí vyslanci byli jmenováni Císařsko-královskou tajnou radou (vztahy s Osmanskou říší a Ruskem měla na starost dvorská válečná rada) hlavně z řad vysoké šlechty,⁷⁴ a to s titulem orátor (oratores ordinarii) či ambassador (něm. Gesandter nebo Botschafter). Doba ambasády byla původně osm, později tři až pět let, během nichž zasílala tajná rada vyslanci instrukce a vydávala příkazné listy (epistulae caesariae), vyžadovala od něho pravidelné týdenní informativní depeše a také mu platila předem

⁶⁷ M. MŽYKOVÁ, *Šlechta I.*, s. 8.

⁶⁸ K tomu P. MAŤA, *Svět*, s. 473 nebo Klaus MÜLLER, *Die kaiserliche Gesandtschaftswesen im Jahrhundert nach dem Westfälischen Frieden (1648-1740)*, Bonn 1976, s. 195.

⁶⁹ K lukrativnosti jednotlivých vyslaneckých působišť blíže P. MAŤA, *Svět*, s. 473.

⁷⁰ K tomu podrobně M. MŽYKOVÁ, *Šlechta I.*

⁷¹ TÁŽ, *Šlechta II.*

⁷² TÁŽ, *Šlechta ve službách diplomacie III., Dánsko, Polsko, Německo, Francie, SMOM*, Praha 2001.

⁷³ O různých typech poselstev blíže P. MAŤA, *Svět*, s. 467.

⁷⁴ Hlavním důvodem volení vyslanců z řad vysoké aristokracie, bylo také to, že oni sami mohli do své cesty investovat značnou peněžní částku ze svého majetku a Rada tím značně ušetřila. K tomu P. MAŤA, *Svět*, s. 466. To, jak náročné bylo někdy vyjednávání o finančních podmínkách, popisuje na příkladu velvyslance Heřmana Černína z Chudenic K. TEPLY, *Kaiserliche Gesandtschaften ans Goldene Horn*, Stuttgart 1968, s. 76.

sjednané služné. Vedle toho byl každoročně vyslán posel, legát (legatus, nuncius, Praesent-Gesandter) s povinným darem pro panovníka hostitelské země, v níž pak posel určitou dobu setrval. Např. do vzdáleného Cařihradu legát přicházel obvykle na šest týdnů.⁷⁵

Praktický chod ambasády zajišťoval placený personál, panští dvořané zvaní také čeledí, jehož početnost byla odvozena podle významu ambasády, související s jejím strategickým významem či s obtížností provozu, daného kupříkladu vzdáleností cílové země. Administrativní činnost ambasády zpravidla řídil hlavní sekretář a dva vicesekretáři, vyřizující korespondenci a depeše, obstarávající nové zprávy a podobně. K praktické stránce cesty patřilo i zásobování potravinami. Byla to práce nákupčího (Einkäufer, šafář), ale také vrchního nad nápoji (Credenzer, über Credenz) a dále číšníka (Mundschenk, Pinzer). Vedle toho zde byl zpravidla čtyřčlenný kuchařský personál, zahrnující kuchaře (Koch), kuchyňské sluhy (Kuchenjungen), řízené kuchmistrem, který přebíral potraviny od spížírnicka (Zergärtner). Vybranější poselstvo s sebou bralo také stříbrníka, který měl na starosti cennější nádobí. Kromě těchto osob míval vyslanec k ruce také krejčího a holiče – barbře, který se někdy jako ranhojič staral místo skutečného lékaře společně s lékárníkem (Appoteker) v cizině o vyslancovo zdraví. O vyslancovy koně a vozy se pak starala čeládka a kovář, které si také někdy vyslanec přivezl s sebou z domova.⁷⁶

III.2. Habsbursko-osmanská diplomacie v 15. - 18. století⁷⁷

Pravidelné diplomatické styky začaly evropské státy s osmanskými sultány udržovat již v 15. století, kdy se z někdejšího malého kmenového státu stalo impérium Vysoké porty. Průkopníky v tomto směru se stali Benátčané, kteří uměli přesně odhadnout výhodnost těchto styků, ať už jim přinesly prospěch v oblasti obchodu či politiky.

⁷⁵ TÁŽ, *Šlechta II.*, s. 6.

⁷⁶ *Tamtéž*, s. 7. O struktuře poselstev vysílaných do Cařihradu viz níže kapitola IV.1.2. Sestavení doprovodu.

⁷⁷ K dějinám habsbursko-turecké diplomacie V. VLNAS, *Roky*, s. 7-12 nebo Tomáš RATAJ, *Císařská poselstva v Cařihradě ve druhé polovině 16. století*, DaS 17, 1995, č. 4, s. 7-12 nebo K. TEPLY, *Kaiserliche Gesandtschaften*. Nejen habsburským vyslancům v Cařihradě se pak věnuje Bertold SPULER, *Europäische Diplomaten in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)*, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* (Breslau) Jahrgang 1, 2, 1936, s. 229-262, TÝŽ, *Europäische Diplomaten in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)*, I. Teil: *Die politische Tätigkeit der europäischen Diplomaten am Bosphorus 1699-1739*, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, Zeitschrift des Osteuropa-Instituts Breslau, Band 11, 1, 1935, s. 53-115. TÝŽ, *Europäische Diplomaten in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)*, II. Teil: *Die diplomatischen Gebräuche. Übersicht über die türkischen Staatsbehörden*, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, Zeitschrift des Osteuropa-Instituts Breslau, Band 11, 2, 1935, s. 171-222.

V důsledku toho měli benátští vyslanci v Cařihradu jisté privilegované postavení a působili i jako informátoři sultána o dění v Evropě.⁷⁸

Diplomacie středoevropských Habsburků byla z počátku značně nerozhodná. Na jedné straně byli Habsburkové přirozeným účastníkem španělsko-katolické protiturecké fronty, ale na straně druhé je od přílišné horlivosti v protitureckých bojích zrazovalo přímé sousedství s Turky a omezenost vlastních sil, neumožňujících stálou válku. Po četných konfliktech s Portou za Ferdinanda I. se začalo s Turky, zpočátku však jen prostřednictvím zvláštních posílů vysílaných do Cařihradu v naléhavých případech, vyjednávat diplomatickou cestou. Až roku 1547 na pět let uzavřená mírová smlouva, diktující habsburskému panovníku roční tribut ve výši 30 000 zlatých, však znamenala vlastní počátek diplomatických styků prostřednictvím stálého vyslance u Porty.⁷⁹

Stálý vyslanec v Cařihradu měl oproti svým vyslaneckým kolegům u jiných evropských dvorů situaci poněkud těžší. Jednak nemohl pro výměnu informací využívat císařskou poštu, a byl tedy odkázán na poštu tureckou, která byla značně nespolehlivá,⁸⁰ nebo na italské a dubrovnické kupce. Také finančně byl tento úřad v porovnání s obdobnými úřady jinde v Evropě mnohem více zatížen, neboť zdejší vyslanec byl bez použití úplatků, které zde měly, jak říká Tomáš Rataj „*víceméně institucionální povahu*“, téměř bezmocný.⁸¹ Vyslancovo postavení také komplikovalo nepřátelské muslimské prostředí, v němž byl často v dobách napjatých vzájemných vztahů vhodným rukojmím.⁸²

Přesto se však této funkce v dějinách zhostilo mnoho významných šlechticů, mezi jinými např. Johan Maria Malvezzi, Albert von Wise, David Ungnad ze Sonnecku a Preyburku nebo Fridrich Kreckwitz, jehož jako patnáctileté páže doprovázel Václav Vratislav z Mitrovic, zvaný Tureček. Český šlechtic se stal vyslancem až po válce v roce 1616, kdy jím byl jmenován zcestovalý Heřman Černín z Chudenic (tentýž pak ještě jednou v roce 1644).⁸³

⁷⁸ O tom T. RATAJ, *c. d.*, s. 7.

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 7-8.

⁸⁰ K tomu blíže *tamtéž*, s. 8.

⁸¹ Úplatky jako mocnou a nepostradatelnou zbraň jednotlivých úředníků v Osmanské říši popisuje Johann Rudolf Schmid ze Schwarzenhornu. O tom P. MEINBERGER, *c. d.*, s. 70-71.

⁸² *Tamtéž*, s. 8-9.

⁸³ K jednotlivým poselstvům podrobněji T. RATAJ, *c. d.*, s. 9, M. MŽYKOVÁ, *Šlechta II.*, s. 33, 35-37 a V. VLNAS, *Roky*, s. 8-9.

III.3. Dvorská válečná rada

Císařský vyslanec v Cařihradu byl podřízen, kromě osoby samotného císaře, také dvorské válečné radě, která měla orientální záležitosti až do poloviny 18. století na starosti. 17. listopadu roku 1556 vydal císař Ferdinand I. instrukce k založení „stálé válečné rady“. Dvorská válečná rada fungovala jako nejvyšší vojenský správní úřad a zároveň také jako štáb a kancelář císařského vrchního velení. To, co později spadalo pod kompetenci ministerstva války, šéfa generálního štábu a vojenské kanceláře nejvyššího velitele, řešila dvorská válečná rada nejdříve všechno sama. Jejich pět členů mělo poradní funkci ve všech záležitostech týkajících se rozmístění, organizace a administrativy vojsk. Kromě toho měla na starosti také zahraniční vztahy s Ruskem (do roku 1720) a Osmanskou říší (do roku 1756). Ostatním zahraničním vztahům se až do roku 1742 věnovaly jednotlivé dvorské kanceláře a poté byly tyto zahraniční agendy předány do kompetence státní kanceláře.

Za prince Evžena Savojského, jednoho z nejvýznamnějších prezidentů dvorské válečné rady (1703-1736), se zasedání této rady účastnili její prezident, viceprezident a nejméně pět dvorských válečných radů. V důležitých otázkách pak byly vždy ještě vyžádány posudky od předních generálů. Princi Evženovi se také jako prezidentovi válečné rady podařilo prosadit oddělení válečné pokladny od dvorské komory, což pro armádu v důležitých finančních otázkách znamenalo vítanou svobodu v rozhodování.

Za vlády císaře Karla VI. však dvorská válečná rada své privilegované postavení zase ztratila. Byla vtěsnána mezi dvorskou komoru a generální válečný komisariát a byla čím dál tím více závislá na tajné konferenci, která se oddělila od tajné rady jako hlavní poradní sbor panovníka. Po smrti prince Evžena Savojského vystoupaly na povrch organizační nedostatky, které až do té doby stály jaksi v pozadí za jeho neobvykle úspěšným politickým a vojenským vedením válek. Jeho nástupce Lothar Königsegg-Rothenfels (1736-1738) a viceprezident Khevenhüller však zachytili tyto nedostatky velmi brzy a navrhli císařovně Marii Terezii příslušné reformy.⁸⁴

Turecké záležitosti zůstaly oficiálně až do roku 1753 podřízeny dvorské válečné radě, avšak ještě v posledních měsících před smrtí prince Evžena Savojského se dvorská kancelář snažila získat nad touto agendou vliv. Čím více musela Vídeň harmonizovat svůj postoj vůči Osmanům se svou evropskou politikou a svým spojenectvím s Ruskem, tím horší připadalo dvorské válečné radě udílet věcně správné instrukce. S vypuknutím rusko-

⁸⁴ Oskar REGELE, *Der österreichische Hofkriegsrat (1556-1848)*, Wien 1949, s. 15-23.

osmanských a později také rakousko-osmanských válek byly dopisy rezidentů zasílány už nejen dvorské válečné radě, ale také dvorské kanceláři. Tato dlouhá doba nepřehledného vedení zahraniční politiky a mlhavého ohraničení kompetencí jednotlivých kanceláří vedla také ke zdlouhavosti a nerozhodnosti vídeňské politiky. Nehledě na kritiku ze strany cizích vyslanců u vídeňského dvora se tak ztěžovala i činnost císařských zástupců v cizině.⁸⁵

III.4. Významní vyslanci Habsburské monarchie u Vysoké Porty v 17. a 18. století

V období kolem poloviny 17. a 18. století se funkce císařského vyslance k Vysoké Portě zhostilo mnoho významných a vysoce postavených osobností té doby. Většina z velvyslanců patřila k říšským hrabatům, zastávala důležité funkce u vídeňského dvora a mnoho z nich bylo nositeli Řádu zlatého rouna. Díky dochovaným cestovním deníkům a hlavně díky *Repertoriu*⁸⁶ a studiím Bertolda Spulera⁸⁷ lze vytvořit kompletní soupis císařských vyslanců v Cařihradu. Tento soupis a následné detailnější zpracování medailonků některých významných velvyslanců se však nebude striktně držet vytyčeného časového období od poloviny 17. do poloviny 18. století, ale spíše toho, o jak významnou osobnost šlo, nebo jestli se z cesty právě tímto velvyslancem vedeného poselstva zachoval nějaký doklad, podle kterého by mise mohla být popsána.

Soupis císařských vyslanců v Osmanské říši zhruba od pol. 17. do pol. 18. století

1628 - 1629	Hans Ludwig z Kuefsteinu, velvyslanec, prodloužení míru
1629	Johann Rudolf Schmid, rezident
1639 – 1640	Jan Oktavián Kinský, velvyslanec, ratifikace míru
1644 – 1645	Heřman Černín z Chudenic, velvyslanec, ratifikace míru
1649	Johann Rudolf Schmid ze Schwarzenhornu, ⁸⁸ internuncius, prodloužení míru
1649	Simon von Reniger, agent (od roku 1650 rezident)
1651	Johann Rudolf Schmid ze Schwarzenhornu, velvyslanec, prodloužení míru

⁸⁵ K. MÜLLER, *c. d.*, s. 22-32.

⁸⁶ Ludwig BITTER – Lothar GROß, *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648), Band I. (1648-1715)*, Berlin 1936, s. 171-172.

⁸⁷ B. SPULER, *Europäische Diplomaten in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)*, Jahrbücher, dále TÝŽ, *Europäische Diplomaten in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739), I. Teil* a také *Europäische Diplomaten in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739), II. Teil*.

⁸⁸ Johann Rudolf Schmid získal od císaře predikát von Schwarzenhorn. Viz níže III.4.4. Johann Rudolf Schmid ze Schwarzenhornu.

1659	August Mayern, internuncius
1662	Dr. Johann Philipp Beris, vyslanec, nebezpečí války
1663	Dr. Johann Philipp Beris a Johann Goess, vysláni k Ali Pašovi do Temešváru
1665	Walter Leslie, velvyslanec, ratifikace míru
1665	Johann Baptista Casanova, rezident
1671	Dr. Johann Philipp Beris, vyslanec, nepokoje v Uhrách
1672	Johann Christoph Khindsperg, rezident
1678	Johann Maximilian Sattler, rezident
1678	Peter Franz Hofmann Anckerseron, internuncius, prodloužení míru
1679	Johann Karl Terlingo Guzman, rezident
1680	Georg Christof Khuniz, ⁸⁹ rezident
1682	Albrecht Caprara, internuncius, válečné nebezpečí
1689	František Oldřich Kinský, Theodor Althet Heinrich Strattmann, Ernst Rüdiger Starhemberg, Anton Carala, míroví zplnomocněnci
1690	Maraigli, vyslanec, jednání o míru
1700	Wolfgang IV. z Oettingen-Wallersteinu, velvyslanec a Leopold Josef Šlik, vyslanec, ratifikace míru
1700	Philip Ludwig Wenzel Sinzendorf, velvyslanec, ratifikace míru ⁹⁰
1701	Leopold Mamurca della Torre, rezident
1702	Leopold Johann Michael Talman, ⁹¹ sekretář poselstva (od roku 1704 rezident, od roku 1712 internuncius)
1706	Ignaz von Quarient und Rall, zvláštní vyslanec, notifikace usednutí na trůn Josefa I.
1713	Franz Fleischmann, ⁹² sekretář poselstva (od roku 1714 rezident)
1719	Damian Hugo z Virmondu, velvyslanec, ratifikace míru
1719	Josef von Dirling, sekretář poselstva (od roku 1720 rezident)
1728	Ludwig von Talman, rezident (od roku 1736 internuncius)
1740	Anton Corfiz Ulfeld, velvyslanec, ratifikace míru
1740	Heinrich Penckler, sekretář poselstva, rezident (od roku 1746 internuncius)

⁸⁹ O něm zmínka v V. VLNAS, *Roky*, s. 8.

⁹⁰ Tento údaj se však nachází pouze v E. MARKOM, *c. d.*, s. 68, jiné prameny ho nezmiňují.

⁹¹ Bývalý sekretář velvyslance z Oettingen-Wallersteinu. O něm blíže V. VLNAS, *Roky*, s. 8.

⁹² *Tamtéž.*

III.4.1. Hans (Johann) Ludwig z Kuefsteinu (1587-1657)⁹³

Přestože mír, který ukončoval patnáctiletou válku Habsburské monarchie s Osmanskou říší, uzavřený mezi císařem Rudolfem II. a sultánem Ahmedem I. v roce 1606 v Žitvě (Zsitvatorok v Maďarsku), měl trvat dvacet let, musel být již roku 1616 poprvé, v roce 1618 podruhé, roku 1625 potřetí a v roce 1627 počtvrté prodloužen. Když se 13. září 1627 jednající strany u vesnice Szöny, mezi hraničními pevnostmi Rábem a Ostřihomí, dohodly, byl císařský jednatel poslán do Cařihradu a osmanský do Vídně a za pár měsíců je měli následovat také velvyslanci té které říše. Císařova volba padla tehdy na Hanse Ludwiga z Kuefsteinu.⁹⁴

Obr. 3: Hans Ludwig z Kuefsteinu

(Karl TEPLY, *Die kaiserliche Großbotschaft an Sultan Murad IV. 1628. Des Freiherrn Ludwig von Kuefstein Fahrt zur Hohen Pforte*, Wien 1976.)

Hans Ludwig⁹⁵ byl synem svobodného pána Hanse Georga (III.) (1536-1603) a jeho druhé ženy Anny z Kirchbergu (1559-1615). Své mládí věnoval studiu cizích jazyků. Přeložil do němčiny několik knih, které byly v italském a španělském jazyce. Často byl členem různých komisí, které řešily především náboženské otázky. Ještě v 1614 a 1616 byl luteránem usazeným v Dolních Rakousích, ale v roce 1620 přešel na katolickou víru.

⁹³ Jako datum narození se objevuje také 1582/3 a úmrtí 27. září 1657.

⁹⁴ K tomu K. TEPLY, *Die kaiserliche Großbotschaft*, s. 16-17.

⁹⁵ O něm Constantin von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, sv. 13, Wien 1865, s. 316 nebo Johann Heinrich ZEDLER, *Grosses Vollständiges Universal Lexicon*, díl 15, sl. 2074, v elektronické podobě na <http://www.zedler-lexikon.de/suchen/suchergebnisse.html?suchmodus=personen> (staženo 14. 5. 2007). Pokud nebude uvedeno jinak, bude materiál ze Zedlerova Lexikonu čerpán z těchto elektronicky zpracovaných stránek. Stručný medailonek také v databázi dvorské šlechty na webových stránkách Vídeňské univerzity http://www.univie.ac.at/Geschichte/wienerhof/wienerhof2/datenblaetter/kuefstein_h11.htm (staženo 14. 5. 2007).

Možná i to bylo jedním z důvodů, proč byl v roce 1627 právě on zvolen novým císařským velvyslancem a vyslán do Cařihradu.⁹⁶

Po svém návratu byl pak hrabě z Kuefsteinu v roce 1630 jmenován zemským velitelem v Rakouských zemích nad Enží. Hans Ludwig se stal také významným pro svůj vlastní rod. Neustále zvětšoval svůj majetek koupí dalších a dalších panství, a tak postupem času Kuefsteinům přibyla panství Weidenholz, Hartham, Eggenberg a Rechberg. Hans Ludwig byl prvním hrabětem z rodu Kuefsteinů. Ze svého prvního manželství s Marií Grabner z Jaszlowitz, která byla někdy uváděna jako z Rosenburgu (1589-1623), bohužel neměl žádné potomky, ale se svou druhou ženou Susannou Eleonorou svobodnou paní ze Stubenbergu (1602-1658) měli děti, které se dožily dospělosti, hned šest. Byli to synové Lobgott, Gotttrau, Hilfgott a Preisgott a dcery Susanna Maria a Johanna Ludwiga.⁹⁷

III.4.2. Jan Oktavián Kinský (1612-1679)

Jan Oktavián Kinský⁹⁸ byl synem Václava Kinského⁹⁹ z jeho manželství s Alžbětou Krajířovou z Krajku. Zatímco jeho otec Václav vedl pohnutý život a za své postavení se proti dynastii byl těžce potrestán, zvolil si Jan Oktavián chytřejší cestu. Dostal se pod ochranu císaře Ferdinanda II., což mu přineslo prospěch nebývalých rozměrů. Díky císaři získal rozsáhlé panství a majetek a stal se tak zakladatelem velkého bohatství rodu Kinských. Císař Ferdinand II. jej jmenoval svým prvním komorníkem, tajným radou a nejvyšším hofmistrem. V roce 1647 byl jmenován místodržícím v Království českém a z této funkce také potvrdil svému strýci Vilémovi hraběcí titul, který mu byl v roce 1628

⁹⁶ Tuto cestu na základě dochovaného deníku a jiných dokumentů zpracoval K. TEPLY, *Die kaiserliche Großbotschaft*.

⁹⁷ Ve jménech všech jeho synů se objevuje slovo Gott (bůh): Lobgott, Gotthilf, Ehrgott, Diengott, Gotttrau, Gottwill, Hilfgott a Presgott, což nasvědčuje tomu, že po úmrtí všech dětí z prvního manželství hned po porodu, chtěl otec pro své děti božskou ochranu již od narození a snad i jako výraz díky jim všem vybral „božská“ jména. Srov. C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon*, sv. 13, rodokmen rodu Kufsteinů.

⁹⁸ O jeho životě a činnostech podrobněji C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon*, sv. 11, Wien 1864, s. 281-282; J. H. ZEDLER, *Grosses Vollständiges Universal Lexicon*, díl 15, sl. 684 a zejména Aleš VALENTA, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004, s. 62-65.

⁹⁹ Václav III. Kinský se stal již ve svých 24 letech komorníkem a rádcem tehdejšího uherského krále Matyáše a podporoval ho v jeho úsilí posadit se na český trůn. Kvůli svým činům namířeným nakonec proti císaři Rudolfovi i císaři Matyášovi, byl odsouzen ke ztrátě cti, života i majetku. Na opětovné přimluvy byl nakonec císařem Matyášem odsouzen pouze na doživotní vězení, ze kterého ale nakonec uprchl a usadil se v Krakově, kde se ve svých 45 letech nechal zapsat jako student na tamní univerzitu. Později se po boku císaře Ferdinanda II. zapojil do bojů proti české utrakvistické šlechtě a získal zpět nejen svou čest a panství Chlumec, ale také další zkonfiskovaný majetek Ferdinandových nepřátel. K němu C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon*, sv. 11, s. 284-285 a A. VALENTA, *Dějiny*, s. 53-60.

propůjčen. Hrabě Jan Oktavián nechal v Praze v jezuitském kostele sv. Salvátora zbudovat rodovou hrobku. V manželství s Markétou Magdalenou Porziovou se mu narodili dva synové a dvě dcery: František Oldřich,¹⁰⁰ Václav Norbert,¹⁰¹ Marie Alžběta a Silvie Kateřina.

III.4.3. Heřman Černín z Chudenic (1578/1579¹⁰²-1651)

Heřman Černín z Chudenic byl významným politikem a diplomatem.¹⁰³ Jako jediný z významných velvyslanců své doby se zúčastnil diplomatického poselstva vyslaného k sultánovi do Cařihradu dvakrát a vždy byl ve svých jednáních velmi úspěšný.¹⁰⁴

Narodil se asi roku 1578 v Nedrahovicích u Sedlčan ve staré české šlechtické rodině. Brzy vstoupil do císařských služeb a v družině svého příbuzného Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic¹⁰⁵ se roku 1598 vydal na cestu přes Benátky, Krétu a Kypr do Jeruzaléma. Zde byl pasován na rytíře Božího hrobu a dále pak pokračoval v cestě do Palestiny a dál do Egypta a části Arábie.¹⁰⁶ Po návratu sloužil Heřman císaři Rudolfovi II. jako komoří a později, v roce 1616, jej císař Matyáš, na základě jeho cestovatelských zkušeností a jazykových dovedností, pověřil vedením poselstva k osmanskému sultánovi Ahmedovi I. (vládl v letech 1603-1617). Černínovi se tenkrát podařilo podepsat příměří

¹⁰⁰ Hrabě František Oldřich Kinský, významný politik a rytíř řádu Zlatého rouna, zastával mnoho významných funkcí. Byl nejdříve českým vicekancléřem, později místodržícím a také apelačním prezidentem. V roce 1676 byl vyslán jako císařský zplnomocněnec vyjednat mír s Francouzi. Když v roce 1679 zemřel jeho otec, převzal po něm funkci českého hofmistra a v roce 1683 spolu s titulem českého nejvyššího kancléře také řád Zlatého rouna. Později se stal také členem tajné konference. K němu blíže C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon*, sv. 11, s. 280 a A. VALENTA, *Dějiny*, s. 65-72.

¹⁰¹ Po studii na pražské univerzitě a po absolvování kavalírské cesty, vstoupil stejně jako jeho starší bratr do státních služeb. V roce 1676 se stal apelačním radou, v roce 1688 apelačním prezidentem a místodržícím v Čechách, od roku 1689 pak členem tajné rady a konference, v roce 1696 nejvyšším zemským rytířem, v roce 1701 nejvyšším zemským komorníkem, v roce 1703 císařským komisařem na českém zemském sněmu a v roce 1705 nejvyšším kancléřem. Stejně jako i jeho starší bratr František Ulrich, obdržel hrabě Václav Norbert Kinský od Karla VI. Řád zlatého rouna. O něm podrobněji C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon*, sv. 11, s. 285 a A. VALENTA, *Dějiny*, s. 72-81.

¹⁰² Někde se uvádí dokonce rok 1573.

¹⁰³ O jeho životě blíže F. TISCHER, *c. d.*

¹⁰⁴ K jeho diplomatické činnosti K. TEPLY, *Kaiserliche Gesandtschaften*, s. 46-50.

¹⁰⁵ O jeho životě Marie KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic. Cesta intelektuála k popraviti*, Praha – Litomyšl 2004.

¹⁰⁶ M. MŽYKOVÁ, *Šlechta II.*, s. 36. Tuto cestu popisuje Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic ve svém cestopisu, který byl jichž několikrát vydán, nejnověji asi František KOŽÍK, *Cesta Kryštofa Haranta z Polžic a z Bezdružic a na Pecce. Z království Českého do Benátek, odtud do Země svaté, země Judské a dále do Egypta*, Praha 2002.

na dvacet let, a tak zbavit habsburský dvůr starostí s osmanskou frontou. Za odměnu byl jmenován hejtmánem Starého Města pražského.¹⁰⁷

Za stavovského povstání ujel z Prahy a zůstal věrný císaři, na jehož straně bojoval na Bílé hoře. Zatímco jeho bratr Diviš a Kryštof Harant (s jehož vdovou Annou Salomenou Hradištskou z Hořovic se Heřman později oženil) byli popraveni, Heřman stoupal po žebříčku vysokých dvorských funkcí a bohatě rozšířil rodinné majetky koupí Petrohradu, Andělské Hory, Krásného dvoru, Nejdku a dalších. Za své služby třem císařům byl Černín 15. března 1623 povýšen do říšského stavu svobodných pánů a 20. května 1627 získal říšský a 8. června téhož roku spolu s bratrem Humprechtem pak také český hraběcí titul. Zároveň získal také právo zařadit iniciály třech císařů, kterým sloužil, do svého znaku a na paměť svých vojenských a diplomatických schopností dostal do klenotu znaku obrněnou paži, pozvedající stříbrný meč se zlatým jílcem a vítěznou ratolest.¹⁰⁸

V roce 1644 mu bylo opět svěřeno poselstvo k sultánovi, přičemž o této druhé cestě k osmanskému sultánu sepsal známý cestovní deník.¹⁰⁹ Cílem jeho jednání bylo prodloužit příměří a platnost kapitulčních dohod mezi císařovou a sultánovou říší a omezit sultánovu podporu protestantské straně v třicetileté válce, jelikož Švédové, vojska Rákocziho a moravští Valaši tehdy ohrožovali samu Vídeň. Heřman se vrátil s úspěchem, stal se nejvyšším sudím zemským, nejvyšším komořím a zemřel 7. 3. 1651 v Petršpurku u Podbořan jako nejvyšší hofmistr. Přestože byl hrabě Heřman Černín z Chudenic třikrát ženatý, zemřel bezdětný a jeho rozsáhlý majetek přešel na vnuka jeho bratra, Humprechta Jana Černína (1628-1682).¹¹⁰

III.4.4. Johann Rudolf Schmid ze Schwarzenhornu (1590-1664)

Dalším vyslancem, kterého císař Ferdinand III vyslal do Osmanské říše, tentokrát však již k sultánovi Mehmedovi IV. (vládl v letech 1648-1687), aby také s ním dohodnul prodloužení míru, byl Johann Rudolf Schmid.

¹⁰⁷ K tomuto poselství také P. ŠTĚPÁNEK, *c. d.*

¹⁰⁸ Tento znak vyobrazen v M. MŽYKOVÁ, *Šlechta II.*, s. 37.

¹⁰⁹ Výbor z jeho deníku v S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (edd.), *c. d.*, s. 206-225. K tomu poselství také P. ŠTĚPÁNEK, *Correspondence and Diary related to the second Embassy of Count Hermann Czernin to Constantinople in 1644/1645* in: *Essay on Ottoman Civilisation*, Archiv orientální – supplementa VIII, Praha 1998, s. 385-394.

¹¹⁰ O rodu Černínů z Chudenic také J. H. ZEDLER, *Grosses Vollständiges Universal Lexicon*, díl 6, sl. 1006-1007.

Ve svých dvanácti letech byl Schmid zajat Osmany a až do své dospělosti pak v Osmanské říši žil. Když se vrátil zpět do Habsburské monarchie, vstoupil v roce 1625 do služeb dvorské vojenské rady a mezi lety 1629-1643 působil díky své plynulé turečtině a zkušenostem s osmanským prostředím jako císařský rezident v Cařihradu, kde se postupně vypracoval přes císařského dvorního válečného radu působícího mezi Vídní a Cařihradem v letech 1643-1649 až na internuncia (v roce 1649), a v roce 1651 byl pak císařským velvyslancem, který měl dohodnout prodloužení míru.¹¹¹

Obr. 4: Johann Rudolf Schmid ze Schwarzenhornu

(Peter MEINBERGER, *Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel in den Jahren 1629-1643. Ein Beitrag zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Türkei in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Bern-Frankfurt am Main 1973.)

Za své dobré služby byl v roce 1647 povýšen do šlechtického stavu s predikátem svobodný pán ze Schwarzenhornu a po svém návratu z Cařihradu se stal zplnomocněncem pro orientální záležitosti u dvorské válečné rady, jejímž viceprezidentem se v roce 1658 stal. Ještě v roce 1664 byl císařským vyslancem ve Švýcarsku, ale poté již po své čtyřicetileté úřednické službě odešel na zasloužený odpočinek.

¹¹¹ Do světových dějin se Johann Rudolf Schmid zapsal tím, že roku 1651 daroval sultánu Mehmedovi IV. čtyřicet neobyčejně cenných tulipánových cibulek vyšlechtěných v Evropě, které byly v té době velkým módním hitem. Tulipánová horečka vypukla v Holandsku v roce 1633 a svůj vrchol zažila v roce 1636. Původně sice tulipány přišly do Evropy právě z Osmanské říše, ale tyto sazenice pak daly základ novému osmanskému šlechtění.

Johann Rudolf svobodný pán Schmid ze Schwarzenhornu si vzal za ženu Helenu Margaretu Fellner von Feldegg a měl s ní dvě dcery, Marii Annu Karolinu a Cäcilii Annu.¹¹²

III.4.5. Walter Leslie (1606-1667)

Když se v druhé polovině 17. století dostal k vládě velkovezír Ahmed z rodu Köprülü, došlo nejen k opětovnému vzestupu osmanské armády, ale i ke staré osmanské dobovačné politice.¹¹³ V roce 1664 byli však Osmané poraženi generálem Montecuccolim u Svatého Gotthardu a zahnáni k Vasváru, kde s nimi byl uzavřen mír, jehož potvrzení mělo zajistit císařské poselstvo vyslané do Cařihradu v roce 1665, vedené hrabětem Walterem Leslieem.

Obr. 5: Walter Leslie

(Paul RICAUT, *Der Neu-eröffneten Ottomanischen Pforten, von Anno 1664 bis zu Ende dieses 1700 Jahres*, Augsburg 1701.)

Walter Leslie pocházel ze skotského šlechtického rodu. Když ale ve Skotsku vypukly náboženské války, musel kvůli své katolické víře v první polovině 17. století uprchnout do Štýrska. Tam se usadil a vstoupil do služeb císaře Ferdinanda II. Leslieho jméno je nejčastěji spojováno především s rokem 1634, a to s vraždou významného

¹¹² O životě a kariéře Johanna Rudolfa ze Schwarzenhornu detailněji P. MEINBERGER, *c. d.*, s. 101-138. Krátce také J. H. ZEDLER, *Grosses Vollständiges Universal Lexicon*, díl 35, sl. 362.

¹¹³ O tomto období detailně A. HUBER, *c. d.*, s. 511-587.

císařského vojevůdce Albrechta z Valdštejna.¹¹⁴ Za své služby císaři získal Walter Leslie od císaře regiment a další významné pocty. Za vlády císaře Ferdinanda III. byl Leslie povýšen do hraběcího stavu, byl jmenován polním maršálem, tajným radou a stal se také guvernérem v oblasti slavonských hranic.¹¹⁵

Walter Leslie byl také významným diplomatem a po několika působeních na různých místech v Itálii ve čtyřicátých letech 17. století byl vyslán v roce 1665 k osmanskému sultánu Mehmedovi IV., aby potvrdil dohodnutý mír z Vásváru.¹¹⁶ Popis této cesty v latinském jazyce z pera Leslieho zповědníka, jezuity Paula Taffernera,¹¹⁷ vyšel tiskem už v roce 1667.¹¹⁸ Dalším účastníkem poselstva, který o této cestě zanechal nějaké zprávy, byl Jan Josef Herberstein,¹¹⁹ který se cesty účastnil jako člen tak zvané „Prominentengruppe“ a své dojmy zachytil v korespondenci, kterou si vyměňoval se svým

¹¹⁴ O jeho životě například Josef JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 2003; Zdeněk KALISTA, *Valdštejn, historie odcizení a snu*, Praha 2002 nebo Josef POLIŠENSKÝ, *Valdštejn, ani císař, ani král*, Praha 1995.

¹¹⁵ C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon*, sv. 15, Wien 1866, s. 13. Na Waltra Leslieho je odkaz také v J. H. ZEDLER, *Grosses Vollständiges Universal Lexicon*, díl 17, sl. 481-482.

¹¹⁶ Z této cesty se v rodinném archivu Lesliů z Nového Města nad Metují zachovaly relace o cestě hraběte Waltera Leslieho z Vídně do Cařihradu a zpět. Jedná se o 21 konceptů zpráv posílaných Walterem Leslieem císaři Leopoldovi I. do Vídně. Poslední fázi Leslieho poselstva na zpáteční cestě z Budína do Vídně popsal ve své zprávě císaři Leopoldovi I. Hilarius Feichtinger, komisař pověřený doprovodem osmanského vyslance Mehmeta paši do Komárna, kde byla provedena výměna osmanského a císařského poselstva, který pak doprovázel Leslieho do Vídně. O těchto relacích blíže Bohumír SMUTNÝ, *Relace císařského vyslance Waltera Leslieho o cestě do Cařihradu a zpět 1665-1666*, Sborník prací východočeských archivů I, 1970, s. 167-181.

¹¹⁷ Paolo Tafferner (narozen 1608 v Klagenfurtu – zemřel 1677 ve Vídni).

¹¹⁸ V německém překladu byl popis cesty vydán nejdříve v roce 1668 jako anonymní dílo, ale jelikož mělo velmi špatný překlad z latiny, vydal Tafferner v roce 1672 své latinské dílo znovu a nechal ho přeložit do němčiny sám. Deník pak vyšel jako P. TAFFERNER, *c. d.* K tomu K. TEPLY, *Kaiserliche Gesandtschaften*, s. 464-465. Do češtiny byl tento deník přeložen již v roce 1669. Jan Arnolt z DOBROSLAVÍNA, *Legaci císařská, kterou na doporučení nejnepřemoženějšího a velikomocného římského císaře Leopolda I. k Portě otomanské k sobě přijal a vykonal vysoce urozené hrabě a pán, pan Walter Svaté říše hrabě Leslie, pán na Petově, Novém Městě Hradišti nad Metují, J. Mil. Cís. a dvoru vojenského tajná rada, maršálek polní a rady slovanské a petrinské generál, rytíř zlatého rouna. Krátkou historii na světlo v latinském jazyku vydána od dvojí cti hodného a vysoce učeného pana P. T. ... přeložena a v Litomyšli nákladem Jana Arnolta z Dobroslavína vytištěna Léta Páně 1669*, Litomyšl 1669. Reprint německé verze deníku byl vydán v roce 1700 a byl doplněn o popis audience dalšího císařského vyslance hraběte Wolfganga IV. z Oettingen-Wallersteinu před jeho odjezdem do Cařihradu v roce 1699 o soupis darů, které vezl sultánovi. O tom Igor WEIGL, *In a Caftan before the Emperor, with the Haiduks around Graz and with Library in Ptuj. The Count Leslie and their city and country Residences in the 17th and 18th Century*, in: Polona VIDMAR (ed.), *Zapuščina rodbine Leslie na ptujskem gradu*, Ptuj 2002, s. 88-89. Průběh Leslieho audience u císaře před vyplutím z Vídně zachycuje relace *Außführliche Relation Und Bericht Wie Die Kayserl. Burg zu der gewöhnlichen Audientz allhier in Wienn den 7. May 1665 gehalten* (k dispozici v Österreichische National Bibliothek ve Vídni).

¹¹⁹ Hrabě Jan Josef Herberstein se narodil roku 1630 ve Štýrsku a pro svůj život si zvolil vojenskou kariéru. Vstoupil do řádu maltézských rytířů a složil na chorvatsko-slavonské vojenské hranici. Jeho kariéru popisuje Harald HEPPNER, *Johann Josef von Herberstein und die kaiserliche Grossbotschaft nach Konstantinopel 1665/66*, Österreichische Osthefte 20, 1978, s. 116-117.

otcem.¹²⁰ Nejen za své diplomatické zásluhy byl hrabě Leslie oceněn Řádem zlatého rouna.¹²¹

Manželkou hraběte Leslieho byla od roku 1648 dvorní dáma císařovny Marie Anny, kněžna Anna Františka z Ditrichštejna (1619-1696),¹²² dcera knížete Maxmiliána z Ditrichštejna (1599-1655), nejvyššího hofmistra císařoven Eleonory Gonzagy (starší) a Marie Leopoldiny, císařského tajného rady a od roku 1650 nejvyššího hofmistra císaře Ferdinanda III. Tímto sňatkem pronikl Leslie do složité sítě rodových vztahů u vídeňského dvora, což mělo pravděpodobně velký vliv na jeho stoupající kariéru. Jelikož však spolu manželé neměli žádné děti, rozsáhlý majetek odkázal hrabě Leslie ve své poslední vůli synům svého bratra Jakubovi,¹²³ Patrikovi a Alexandrovi. Pohřben byl hrabě Walter Leslie ve vídeňském kostele Schottenkirche, který jako dobrý katolík nechal zbudovat pro benediktýnské opatství ve Vídni na náměstíčku Freyung.¹²⁴

III.4.6. Wolfgang (IV.) z Oettingen-Wallersteinu (1629-1708)

Když byl po další válce, kterou Osmané prohráli, vyjednáván ve Sremských Karlovicích mír, zúčastnil se těchto jednání jako císařský zplnomocněnec kromě hraběte Leopolda Josefa Šlik a hraběte Marsigliho také hrabě Wolfgang IV. z Oettingen-Wallersteinu. Jeho dobré diplomatické schopnosti pravděpodobně císaře Leopolda I. přesvědčily natolik, že mu svěřil tak důležitý úkol, jakým bylo vedení poselstva do Cařihradu za účelem ratifikace tohoto již dříve dohodnutého míru.

Wolfgang IV. z Oettingen-Wallersteinu¹²⁵ se narodil 1. února roku 1629 jako druhé ze 16 dětí hraběte Arnošta z Oettingenu (1594-1670) a jeho ženy Marie Magdaleny rozené Fuggerové. Ve svých 24 letech se stal říšským dvorním radou¹²⁶ a od té doby jej císař pověřoval různými diplomatickými cestami. Ještě v průběhu obléhání Vídně byl 2. září

¹²⁰ H. HEPPNER, *c. d.*, s. 118-123.

¹²¹ Stalo se tak ještě před jeho odjezdem do Cařihradu. Průběh slavnostního udělení řádu popisuje P. TAFFERNER, *c. d.*, s. 3-7. Karl Teply uvádí, že Leslie se daného poselství zúčastnil jen pod podmínkou, že obdrží tento řád. K. TEPLY, *Kaiserliche Gesandtschaften*, s. 52.

¹²² O ní Katrin KELLER, *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*, Wien 2005, s. 270.

¹²³ Leslieho synovec Jakub se narodil ve Skotsku a v roce 1667 se oženil s Marií Terezií, princeznou z Lichtenštejna, dcerou prince Karla Eusebia z Lichtenštejna. Jakub Leslie se věnoval vojenské kariéře a účastnil se kromě bojů u Vídně v roce 1683, také mnoha dalších bitev v bojích s Osmany. Od roku 1692 byl pak prezidentem dvorské válečné komory. O něm blíže I. WEIGL, *c. d.*, s. 90-93.

¹²⁴ O tom *tamtéž*, s. 90.

¹²⁵ Základní údaje i s portrétem lze najít na http://www.univie.ac.at/Geschichte/wienerhof/wienerhof2/datenblaetter/oettingen_w1.htm (staženo 15. 5. 2007).

¹²⁶ Prezidentem říšské dvorní rady byl v té době jeho otec.

1683 dosazen do funkce prezidenta říšské dvorské rady, a dostal se tak do pomyslné „první linie“ u císařského dvora. V roce 1678 byl císařem Leopoldem I. jmenován tajným radou a při této příležitosti se stal také nejvyšším hofmistrem arcivévodkyně Marie Anny, která se týden předtím provdala za vévodu Jana Viléma z Pfalz-Neuburgu.¹²⁷

Obr. 6: Wolfgang IV. z Oettingen-Wallersteinu

(Paul RICAUT, *Der Neu-eröffneten Ottomanischen Pforten, von Anno 1664 bis zu Ende dieses 1700 Jahres*, Augsburg 1701.)

Ve svých 69 letech byl hrabě Wolfgang IV. z Oettingen-Wallersteinu vyslán jako císařský zplnomocněnec k mírovým jednáním s Osmany ve Sremských Karlovicích.¹²⁸ Podle 16. článku ujednané mírové smlouvy měla proběhnout výměna velvyslanců obou říší, takže po krátkém pobytu ve Vídni se hrabě z Oettingen-Wallersteinu vydal zase na cestu, ale tentokrát až do Cařihradu. Cestu poselstva z let 1699-1701 popsal v cestovním deníku opat benediktýnského kláštera ve Švábském Neresheimu Simpert Niggel a v roce 1701 jej vydal tiskem.¹²⁹

¹²⁷ Stefan SIENELL, *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*, Wien 1997, s. 185.

¹²⁸ Benátský vyslanec Carlo Ruzzini, který se těchto jednání účastnil tvrdil, že tehdy už 69ti letý Oettingen-Wallerstein nebyl císařovou první volbou, ale že ostatní tento těžký úřad odmítli. Podle něho se sice hrabě z Oettingen-Wallersteinu vyznal ve vnitřních záležitostech říše, ale nebyl proškolen v jiných světových otázkách. Oettingen však svou úlohu zvládl bez problémů. K tomu *tamtéž*.

¹²⁹ S. NIGGL, *c. d.*

Hrabě Wolfgang IV. z Oettingen-Wallersteinu zemřel 6. října 1708 ve Vídni. Po něm zůstalo 12 dětí, které se mu narodily v manželství s Annou Dorotou, dcerou hraběte Jana z Wolkensteinu.¹³⁰

III.4.7. Damian Hugo Virmond (1666-1722)

Vnější obrazem „nových“ vztahů mezi Vídni a Cařihradem po požarevackém míru se stalo i okázalé obnovení velvyslanectví u Vysoké porty. Novým ambasadorem jmenoval císař Karel VI. Damiana Huga hraběte z Virmondu,¹³¹ který při mírových jednáních prokázal habsburské koruně neocenitelné služby.

Obr. 7: Damian Hugo z Virmondu

(Gerhard Cornelius von der DRIESCH, *Historische Nachricht von der Röm. Kayserl. Groß-Botschaft nach Constantinople welche auf [...] Befehl [...] Carl des Sechsten nach glücklich vollenden zweyjährigen Krieg, Der[...] Damian Hugo von Virmond rühmlichst verrichtet*, Nürnberg 1723.)

Hrabě z Virmondu, jemuž v té době táhlo již na šedesát let, byl ostříleným vojákem a kariéřním diplomatem.¹³² Bojoval jako plukovník v Uhrách, poté zastával úřad císařského místodržitele v Mantově a v průběhu svého života získal další významné funkce. Byl také císařským tajným radou a dvorským válečným radou. Jednou byl vyslán

¹³⁰ O hraběti z Oettingen-Wallersteinovi také J. H. ZEDLER, *Grosses Vollständiges Universal Lexicon*, díl 25, sl. 815.

¹³¹ Portrét Damiana Huga z Virmondu z jednání v Požarevaci na <http://mek.oszk.hu/01700/01793/pdf/07.pdf> (staženo 15.5. 2007).

¹³² V. VLNAS, *Roky*, s. 9.

ke švédskému králi do Stralsundu a později k pruskému dvoru do Berlína. Poselstvo do Osmanské říše, v jehož čele Virmond jako velvyslanec stanul, bylo vysláno v roce 1719. Jako velvyslancův sekretář se cesty zúčastnil Gerhard Cornelius Driesch,¹³³ který tuto cestu popsal a popis v roce 1723 v Norinberku vydal.¹³⁴ Po svém návratu z Osmanské říše se stal Virmond guvernérem v Sedmíhradsku, avšak z této funkce se mohl těšit jen devět měsíců, neboť 31. dubna 1722 zemřel v Hermannstadtu.¹³⁵

Hrabě Damian Hugo z Virmondu byl dvakrát ženat, přičemž jeho nejmladší dcera Marie Anna si v roce 1730 vzala za manžela hraběte Corfize Antona Ulfelda, Virmondova nástupce na postu vyslance do Osmanské říše.¹³⁶

III.4.8. Hrabě Anton Corfiz Ulfeld (1699-1760)

Posledním z řady významných velvyslanců u Vysoké Porty mezi lety 1620-1740 je hrabě Anton Corfiz Ulfeld. Ten, stejně jako všichni vyslanci před ním, měl za úkol zajistit ratifikaci již dříve ujednaného míru. V jeho případě se jednalo o mír uzavřený mezi habsburskou a osmanskou stranou v Bělehradu v roce 1739, který ukončil pro Habsburky tak neslavnou válku.

Anton Corfiz Ulfeld pocházel ze starobylého dánského rodu. Narodil se 15. června 1699 v Sedmíhradsku císařskému tajnému radovi a generálovi polních vojska hraběti Leovi Ulfeldovi¹³⁷ a jeho ženě Anně Marii rozené hraběnce Sinzendorfové, nejvyšší hofmistryni, arcikněžny a guvernanky rakouského Nizozemí.¹³⁸ Už ve svých 17 letech se zúčastnil polního tažení proti Turkům. Díky svému otci, věrnému polnímu maršálovi císaře Karla VI., kterému pomáhal v bojích o španělské dědictví, postupoval Anton Corfiz Ulfeld rychle ve dvorských funkcích. Císař jej roku 1723 jmenoval svým komorníkem a o rok později říšským dvorním radou.¹³⁹

Po zisku těchto čestných dvorských hodností se Ulfeld vydal na dráhu císařského diplomata. Toto rozhodnutí jej zavedlo nejdříve k savojskému dvoru, kde se také 23. června 1730 oženil s dvorní dámou tehdejší císařovny, Marií Annou, dcerou Damiana

¹³³ O jeho životě podrobněji na <http://mek.oszk.hu/01700/01793/pdf/07.pdf> (staženo 15. 5. 2007).

¹³⁴ G. C. von der DRIESCH, *c. d.*

¹³⁵ Dnešní rumunské město Sibiu.

¹³⁶ O tom J. H. ZEDLER, *Grosses Vollständiges Universal Lexicon, díl 48*, sl. 1772-1772.

¹³⁷ O jeho životě podrobněji na J. H. ZEDLER, *Grosses Vollständiges Universal Lexicon, díl 49*, sl. 709-710.

¹³⁸ *Tamtéž*, sl. 709.

¹³⁹ *Tamtéž* nebo také C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon, sv. 47-48*, Wien 1883, s. 290. Přílišná podobnost textu v Zedlerově a Wurzbachově lexikonu napovídá, že Wurzbach většinu textu z dřívějšího lexikonu přejal.

Huga z Virmondu.¹⁴⁰ Jeho manželství však netrvalo dlouho, neboť jeho žena následujícího roku zemřela. Jelikož mu Marie Anna nepovila žádné potomky, stal se Anton Corfiz univerzálním dědicem jejího majetku.¹⁴¹ V roce 1733 působil hrabě Ulfeld jako vyslanec při řezenském říšském sněmu a v následujících letech pak jako generální zplnomocněnec ve Spojených nizozemských provinciích v Haagu.

Po ujednání míru s Turky v létě 1739 v Bělehradu byl Anton Corfiz Ulfeld v prosinci téhož roku jmenován císařským velvyslancem u Porty a při té příležitosti se stal také členem tajné rady.¹⁴² Na určené místo, tedy do osmanského sídelního města Cařihradu, se nově jmenovaný vyslanec vydal s početným doprovodem a velkou pompou 18. května roku 1740 a dorazil tam s velkými oslavami za necelé tři měsíce, tedy 11. srpna 1740. Na postu velvyslance však Ulfedl nevydržel dlouho. Již 18. dubna 1741 proběhly jeho poslední audience u sultána a velkovezíra a 4. května se vydal na zpáteční cestu do Vídně.¹⁴³

Tady však jeho slibně se rozvíjející politická kariéra zdaleka neskončila. Nedlouho po svém návratu z Cařihradu byl totiž hrabě Ulfeld tehdejší uherskou královnou Marií Terezií jmenován konferenčním ministrem a v roce 1742 nahradil ve funkci jednoho z nejvýznamnějších politiků vídeňského dvora 1. poloviny 18. století, hraběte Filipa Ludvíka Václava ze Sinzendorfu.¹⁴⁴ Bylo to zrovna ve stejné době, kdy v českých zemích zuřily války o rakouské dědictví a kdy francouzská vojska dobyla nejen Prahu, ale i spoustu jiných významných míst.¹⁴⁵ Hrabě Ulfeld se jako politik osvědčil,¹⁴⁶ což dokazuje i jeho povýšení na královského dvorního a státního kancléře v Uhrách, generálního ředitele pošt dědičných zemí a získání dalších čestných funkcí. Dne 6. ledna 1744 byl hrabě Ulfeld císařovnou vyznamenán řádem zlatého rouna a v následujícím roce dosáhl vrcholu své kariéry, neboť se stal konferenčním prezidentem. Tím zůstal až do roku 1753,

¹⁴⁰ Viz výše III.4.7. Damian Hugo z Virmondu.

¹⁴¹ Blíže C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon*, sv. 47-48, s. 290.

¹⁴² *Tamtéž*.

¹⁴³ *Tamtéž*, s. 290-291.

¹⁴⁴ O Ulfeldově jmenování do této funkce Grete KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg des Hauses Kaunitz. Studien zur Herkunft und Bildung des Staatskanzlers Wenzel Anton*, Göttingen 1975, s. 270.

¹⁴⁵ O těchto válkách blíže Pavel BĚLINA – Jiří KAŠE – Jan Pavel KUČERA, *Velké dějiny země Koruny české, sv. X, (1740-1792)*, Praha 2001, s. 15-41; Eduard MAUR, *12. 5. 1743. Marie Terezie. Korunovace na usmířenou*, Praha 2003, s. 14-62.

¹⁴⁶ K jeho politické činnosti Emma STEFLICEK, *Das Reichkanzleriat unter Dominik Andreas Graf von Kaunitz 1698-1707*, Wien 1954, s. 284-291 (disertační práce).

kdy své místo musel přenechat hraběti Kounicovi. Místo toho se stal nejvyšším hofmistrem dvora Marie Terezie.¹⁴⁷

Dne 16. dubna 1743 se hrabě Ulfeld podruhé oženil. Vzal si Marii Alžbětu, dceru knížete Filipa Hyacinta z Lobkovic z jeho manželství s Marií Vilemínou hraběnkou Althannovou. Marie Alžběta (1726 – 1786) dala svému muži tři děti. Syna Johanna Baptistu, který však zemřel v nízkém věku, a dvě dcery. Jednalo se o Alžbětu, která se provdala za Jiřího Kristiána hraběte Valdštejna, a Vilemínu, která si vzala Františka Josefa hraběte Thun-Hohensteina.¹⁴⁸ Hrabě Anton Corfiz Ulfeld zemřel u Vídně 31. prosince roku 1760.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Jeho politickou kariéru detailně popisuje C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon*, sv. 47-48, s. 291. O odstepu z této funkce blíže také G. KLINGENSTEIN, *c. d.*, s. 284-300.

¹⁴⁸ *Tamtéž*.

¹⁴⁹ *Tamtéž*, s. 290. Dále pak C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon*, sv. 47-48, Wien 1883, s. 292 uvádí, že vzpomínky na hraběte Ulfelda a jeho rodinu v průběhu doby úplně vymizely. Vědělo se snad jen to, že v roce 1773 koupil hrabě ve Vídni na Minoritském náměstí dům číslo 41 (podle starého číslování). V roce 1783 přešel tento dům na jeho dceru Alžbětu, provdanou z Valdštejna, která ho roku 1799 prodala státu, aby tam mohly být vybudovány polské kanceláře. Pak se dům dostal z rukou státu do vlastnictví Nikolause Barowského a po něm kněžny Dietristeinové. Pozdější vlastník domu, dvorní herec Joseph Wagner, nechal zbourat zadní trakt domu, aby tak vznikl prostor pro arkády nového hradního divadla. Na jméno Ulfeld upozorňovala pak už jen Ulfeldská věž na císařském letohrádku Laxenburg. Koupě vídeňského domu hrabětem Ulfoldem v roce 1773 by tedy vylučovala jeho smrt v roce 1760, jak Wurzbach uvádí výše. L. VINTROVÁ, *c. d.*, s. 25-27.

IV. CESTY CÍSAŘSKÝCH DIPLOMATICKÝCH POSELSTEV DO CAŘIHRADU MEZI POLOVINOU 17. A POLOVINOU 18. STOLETÍ

IV.1. Přípravy na cesty

Velvyslanec k Vysoké Portě přebíral své poslání z rozhodnutí dvorské válečné rady, která měla diplomatické styky s Osmanskou říší na starost. Hned poté, co panovník s tajnou radou rozhodli o potřebě, cíli a konání diplomatického poselstva, byly velvyslanci předány všechny potřebné dokumenty. Pověření vést poselstvo bylo velvyslanci uděleno prostřednictvím speciálního dokumentu – instrukce. Ve vídeňském Haus-, Hof- und Staatsarchiv se dochovala 41 stránková instrukce pro poselstvo Antona Corfize Ulfelda z roku 1740.¹⁵⁰ Ta kromě samotných instrukcí pro velvyslance Ulfelda obsahuje také soupis a popis 15 listin a dokumentů, které jsou její součástí. Mezi nimi jsou listiny o uzavření míru v Požarevací v roce 1718, ratifikace dalších mírů, dva dopisy pro osmanského velkovezíra v originálu a kopii, dopis pro pašu z Bělehradu, průkaz vyslance, prepis obchodní smlouvy s Osmanskou říší, dokument o hraničním uspořádání nebo klíč k číselným šifrám.

Podle daných pokynů mělo sice poselstvo na cestu dost času, ale kromě nutných přestávek k odpočinku se nikde nemělo příliš zdržovat. Z Vídně až po Zemun,¹⁵¹ kde byl tehdy císařský vojenský tábor barona Schmettaua,¹⁵² mělo plout poselstvo po Dunaji. Instrukce popisuje, jak by měla probíhat slavnostní výměna a obdarování poselstev u Bělehradu za účasti Aliho Paši z Bělehradu a vrchního velitele polních vojsk barona Schmettaua jako zástupců jednotlivých říší. V Bělehradu by během výměny a jiných návštěv měly být pašovi jako komandantovi první turecké hraniční pevnosti předány

¹⁵⁰ HHStA, Türkei V., Varia und Collectanea 1739, Instruction, s. 3-44.

¹⁵¹ Zemun, město na výběžku mezi řekami Sávou a Dunajem u Bělehradu.

¹⁵² Baron Samuel von Schmettau byl německý vojevůdce (narozen 1684 v Berlíně - zemřel 1751). Věnoval se vojenskému povolání a bojoval postupně v rozličných armádách, v dánské, anspašské, polské a v císařské (od roku 1714). V císařských službách válčil proti Turkům (1717), proti Španělsku (1720) a proti Francouzům (1733). Dosáhl tu nejvyšších vojenských hodností, jako polní zbrojmistr řídil obranu Bělehradu (1739) a po válce byl jmenován generálním polním maršálem. Po uzavření míru v Bělehradu v roce 1739 se staral o dělení hranic. Když nastala válka mezi Pruskem a Rakouskem, povolal jej Bedřich II. jakožto pruského poddaného zpět. U Chotusic velel Schmettau pruské jízdě na pravém křídle. K tomu elektronická podoba Ottovy encyklopedie obecných vědomostí na <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/329039-von-schmettau> a krátce také HHStA, Türkei V. (zu 1006), kart. 14, Repertorium über sämtliche Gesantschaftshandlungen des Großbothschafers Corfiz Graf von Ulfeld.

kromě dopisu od prezidenta dvorské válečné rady také dary jako důkaz uzavření míru a dobrých sousedských vztahů a také k ochraně cestujících, posílů a obchodníků.

V instrukci také stálo, že až dorazí poselstvo do Cařihradu, musí o tom informovat vídeňský císařský dvůr. Pak měla následovat audience u sultána, velkovezíra a vyslanců dalších zemí, přičemž by měl mít velvyslanec na sobě „*Mantel oder Imperial=Klejd*“. Při audienci u sultána mu měl předat císařský dopis a dary měl položit na určené místo. Dále pak měl vyřídít přátelský pozdrav a sousedskou dobrou vůli po míru dohodnutém 18. září roku 1739 v Bělehradu. Instrukce dále připomíná, že také velkovezír a ostatní ministři musí být na důkaz přátelství a míru obdarováni.

Další článek instrukce se pak týká zajatých křesťanů a vojáků. Ti by měli být podle ujednaného míru propuštěni, ale jak se v instrukci uvádí, podle cařihradských špiónů jich tam bylo stále ještě hodně. Někteří byli uvězněni v Sedmi věžích,¹⁵³ jiní byli na galérách a někteří se nacházeli dokonce v soukromých zajatcích. Kdyby velvyslanec nějaké takové zajatce uviděl, měl je vykoupit.

Další povinností velvyslance je podle dané instrukce ochraňovat duchovní. Měl dohlížet na to, aby jim byl dovolen svobodný příjezd a odjezd, aby měli stále stejné svobody, nezasáhly je žádné sultánovy postihy, aby měli stále generální mandát a neměli nevýhodu proti nějaké sektě.

Důraz se v instrukci klade také na kontrolu dodržování obchodní smlouvy, která byla s Osmanskou říší dohodnuta již v roce 1718. Měla zabezpečovat volný obchod a směnu pro obě strany na moři i na souši. Jestli by Osmané některé z dohodnutých pravidel začali porušovat, třeba když by obchodní lodi nebylo povoleno přistavit na obvyklém místě, nebo jí nebude umožněno doplnit potřebné zásoby a tím obchodníkům vzniknou škody, které by měly být nahrazeny a nebudou, měl o tom velvyslanec hned informovat. Pod velvyslancovou ochranou také měli být všichni námořníci a obchodníci, kteří do Cařihradu přijeli.

V Cařihradu byli také vyslanci z jiných křesťanských zemí a s nimi bylo nutné udržovat korespondenci. Hned po svém příjezdu k nim měl ambasador vyslat zvláštní důstojníky se vzkazem. Musel však bedlivě dbát na pořadí. Nejdříve měl být vyslán důstojník k francouzskému velvyslanci a teprve hodinu potom důstojníci k vyslancům z Velké Británie, Holandska a Benátska. Také oficiální návštěvy těchto vyslanců se musely odložit až na dobu po oficiální návštěvě vyslance francouzského.

¹⁵³ Cařihradská věznice.

Instrukce dále velvyslance nabádá, aby stále udržoval dobré přátelské vztahy s národy, které dříve spadaly pod Habsburskou monarchii a po poslední válce se dostaly do područí Osmanů, a také s novými národy, především s Albánci, kteří teď spadali pod vládu císaře. Kdyby se vyslanec dozvěděl, že na osmanském území pobývají povstalci z poslední rebelie v Uhrách nebo jiní hledaní uprchlíci z Uher, měli být za pomoci Osmanů dopadeni.

Velvyslanci byla dále svěřena jurisdikce nad jeho doprovodem, přičemž sám mohl trestat lehčí zločiny a také poslat někoho zpátky v případě, že by podle jeho vlastního úsudku rozhodnutí o viníkovi měl přenechat soudu. Kdyby Osmané zajali nebo uvěznil někoho z jeho doprovodu, měl se všemožnými způsoby snažit dosáhnout jeho propuštění, a kdyby to nešlo, tak měl informovat císařský dvůr a tam by se to následně projednalo s osmanským velvyslancem.

Podle dané instrukce měl velvyslanec dohlížet také na to, zda osoby v císařských službách, jako sekretář poselstva a kancelisti, tlumočníci, kurýři, inženýr, osoby, které mají na starost dary, pokladník a hodinář,¹⁵⁴ vykonávají dobře svou práci. Po velvyslancově odjezdu z Cařihradu měli tito lidé zůstat, pokud nebude rozhodnuto jinak, s císařským rezidentem v Osmanské říši. Tlumočník Momarz¹⁵⁵ měl jet s poselstvem až na hranice, ale pak se měl opět do Cařihradu vrátit.

Instrukce dále sdělovala, že baron Talman¹⁵⁶ sepsal seznam lidí, kteří dříve dobře spolupracovali, nebo naopak škodili císařovým zájmům v Osmanské říši a tento list měl být vyslanci předán, aby mu pomohl. Nevědělo se však jistě, kdo z těchto osob ještě žije nebo kde teď působí. Peníze, které měl mít velvyslanec k dispozici, měl dávat lidem podle důležitosti té které záležitosti a to tajně. Také korespondence musela být vedena velmi obezřetně. Své relace měl posílat císaři prostřednictvím dvorské válečné rady. Podle důležitosti je měl doručit buď prostřednictvím svého kurýra, nebo poslat po janičáři do Petrovaradinu císařskému komandantovi a ten měl pak rozhodnout, jestli se má zpráva poslat běžnou poštou, nebo zvláštním expresem.

Od velvyslance se dále vyžadovala moudrost, šikovnost a neobyčejná oddanost císaři ve věcech politických, ale také důstojná reprezentace při všech příležitostech.¹⁵⁷

¹⁵⁴ O těchto osobách viz níže.

¹⁵⁵ Caspar Momarz byl hlavním císařským tlumočnickem u Vysoké Porty a zúčastnil se také mírových jednání v roce 1739 v Bělehradu. O tom HHStA, Türkei V. (zu 1006), kart. 14, Repertorium über sämtliche Gesandtschaftshandlungen des Großbothschafters Corfiz Graf von Ulfeld.

¹⁵⁶ Pravděpodobně Ludwig von Talman, od roku 1728 rezident a od roku 1736 internuncius v Cařihradu.

¹⁵⁷ Všechny tyto údaje lze nalézt v HHStA, Türkei V., Varia und Collectanea 1739, Instruction, s. 3-44.

Dalším důležitým dokumentem, který velvyslanec před svým odjezdem do Cařihradu obdržel, byla pověřovací listina – vyslanecká plná moc, tzv. „*Credenztbrief*“ neboli „*Kreditiv*“. Tato listina měla adresátovi spolehlivě oznámit, že vyslanec byl svým panovníkem jmenován za svého zástupce. Z tohoto důvodu byla obvykle při první audienci pověřovací listina otevřena, přednesena a předána. V některých případech byly vyslanecké dokumenty doplněny o „*Memorial*“, který se vždy vztahoval k instrukci. V něm byly uváděny návrhy k technické stránce věci jako třeba ideální trasa nebo typy k vyjednávací taktice.¹⁵⁸ Někdy se poselstva vysílala v takovém spěchu, že tyto vyslanecké listiny nestihly být v čase odjezdu vyhotoveny. Takovýmto případem bylo i poselstvo vedené v roce 1628 Hansem Ludwigem z Kuefsteinu, jemuž byly instrukce, pověřovací listina i zdvořilostní dopis doručeny až do hraniční pevnosti v Komárně.¹⁵⁹

Přípravy velkých ambasadorů na jejich dlouhou cestu do Cařihradu se v podstatě dělily na dvě části. Jednou z nich bylo obstarání darů, které s sebou vezli, a druhou pak sestavení jejich doprovodu. Co všechno by měl císařský dvůr zařídit pro úspěšný odjezd diplomatického poselstva a dobré fungování ambasády, sepsal hrabě Heřman Černín z Chudenic v roce 1644.¹⁶⁰ Pro velvyslance by mělo být připraveno následující:

1. Upřímný, diskrétní a spolehlivý sekretář, který je zběhlý v počítání.
2. Dva dobří tlumočníci.
3. Alespoň jeden kurýr.
4. Dodání lodí.
5. Císařská instrukce a tajný memoriál.
6. Informace a kopie průběhu toho, co se v posledních letech dělo na hraních, pro případ nouze.
7. Soupis darů a toho, komu který patří, a zároveň volnou dispozici k nakládání s dary ostatními.
8. Měli by se vzít čtyři malí chudí chlapi, kteří by se naučili turecky a které by pak císař mohl využít ve svých službách.
9. Velvyslanci bude při odjezdu darován „*ein kaiserlicher Gnadenpfennig*“ a měsíční plat 1 000 tolarů bude vyplacen po návratu.

¹⁵⁸ Bertold PICARD, *Das Gesandtschaftswesen Ostmitteleuropas in der Frühen Neuzeit. Beiträge zur Geschichte der Diplomatie in der ersten Hälfte des sechzehnten Jahrhunderts nach den Aufzeichnungen des Freiherrn Sigmund von Herberstein*, Wiener Archiv für Geschichte des Slawentums und Osteuropas, Band VI, Graz – Wien – Köln 1967.

¹⁵⁹ K. TEPLY, *Die kaiserliche Großbotschaft*, s. 22.

¹⁶⁰ O tom TÝŽ, *Kaiserliche Gesandtschaften*, s. 64-65.

10. Při odjezdu: má se vyplout co nejdříve, protože daná lhůta na cestu je dva měsíce.

IV.1.1. Dary pro sultána a další významné osoby v Osmanské říši

První úloha, příprava darů, spadala do kompetence dvorské komory. Kromě „ordinari Präsente“ pro sultána a vysoké hodnostáře s sebou velvyslanec vezl ještě „extraordinari Präsente“, jejichž rozdávání měl zcela ve své dispozici. Kolik darů to ve skutečnosti bylo, napovídá například relace¹⁶¹ o audienci hraběte Leslieho u císaře před svým odjezdem do Cařihradu, ve které je kromě popisu audience samotné obsažen také soupis darů pro sultána, valide sultanu - sultánku matku,¹⁶² velkovezíra a jiné hodnostáře. Další soupisy darů lze pak nalézt u Ricauta¹⁶³ nebo v dochovaných dokumentech dvorské komory. Tam se zachoval třeba takovýto soupis pro poselstvo hraběte Ulfelda.¹⁶⁴

V relaci je uvedeno, že dary zabíraly tři pokoje. V prvním pokoji bylo například mezi dary pro sultána velké zrcadlo v lidské velikosti ve stříbrném rámu, které stálo na stříbrných nohách, dvě velká stříbrná umyvadla stojící na třech sloupcích, 12 velkých stříbrných svícňů, 6 velkých stříbrných džbánů na víno, 12 stříbrných pozlacených konvic na sladké nápoje, 12 velkých mís s poklopy ve tvaru turbanu, jeden kulatý stříbrný stůl

¹⁶¹ *Außführliche Relation Und Bericht Wie Die Kayjs: nach Constantinopel destinierte ansehentliche Botschaft Ihren Einzug in die Kayserl. Burg zu der gewöhnlichen Audientz allhier in Wien den 7. May 1665 gehalten.* (K dispozici v Österreichische National Bibliothek ve Vídni).

¹⁶² Významnými valide sultánkami byly například Kösem (matka sultánů Murada IV. a Ibrahima „Šíleného“), o níž detailněji John FREELY, *Tajemství paláců. Soukromý život sultánů v Istanbulu*, Praha 2004, s. 146-159, která se valide sultánkou stala hned dvakrát. Byla v politice svých synů velmi aktivní a zapletla se také do několika povstání, což se jí nakonec stalo osudným, protože byla popravena. Moc Kösem umožnila nahromadit velké bohatství, jehož pak využila k financování mnoha dobročinných akcí. Jednou z nich byla péče o osiřelé dívky, jimž poskytovala věno, aby se mohly vdát. Založila také mešitu v Üsküdaru, známou jako Çinili Camii, a velký karavanseray v obchodní čtvrti Istanbulu nazývaný Valide Hani. Významnou valide sultánkou byla také její snacha, se kterou v jednu dobu o svou moc a postavení Kösem bojovala. Hadice Turhan (žena Ibrahima „Šíleného“ a matka Mehmeda IV.) se vlády ujala jako regentka za svého syna. Svou odpovědnost regentky brala velmi vážně a svou nezkušenost se snažila překonávat tím, že se učila vše, co bylo pro vykonávání jejího úřadu zapotřebí vědět. Právě ona dosadila do funkce velkovezíra nevzdělaného Albánce Köprülüho Mehmeda Pašu, který byl jedním z nejschopnějších velkovezírů všech dob a jehož potomci se do dějin tohoto úřadu zapsali neméně významnými činy, jako jejich slavný předek. Když se Hadice Turhan vzdala aktivní politiky využila svého bohatství k dostavbě mešity u Zlatého rohu, která zahrnovala také nemocnici, medresu (církevní školu), mauzoleum, veřejné lázně, dvě fontány a velkou tržnici známou jako Egyptská trh či Trh koření. Komplex začal být nazýván Yeni Cami, Nová mešita nebo Nová mešita valide sultány a otevřen byl v roce 1663. O Hadici Turhan *tamtéž* s. 149-170.

¹⁶³ Soupis těchto darů Leslieho poselstva lze nalézt také v Paul RICAUT, *Der Neu-eröffneten Ottomanischen Pforten, von Anno 1664 bis zu Ende dieses 1700 Jahres*, Augsburg 1701, s. 36-37 a *tamtéž*, s. 844-845 výčet darů přivážených do Osmanské říše poselstvem hraběte z Oettingen-Wallersteinu.

¹⁶⁴ Hofkammerarchiv Wien, Reichsakten, fasc. 174b, f. 825.

na jedné noze podle tureckého způsobu, dva velké psací pulty z jaspisu, další dva psací stoly, tentokrát z ebenového dřeva a želvoviny zdobené zlatými a stříbrnými plechy, 14 různých bicích hodin s tureckými a německými znaky, zdobenými tureckými i křesťanskými figurkami, dále pak jeskyně s hodinami a spinetem, která fungovala jako fontánka, příborník, a pozlacenou truhla. Pro valide sultanu vezl hrabě Leslie hrací skříňku se zrcadlem s výjevem líbajících se srnek, velké zrcadlo ve stříbrném rámu, dva velké stříbrné svícny nebo velký stříbrný koš. Ve druhém pokoji se pak nacházely pouze samé hodiny. Bylo jich tam 32. Mezi dary pro velkovezíra byly velké stříbrné mísy s poklapy, velké stříbrné svícny nebo velký stříbrný koš a pro ostatní osmanské hodnostáře pak 21 kapesních hodin a 7 konvic s umyvadly.¹⁶⁵

Jak je vidět, císařská poselstva přivážela k sultánovu dvoru hlavně hodiny, různé mechanické strojky, umělecké předměty z ušlechtilých kovů, svícny a různé druhy nádobí.¹⁶⁶ Niggl ve svém popisu cesty poselstva hraběte z Oettingen-Wallersteinu zmiňuje, že velvyslanec s sebou vezl krásný kočár, který byl darem pro sultána.¹⁶⁷ Angličtí vyslanci například často sultánovi vozili lovecké dogy, Poláci cvičené dravé ptáky a Rusové mroží kly, považované za účinný léčivý prostředek.¹⁶⁸

Osmanští vyslanci na oplátku pravidelně přiváželi k císařskému dvoru nádherné turecké a arabské koně, dále divoká zvířata do císařského zvěřince, jako byli lvi, tygři, opice, ale také velbloudi, vycvičení lovečtí gepardi, sokoli nebo chrti. Častými dary bývaly také koberce, vzácné látky, od lehkého mušelínu až po těžké cařihradské zlatem protkávané, jezdecké postroje a sedla, přepychové stany,¹⁶⁹ vybrané výrobky z dílen osmanských zbrojních i uměleckých kovářů, vrcholem pak bývaly různé předměty posázené diamanty a smaragdy. Vzácnými dary přiváženými z Osmanské říše byly také parfémy, různá léčiva a koření, mezi jinými také bezoár, který byl považován za účinný prostředek proti různým jedům, dále pak pižmo, mošus, terra sigillata, ambra nebo růžový olej.¹⁷⁰

¹⁶⁵ *Außführliche Relation*.

¹⁶⁶ K tomu také V. VLNAS, *Roky*, s. 11-12.

¹⁶⁷ S. NIGGL, *c. d.*, s. 9.

¹⁶⁸ V. VLNAS, *Roky*, s. 12.

¹⁶⁹ Jeden takový vyšívaný stan si ze své cesty do Cařihradu v roce 1616-1617 přivezl i hrabě Heřman Černín z Chudenic. Stan se nachází na zámku v Jindřichově Hradci (inv. č. 2759/3355). O tom M. MŽYKOVÁ, *Šlechta II.*, s. 36.

¹⁷⁰ O darech přivážených osmanskými vyslanci na císařský dvůr blíže K. TEPLY, *Türkische Gesandtschaften nach Wien (1488-1792)*, Österreich in Geschichte und Literatur, 20. Jahrgang, 1. Heft, 1976, s. 22-23.

IV.1.2. Sestavení velvyslancova doprovodu

Zatímco se v Augsburgu, Norimberku a dalších centrech uměleckých řemesel zhotovovaly nákladné dary, sestavoval velvyslanec svůj doprovod. Stávalo se velmi zřídka, aby se velvyslanec vypravil na svou misi bez doprovodu. Bylo to pouze v případech, kdy musel jednat tajně nebo ve spěchu.¹⁷¹

Při sestavování doprovodu se dbalo především na to, aby mělo poselstvo co největší lesk.¹⁷² Jelikož se téměř ve všech cestovních denících z cest do Cařihradu mezi polovinou 17. a polovinou 18. století objevují soupisy členů poselstev, lze složení a strukturu dobře popsat. Dalšími prameny obsahujícími údaje o velvyslanceckých doprovodech jsou tzv. „*Spezifikation*“. Tam se často objevují i přesnější údaje o počtech členů té které skupiny sloužících, kteří se poselstev účastnili.¹⁷³ Počet osob, které se diplomatických poselstev k osmanskému sultánovi účastnily, v průběhu doby stoupal. Jestliže poselstva vedeného hrabětem Heřmanem Černínem z Chudenic v roce 1644 se účastnilo osob 141, poselstva hraběte Waltera Leslieho v roce 1665 již osob 350 a tyto počty stále rostly a rostly.

Struktura poselstva se více méně shodovala se strukturou šlechtického dvora.¹⁷⁴ Na vrcholu pyramidy stál velvyslanec.¹⁷⁵ Nejvýznamnějšími funkcemi v poselstvu, stejně jako u dvora, byly funkce nejvyššího hofmistra, nejvyššího maršálka, nejvyššího štolmistra a nejvyššího komorníka.

Hofmistr stával v čele dvora a někdy býval poněkud nesprávně počítán mezi dvořany. Šlo často o šlechtice, ovšem ne vždy. Mnohdy si vyslanec vybral někoho zkušeného z minulých misí. Hofmistr měl na starost chod celého poselstva. Přímo jemu

¹⁷¹ B. PICARD, *c. d.*, s. 60.

¹⁷² O přípravách hraběte Heřmana Černína z Chudenic blíže K. TEPLY, *Kaiserliche Gesandtschaften*, s. 65-69.

¹⁷³ Tyto soupisy se dochovaly například k poselstvu hraběte z Virmondu z roku 1719 HHStA Wien, Türkei V., Varia und Collectanea 1740, kart. 10, s. 33-36 nebo pro poselstvo z roku 1740 vedené hrabětem Antonem Corfizem Ulfeldem HHStA Wien, Türkei V., Varia und Collectanea 1740, kart. 10, s. 37-39.

¹⁷⁴ Problematice šlechtických dvorů se mezi historiky v poslední době věnuje značná pozornost. Dokladem toho jsou např. sborníky Václav BŮŽEK (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993 (=Opera historica 3); TÝŽ (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*, České Budějovice 1996 (=Opera historica 5), V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (=Opera historica 7) nebo TITÍŽ (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (=Opera historica 10) a dále pak dílčí práce Rostislav SMÍŠEK, *Hrabě Jan Adam Questenberk a proměny jeho dvora v první polovině 18. století*, in: Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000, České Budějovice 2001, s. 125-156 nebo V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *c. d.*, s. 169-264. O dvorech obecně, ale také o dvoře vídeňském a pražském blíže P. MAŤA, *Svět*, s. 364-439.

¹⁷⁵ O jeho úkolech viz výše III.1. Obecně o diplomacii v Habsburské monarchii a III.2. Habsbursko-osmanská diplomacie v 15.-18. století.

podléhali kuchmistr, komorník, štolmistr a také další úředníci dohlížející na plnění konkrétních povinností.¹⁷⁶ Další důležitou osobou v poselstvu byl nejvyšší maršálek. Funkce maršálka se často na šlechtických dvorech překrývala s povinnostmi hofmistra. Měl na starosti všechny lidi, kteří náleželi ke dvoru.¹⁷⁷

O cestovní zázemí legace a její dopravní prostředky se staral nejvyšší štolmistr. Ten nakupoval koně a dohlížel na personál ve stájích. Do jeho kompetence někdy spadal i dohled nad výchovou pážat. V některých případech měl však pážata na starost jejich vlastní hofmistr.¹⁷⁸ Pážaty byli zpravidla dospívající šlechticové, svěřeni císařskému dvoru na výchovu¹⁷⁹ a účastníci se dvorského života v úloze drobných komparsistů. Mezi těmito mladými kavalíry lze najít spíše níže postavené šlechtice z chudších šlechtických i nešlechtických rodů, kteří v dalších letech u dvora nezakotvili. Pážecí služba představovala levnější alternativu osvojení dvorských návyků než například nákladná kavalírská cesta a tato skutečnost dobře vysvětluje, proč se mezi pážaty objevují především osoby z veskrze průměrně situovaných šlechtických rodin.¹⁸⁰

Při vysílání poselstev k cizím panovnickým dvorům se velká pozornost kladla na dostatečnou reprezentaci. Reprezentační funkci v poselstvu plnili urození dvořané, kteří v poselstvu neplnili konkrétní funkce, ale byli s poselstvem vysláni na náklady císaře a měli tvořit reprezentativní personál k osobní potřebě vyslance. Podle zvyku se zpravidla jednalo o mladší šlechtice z méně zámožných rodin.¹⁸¹ Starší pážata tak mohla svůj výchovný pobyt u dvora přece jen završit nějakou cestou za hranice své země, jak to dělali jejich zámožnější vrstevníci.

S poselstvem dále cestoval sbor mladých šlechticů, který plnil také čistě reprezentativní funkci. Tito kavalíři často cestovali na vlastní náklady, přičemž pouze někdy zasedali s velvyslancem ke společné tabuli. Mívali vlastní koně, kočáry a služebnictvo. Nebývali přímo zapojeni do práce mise a mnohdy ani nezůstávali delší dobu v Cařihradu, nýbrž pokračovali dále do Jeruzaléma či Egypta nebo zpět přes Itálii domů. Pro takové šlechtice byla účast na poselstvu věcí prestižní, která převažovala nad

¹⁷⁶ K funkci hofmistra T. RATAJ, *c. d.*, s. 10; J. KUBEŠ, *Švamborský dvůr v Třeboni v letech 1611/1612-1620*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence*, s. 452 nebo V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *c. d.*, s. 202.

¹⁷⁷ M. KOLDINSKÁ, *c. d.*, s. 19.

¹⁷⁸ Například v poselstvu vedeném hrabětem Ulfeldem. K funkci štolmistra V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *c. d.*, s. 202 a M. KOLDINSKÁ, *c. d.*, s. 20.

¹⁷⁹ Dovednosti, které si jako páže osvojil Jindřich Michal Hýzrla z Chodů, jsou popsány v Lýdia PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 1979, s. 174.

¹⁸⁰ O pážecí službě podrobněji P. MAŤA, *c. d.*, s. 416.

¹⁸¹ O nich T. RATAJ, *c. d.*, s. 10.

strachem z cesty do pohanského světa. Vstup do legace byl evidentně podmíněn známostmi, popřípadě příbuzenstvím. Účast v poselstvu představovala patrně jistý typ kavalírské cesty, usnadněné dopravně a zároveň lákavé jistou exotičností. Naopak přítomnost podobného sboru v poselstvu dokládá významné reprezentační potřeby císařské legace vůči sultánovu dvoru.

K reprezentativní složce poselstva neodmyslitelně patřila také hudba. Dalšími zaznamenanými hudebníky, kromě trubačů a bubeníků, bývali hobojisté, fagotisté a hráči na lesní rohy a na píšťaly.

Další skupinou sloužících byli ti, kteří pečovali o velvyslancovo pohodlí. Ubytování velvyslance měl na starost komorník. Pod jeho dohled náležel veškerý personál, který se staral o osobní blaho šlechtice. Byli to lokajové, osobní šlechticovi sluhové nebo pážata. Fyzické zdraví velvyslance, stejně tak jako všech ostatních členů poselstva, měli dříve na starost barbíři, kteří současně sloužili i jako ranhojiči. V pozdějším období se o nemocné starali doktoři a také chirurg a lékárník.

Jako se lékaři starali o tělo, musel někdo pečovat i o duši. Proto byla v poselstvu nezastupitelná účast nějakého církevního hodnostáře. Poselstev se vždy účastnil „*Prealatus Domesticus*“, několik kněží a kaplanů. Ne všichni se však s poselstvy vraceli také nazpět do Vídně. Například cesty poselstva Waltera Leslieho se zúčastnili také jezuité, kteří z Cařihradu pokračovali ve své misi dále do Indie a Číny. Mezi nimi byl také linecký Johann Grueber, který se předtím vrátil ze své misie, na které jako první Evropan dorazil do tibetské Lhasy a o této tajuplné zemi přinesl zprávy. Bohužel však pouze P. Heinrich Roth dosáhl stanoveného cíle, misijní stanice v Agře.¹⁸²

Jídlo pro velvyslance připravoval jeho osobní kuchmistr. Ten měl na starost kontrolu a evidenci všech přijatých a vydaných potravin, dohled nad skladováním potravin a hygienou kuchyňského provozu i čistotou nádobí. K jeho pravomocím patřila i kontrola kvality a množství pokrmů odnášených z kuchyně a také výchova kuchyňského personálu. K tomu patřili ještě kuchař a kuchtík, cukrář, vrchní sklepmistr, pekař, řezník a někdo, kdo měl na starost přípravu drůbeže, a stolníci. Ti všichni měli ještě několik pomocníků. Na zásoby potravin dohlížel spižírník. Ke kuchyňskému personálu náležely také myčky nádobí, jejichž počet však nebývá uváděn.¹⁸³

¹⁸² O tom K. TEPLY, *Kaiserliche Gesandtschaften*, s. 53.

¹⁸³ K tomu V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kol., *Dvory velmožů s erbem růže*, Praha 1997. Ke složení kuchyňského personálu J. HRDLIČKA, *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650)*, České Budějovice 2000, s. 96-126.

Správu legace a následně i ambasády v Cařihradu měla na starosti řada úředníků, kteří byli přímo v císařských službách a za svou práci pro legaci dostávali plat. Díky několika dochovaným vyúčtováním¹⁸⁴ lze porovnat, jak byla která funkce peněžně ohodnocena, a v některých případech lze dokonce vysledovat i určitý kariérní postup těchto úředníků. Takovým případem mohou být kromě několik sekretářů poselstev, kteří se později stali cařihradskými rezidenty,¹⁸⁵ také kariéry dvou „*Sprachknaben*“¹⁸⁶ z poselstva hraběte Damiana Huga z Virmondu z roku 1719, Caspara Momarse a Heinricha Pencklera. Oba dva se zúčastnili také císařského poselstva vyslaného do Cařihradu v roce 1740 a vedeného hrabětem Antonem Corfizem Ulfeldem. Caspar Momars ve funkci tlumočnicka, přičemž již v té době byl sekretářem a nejvyšším tlumočnickem dvorské válečné rady, a Heinrich Penckler jako sekretář poselstva, který v Cařihradu pak zůstal jako císařský rezident a který byl v té době, stejně jako Momars, tlumočnickem a sekretářem dvorské válečné rady.¹⁸⁷

Nejvyšším z císařských úředníků cestujících s velvyslancem do Cařihradu byl právě sekretář legace. Ten diplomatovi značně ulehčoval práci tím, že sepisoval depeše, protokoloval jednání a vyhotovoval návrhy smluv. Touto agendou se zabývala kancelář poselstva, kterou kromě hlavního sekretáře tvořili ještě minimálně dva kancelisti. V poselstvech se většinou objevuje také osoba osobního velvyslancova sekretáře, který však spíše řešil velvyslancovy osobní záležitosti.¹⁸⁸

Za finance a účty poselstev zodpovídali pokladníci. Ti s sebou brávali ještě i pokladního úředníka a kontrolora.

Jelikož turečtina nebyla ve střední Evropě příliš rozšířeným jazykem, stali se nepostradatelnými členy poselstva samozřejmě tlumočníci, kteří měli k ruce ještě „*alte und neue Sprachknaben*“. Sultán často nabízel vyslancům své dragomany (tlumočníky) – zpravidla Řeky nebo renegáty (poturčené křesťany). Vyslanec je hostil u tabule a poskytoval jim roční plat a dary. Z osmanské strany však byli kontrolováni nejvyšším dragomanem, neboť Porta chtěla mít pod dohledem veškerou vyslancovu činnost.¹⁸⁹ Špatné zkušenosti s osmanskými dragomany byly podnětem k navázání na nesmělé pokusy z roku 1580 vychovat vlastní tlumočníky. Teprve v roce 1674 však byla po vzoru Francie

¹⁸⁴ HKA Wien, Reichsakten, fasc. 174, f. 822-823 a 826-827.

¹⁸⁵ Viz tabulka v kapitole III.4. Významní vyslanci u Vysoké Porty v 17. a 18. století.

¹⁸⁶ K nim níže.

¹⁸⁷ Srov. HKA Wien, Reichsakten, fasc. 174, f. 827 a HHStA Wien, Türkei V., Varia und Collectanea 1740, kart. 10, s. 33.

¹⁸⁸ K funkci sekretáře B. PICARD, *c. d.*, s. 61.

¹⁸⁹ O tom T. RATAJ, *c. d.*, s. 11.

a Polska vybudována pevná organizace „*Sprachknaben*“, ze které se za vlády císařovny Marie Terezie v roce 1754 vyvinula Orientální akademie.¹⁹⁰ Zakladatelem a současně prvním ředitelem se stal tehdejší vychovatel budoucího císaře Josefa II., jezuita páter Franz,¹⁹¹ který se v roce 1740 jako sekretář poselstva zúčastnil putování legace hraběte Antona Corfize Ulfelda k osmanskému sultánovi.¹⁹²

Nezanedbatelnou funkci plnili také císařští kurýři. Ti zprostředkovali komunikaci mezi poselstvem a císařským dvorem ve Vídni. Muselo jít tedy o osoby zkušenější, a to jim někdy umožňovalo služební postup.¹⁹³ Posledními dvěmi císařskými „zaměstnanci“ byli hlavní inženýr a hodinář.¹⁹⁴

K zázemí legace pak v neposlední řadě patřili také ozbrojenci, kteří zajišťovali nejen ochranu samotnému velvyslanci, ale také jeho jmění, což značně usnadňovalo cestu a při slavnostních aktech dělalo také dobrý dojem, čemuž napomáhalo také střelení z děl, které měl na starosti kaprál a jeho granátníci. Kromě těchto osob se cest poselstev účastnilo také mnoho jiných sloužících jako malíř, lovcí, sokolník, maštalíři, sedláři, kováři a jiní řemeslníci.

IV.2. Císařská audience před odjezdem poselstev

Když už bylo na cestu poselstva vše připraveno, vzácné dary pro sultána a další významné Osmany byly vyrobeny a velvyslancův doprovod byl kompletní, čekala před vyplutím na poselstvo ještě jedna velmi významná událost, a to audience u císaře. Ta se zpravidla odehrávala zhruba tři týdny před plánovaným vyplutím z Vídně a byla náramnou podívanou pro všechny přihlížející Vídeňany.

Slavnostního průvodu k císařskému paláci se účastnili všichni členové poselstva, audience samotné pak již jen urozené osoby a vysocí úředníci. Detailní popis audience

¹⁹⁰ O tom K. TEPLY, *Kaiserliche Gesandtschaften*, s. 59.

¹⁹¹ Joseph Franz se narodil 23. února 1704 v Linci a zemřel 12. dubna 1776 ve Vídni. Byl jezuitským knězem a významným astronomem. Předtím, než v roce 1743 začal vyučovat na vídeňské univerzitě matematiku, astronomii a experimentální fyziku, se společně s několika dalšími kavalíry z Ulfeldova císařského poselstva vydal před návratem z Cařihradu ještě na výpravu do Malé Asie, odkud si domů přivezl velké množství starých mincí a podivuhodných přírodních předmětů. Franz se později stal učitelem filozofie budoucího císaře Josefa II. a jeho otci, Františku Štěpánu Lotrinskému, pomáhal při jeho chemických pokusech. K jeho životu blíže C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon*, sv. 4, Wien 1858, s. 342-343.

¹⁹² K vídeňské Orientální akademii podrobně E. MARKOM, *c. d.*, s. 70-96.

¹⁹³ T. RATAJ, *c. d.*, s. 11.

¹⁹⁴ Toto s sebou poselstva vysílaná do osmanské říše vozila poměrně často, neboť hodiny bývaly nejčastějším darem, kterým bývali Turci uctíváni. Oni sami totiž hodiny vyrábět neuměli, a ty pro ně tudíž byly vzácností.

u císaře v roce 1719 před odjezdem poselstva Damiana Huga z Virmondu zanechal na stránkách vydaného cestovního deníku Gerard Cornelius Driesch.¹⁹⁵

Audience u císaře se tehdy konala 26. dubna. Všichni členové poselstva se shromáždili na předměstí Vídně v zahradách patřících augustiniánskému řádu a poté, co byl průvod seřazen, slavně vyrazil k císařskému paláci. Předvoj průvodu tvořilo šedesát členů městské gardy, za nimiž šlo 12 hobojistů, fagotistů a hráčů na lesní rohy, jeden hráč na píšťalu a čtyři bubeníci.¹⁹⁶

Jako první z jezdců na koni vedl průvod ubytovatel („*Quartier=Meister*“), následován dvěma císařskými orientálními kurýry v krásných červených, zlatem olemovaných šatech. Za nimi jel na vraníkovi vyšňořeném stříbrným postrojem úplně sám velvyslancův štolmistr a za ním dva a dva vedle sebe sluhové v livreji pana velvyslance. Dvanáct sluhů pak vedlo dvanáct velvyslancových osobních koní, kteří byli ozdobeni honosnými červenými sametovými pokrývkami se zlatými lemy.¹⁹⁷

Dále šlo v průvodu osm trubačů se stříbrnými trumpetami, zdobenými zlatými a stříbrnými třásněmi, a na koni jel bubeník, který měl také stříbrný buben ověšený bohatě zlatem a stříbrem vyšívaným bubenickým praporcem, v jehož středu byl vyšívat císařský orl. Všechny osoby, které šly v této první části průvodu, měly na sobě červené zlatem a stříbrem olemované kabáty, žluté sametové košile se stříbrnými prýmkami a bílými péry na kloboucích.¹⁹⁸

Brzy po nich spatřili přihlízející hofmistra s dalšími patnácti velvyslancovými služebníky, kteří jeli po třech vedle sebe na koních v červeno-zlatých šatech. Mezi nimi byli komoří, spížrník, cukrář, kuchař, lékárník, ranhojič, dva malíři, kancelista, kapelník, sekretáři a osobní lékař.¹⁹⁹

Dále se v průvodu objevilo šest nových „*Sprach=Knaben*“ v různobarevných „*teutscher Kleidung*“ a tři starší „*Sprach=Knaben*“ v tureckých oděvech. Za nimi pak následovali další „císařští zaměstnanci“, které do služby u tohoto poselstva vybrala

¹⁹⁵ G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 1-14. Dalšími dochovanými popisy císařských audiencí jsou například: *Außführliche Relation Und Bericht Wie Die Kayserl. Burg zu der gewöhnlichen Audientz allhier in Wienn den 7. May 1665 gehalten*, o audienci hraběte z Oettingen-Wallersteinu v P. RICAUT, *c. d.*, s. 842-844 a o audienci velvyslance Antona Corfize Ulfelda MZA Brno, G76 – RA Kálnokyů Letovice, kart. 2, inv. č. 35, f. 1-13.

¹⁹⁶ G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 2.

¹⁹⁷ *Tamtéž.*

¹⁹⁸ *Tamtéž.*

¹⁹⁹ Cesty císařského poselstva do Cařihradu se účastnili lékaři dva, ale jeden nich se této audienci neúčastnil. O tom *tamtéž*, s. 3.

dvorská válečná rada. Byli to hodinář, kancelisté, pokladník a dva císařští tlumočníci na koních ozdobených po tureckém způsobu, mezi nimiž šli sloužící v tureckých šatech.²⁰⁰

Nedlouho po nich projel na koni také sám dvorní maršálek v červených, bohatě zlatem zdobených šatech, vedle jehož koně šli ještě dva jeho osobní sluhové.²⁰¹ Jako další se objevili šlechtičtí lokajové v červených kabátech a žlutých košilích následování samotnými šlechtici, kteří jeli na koních v trojstupech, přičemž ten prostřední z první řady nesl standartu, na které byl z jedné strany velvyslancův rodový znak a na straně druhé alegorický výjev znázorňující přátelství mezi sultánem a císařem.²⁰²

Za urozenými šlechtici jel na pěkně postrojeném a dobře rostlém koni sekretář poselstva v červených, zlatem bohatě zdobených šatech, který vezl v pravé ruce bílou obálku se zlatým zdobením, ve které byla císařská vyslanecká plná moc – „*Credenz=Schreiben*“.²⁰³

Velvyslancova sekretáře následovali duchovní. Ti byli oblečeni v kněžských oděvech a nejvyšší duchovní poselstva („*Praelatus Domesticus*“) zvolil pro tuto příležitost hedvábný, vícebarevný šat a dlouhý kabát, klobouk se zelenou hedvábnou šňůrou a na krku mu visel mohutný kříž.²⁰⁴

Další v pořadí šlo v průvodu třináct lokajů císařských kavalírů, kteří byli honosností svých livrejů dobře rozlišitelní od lokajů nižších šlechticů, kteří šli v úvodu průvodu. Samotní kavalíři následovali hned vzápětí. Byli to většinou císařští komoři, rytíři různých řádů, vrchní velitelé, rytmistři nebo kapitáni, přičemž všichni pocházeli z rodů hrabat nebo svobodných pánů. V jejich čele jel kavalír, který měl přes levé rameno přehozený zlato-sametový závěsný řemen, na hlavě úplně bílou paruku a na ní zlatem bohatě zdobený klobouk a v pravé ruce nesl rytířský praporec, na němž bylo z jedné strany vyobrazeno Neposkvrněné početí Panny Marie a z druhé arcivévodský rodový znak rakouského císaře. Ostatní kavalíři byli oděni v různých honosných kostýmech, každý podle svého vkusu. Stejně tak různé bylo i zdobení jejich koní.²⁰⁵

Konečně za císařskými kavalíry se hrdě na svém koni nesl císařský velvyslanec. Pompéznost jeho šatů a šperků předčila všechny ostatní. Měl na sobě „*Ein Spanisches Mantel*“, ušitý podle nového střihu a bohatě zdobený zlatem, mezi kterým prosvítala

²⁰⁰ V Bělehradu se k nim pak přidal ještě jeden tlumočník, který dlouho dobu sloužil u holandského vyslance a předpokládalo se, že bude mít s poměry v Osmanské říši velké zkušenosti. Jednalo se o Nikolause Theyls. K němu V. VLNAS, *Roky*, s. 12.

²⁰¹ G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 4.

²⁰² Detailní popis této standarty i s vysvětlením daného výjevu *tamtéž*, s. 4-5.

²⁰³ *Tamtéž*, s. 5.

²⁰⁴ *Tamtéž*, s. 5.

²⁰⁵ *Tamtéž*, s. 6-7.

ohnivě rudá barva. Byl pošíť na šíři ruky širokými stříbrnými krajkami. Na něm měl velvyslanec ještě stejně nazdobený kabát, jenž byl uvnitř purpurový a jehož manžety byly stejně bohatě zdobený stříbrnými krajkami. Na hlavě se mu vyjímal klobouk s péry, jejichž konce byly rudě obarveny a které držela pohromadě nádherná diamantová spona. Takto vyšňořen vyjel na svém koni ozdobeném těžkými zlatými krepami, jehož hřívá byla spleťena do copů a ty ozdobené honosnými sponkami, v roce 1719 hrabě Damian Hugo z Virmondu k císařské audienci.²⁰⁶

Vedle velvyslancova koně šel štolba ve zlatem vyšíváném oděvu a za ním dva stájoví čeledíni, kteří nesli na ramennou červenou sametovou koňskou pokrývku se zlatými lemy.²⁰⁷ Místo trabantů šlo v průvodu za velvyslancem po každé straně dvanáct hajduků oděných v krátké žluté vestě a dlouhém červeném, stříbrem zdobeném kabátě se stříbrnými knoflíky a velvyslancovým erbem na kapsách a s červenými sametovými čepicemi s bílými a černými pštrošími péry.²⁰⁸

Jako další jel za velvyslancem nejvyšší štolmistr v bohatě stříbrem zdobených šatech a za ním následovalo čtrnáct panošů, oblečených v šatech se stříbrnými květinami, na kterých měli šarlatové kabáty zdobené zlatem a na hlavách klobouky s bílými péry taktéž zdobenými zlatem. Jejich koně pak měli na sobě červenou sametovou, zlatem zdobenou přikrývku.²⁰⁹

Pak se v průvodu objevila velvyslancova osobní stráž složená z třiceti granátníků vedených dvěma kaprály a jedním rotmistrem. Všichni měli šarlatové šaty se stříbrnými ozdobami, přes ramena těžkou stříbrnou šňůru, v pase stříbrný opasek a na hlavách čepice z medvědí kůže vepředu ozdobené postříbřeným orlem a vzadu ohonem. Každý měl na straně kord a v ruce buď bodák, nebo ostře nabitou flintu. Před nimi šel vlajkonoš s praporem, který z obou stran zobracoval božskou Trojjednost a dvojitého orla, dva hobojisté, dva fagotisté, dva hráči na lesní roh, jeden hráč na píšťalu a jeden bubeník s mosazným bubnem v nových žluto-červených soukenných šatech s čepicemi s černými a žlutými péry a za nimi nižší úřednictvo a zbytek granátníků.²¹⁰

Téměř na konci průvodu pak městem procházelo třemi pacholky vedených osm nazdobených mezků a koní, kteří měli na sobě krásné sametové pokrývky a kolem krku

²⁰⁶ G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 7-8.

²⁰⁷ *Tamtéž*, s. 8.

²⁰⁸ *Tamtéž*.

²⁰⁹ *Tamtéž*.

²¹⁰ *Tamtéž*, s. 9.

na šňůře pozlacené zvonečky.²¹¹ Za nimi jel už pak jen sokolník v mysliveckém oděvu se zelenou sametovou sokolnickou brašnou a tesáky u boku a s ním čtyři vrchní kuchaři. Celý průvod uzavíral poručík městské gardy se čtyřiceti pěšáky.²¹²

V tomto pořadí vyrazil slavnostní průvod z již dříve zmíněných zahrad směrem k císařskému paláci. Projel městskou branou kolem biskupského dvora, přes ulici Am Graben a Kohlmarkt kolem kostela svatého Michala mezi Říšskou kanceláří, Dietrichsteinským palácem a minoritským klášterem směrem na Burg Platz. Celý průvod se pohyboval za zvuků trubačů, bubeníků, ale také ostatních muzikantů, s plápolajícími praporci a rozvinutými standartami a doprovodu mnoha obyvatel města Vídně i jeho předměstí. Někteří doprovázeli průvod již z výchozích zahrad, jiní postávali na ulicích a městských hradbách a ostatní sledovali tuto okázalou přehlídku z oken svých domovů.²¹³

Po příjezdu průvodu na Burg Platz se sloužící v livrejích seřadili a zůstali tam a ostatní pokračovali téměř až k mostu vedoucímu do vnitřního hradu. Tam sesedli z koní a doprovázeli velvyslance, který jediný zůstal sedět na koni, přes zmíněný most až do vnitřního hradu, kde sesedl také velvyslanec. S tímto velkým doprovodem šlechticů a úředníků vešel velvyslanec do hradu. Ostatní zůstali v seřazení na Burg Platz, dokud se velvyslanec zase nevrátil a po celou dobu tam bujaře vyhrávala hudba městské stráže.²¹⁴

Velvyslanec pokračoval dále do hradu v doprovodu ozbrojených trabantů až do rytířského sálu, kde trabanti společně s pážaty, osobním služebnictvem a nižšími úředníky zůstali stát a velvyslanec se odebral dále. V prvním předpokoji museli zůstat nižší šlechticové a do druhého předpokojí tak velvyslanec Virmond vstoupil pouze s císařskými kavalíry. Zde ho přijal tajný rada, nejvyšší komoří a rytíř Řádu zlatého rouna v jedné osobě hrabě Rudolf Zikmund ze Sinzendorfu. Ten také následně velvyslance s jeho doprovodem ohlásil císaři a ten jim dal povolení ke vstupu do místnosti, kde se scházela tajná rada, aby mohla proběhnout audience.²¹⁵

Tam byl velvyslanci předán na bílém pergamenu a zlatými písmenky napsaný „*Kreditiv*“, vyhotovený tajnou dvorskou válečnou kanceláří, a z úst císaře zaznělo oficiální povolení k cestě. Poté proběhlo slavnostní políbení císařovy ruky nejdříve od velvyslance

²¹¹ G. C. DRIESCH, *c. d.*, s.9.

²¹² *Tamtéž*, s. 10.

²¹³ *Tamtéž*.

²¹⁴ *Tamtéž*, s. 10-11.

²¹⁵ *Tamtéž*, s. 11.

a poté od jeho doprovodu. Při této ceremonii stál velvyslanec po císařově levé ruce a někdy lehce naznačoval, jakou která osoba v poselstvu zastává úlohu.²¹⁶

Dále se velvyslanec se svým doprovodem vydal k císařovně Alžbětě Kristýně, od ní pak k ovdovělé císařovně matce Eleonoře Magdaleně a poté také k vdově po císaři Josefu I. Amálii Vilemině. Velvyslancovy kroky pak směřovaly také k arcivévodkyním Marii Terezii, Marii Anně, Marii Josefě, Marii Amálii, Marii Alžbětě a Marii Magdaleně.²¹⁷

Poté už zase všichni nasedli na své koně a zaujali patřičné místo v průvodu a za zvuků trumpet a bubnů se opět vydali zpět k augustiniánským zahradám, odkud vyjeli. Nešli však úplně stejnou cestou jako dříve, ale od horní hradní brány mezi míčovnou a císařskou dvorskou komorou, přes Kohlmarkt, dále kolem krámků se sukny a městského soudu směrem na Hohen Markt a dále po Obern-Beckern Straße kolem Schwibbogen a jezuitského kostela směrem ven z Vídně. Stejně tak jako při příjezdu i při odjezdu je doprovázelo velké množství lidí.²¹⁸

Po příjezdu do augustiniánských zahrad bylo celé poselstvo, včetně několika dalších hostů, kteří přijeli z Vídně, hrabětem z Virmondu srdečně a bohatě pohoštěni. Celou dobu a při příchodu obzvláště, vyhrávali trubači a bubeníci, ale i ostatní muzikanti a touto zábavou byla celá slavnostní ceremonie ukončena.²¹⁹ Kromě poselstva hraběte Leslieho, který vyjížděl ze svého kvartýru v Dietrichsteinském paláci přes Freyung a Herrengasse, v zahradách na vídeňském předměstí začínala a končila svůj slavnostní průvod všechna poselstva.²²⁰ Tyto dochované popisy císařských audiencí před odjezdy poselstev dokazují, že tato ceremonie měla přesně daná a neměnná pravidla, podle kterých se jak samotná audience, tak třeba také řazení průvodu řídilo.²²¹

²¹⁶ G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 11.

²¹⁷ *Tamtéž*, s. 12-13.

²¹⁸ *Tamtéž*, s. 13-14.

²¹⁹ *Tamtéž*, s. 14.

²²⁰ Srov. *tamtéž*, s. 1-14; *Außführliche Relation Und Bericht Wie Die Kayserl. Burg zu der gewöhnlichen Audientz allhier in Wienn den 7. May 1665 gehalten*, P. RICAUT, *c. d.*, s. 842-844 a MZA Brno, G76 – RA Kálnokyů Letovice, kart. 2, inv. č. 35, f. 1-13.

²²¹ O ceremonii audiencí cizích návštěv i domácí šlechty u císařského dvora toho v rakouské literatuře bylo napsáno již mnoho. Ke studiu těchto ceremonií lze využít kromě ceremoniálních příruček, které byly v 18. století vydány tiskem (např. Julius Bernhard von ROHR, *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der großen Herren, Reprint der Ausgabe Berlin 1733* (hg. von Monika Schlechte), Leipzig 1990) také práci Hubert Ch. EHALT, *Ausdrucksformen absolutistischer Herrschaft. Der Wiener Hof im 17. und 18. Jahrhundert*, Wien-München 1980 nebo nově sborník Irmgard PANGERL – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (Hg.), *Der Wiener Hof im Spiegel der Zeremonialprotokolle (1652-1800). Eine Annäherung*, Innsbruck - Wien 2007.

IV.3. Trasy diplomatických poselstev

Dopravní spojení na Balkán zůstala po celá staletí stejná. Roviny při Dunaji umožňují dosažitelnost poloostrova na jihovýchodě Evropy z Vídně, od východní Evropy oddělují Balkán Karpaty, přes něž se lze do Uherské nížiny dostat pouze zcela na severu Dukelským průsmykem, kudy také na Balkán v minulosti proudily v několika vlnách slovanské národy a nebo přes ukrajinské stepní oblasti, čehož zase využívaly východní kočovné národy, jakými byli například Avaři nebo Maďaři.²²²

Cestovatelům z Evropy se pochopitelně nabízela plavba po Dunaji. Pozemní spojení ze střední Evropy vedla buď přes Budapešť podél Dunaje nebo sledovala Sávu a Drávu.²²³ Obě cesty se setkávaly v Bělehradu, který byl velmi důležitým dopravním uzlem. Odtud cesta dále pokračovala údolím Moravy a Vardaru, přes Niš a Skopje do Soluně. I dnes tudy vede evropská silnice, která je nejdůležitějším spojením přes Balkán na jih. Hlavní dopravní tepna, zvaná slavnostně „císařská“ či „carská“ silnice, však dříve probíhala z Niše přes hory do Sofie, dále podél řeky Marice do Edirne a odtud konečně do Cařihradu, císařského města Východu.²²⁴ Tudy se ve 12. století při křížových výpravách valila do Svaté země vojska rytířů a poutníků a o tři století později pronikali toutéž cestou do Evropy Turci. Jasně to vyjadřuje staré označení „rumelská silnice armád“. Odpovídala části římské Via Traiana²²⁵ a byla nejdůležitější spojnici v osmanské části Evropy.²²⁶

Tato trasa měla své důležité místo také v poznávání Osmanské říše. Tak jako jiné významné komunikace, i cařihradská cesta sloužila coby bohatý zdroj informací a zkušeností, představovala prostředí, kde se předávaly a přebíraly kulturní hodnoty. Jedním z významných zdrojů informací o uspořádání společnosti a o stavu Osmanské říše

²²² O tom M. W. WEITHMANN, *c. d.*, s. 19.

²²³ Dnes tudy vede pověstná dálnice.

²²⁴ O této cestě podrobně Konstantin JIREČEK, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und Balkanpässe*, Praha 1877.

²²⁵ Via Trainana byla páteří vnitřní kolonizace poloostrova. V průměru široká šest metrů, musela vystačit pro dva míjející se povozy. Římané zde vytvořili určitou tradici v budování cest a zázemí pro cestující. Cesty dláždili velkými polygonálními kameny a vysypávaly pískem. Každá římská míle byla označena milníkem – kamenným sloupem. Četné stanice, kde se nacházeli hostince, činily cestování pohodlnější a umožňovaly střídat koně a povozy. cesta mezi Singidunem (Bělehradem) a Byzantiem (Cařihradem) obnášela 670 římských mil a bylo na ní 43 zastávek. Byzantinci v římských tradicích pokračovali a posléze svým způsobem i Osmané. O tom L. KLUSÁKOVÁ, *c. d.*, s. 133.

²²⁶ O tom M. W. WEITHMANN, *c. d.*, s. 19. V současné době je trasa z Vídně do Istanbulu dlouhá 1620 km a při průměrné rychlosti 70 km/h by se dala ujet za jeden den. Téměř dokonale kopíruje trasu, kterou při cestě do Istanbulu používala většina diplomatických poselstev vysílaných z Vídně k osmanskému sultánovi. Dnešní cestovatel sice mine Bratislavu a Budapešť, ale dále již pojedje přes Novi Sad, Bělehrad, Niš, Sofii, Plovdiv, Edirne až do Istanbulu.

vůbec se stala města ležící podél cesty popsaná v cestopisech, denících, relacích či dopisech mnohými, kteří tuto oblast navštívili.²²⁷ Jejich autoři byli diplomaté nebo často lidé z jejich doprovodu. Svá první setkání s osmanskou skutečností zažili právě na této cestě. Jejich deníky, relace, topografické a kartografické studie se staly zdrojem informací pro další cestovatele, pro dobové topografické popisy a později pro historiky.²²⁸

Cařihradská cesta vedla přes kraje, které měly složitou minulost i přítomnost. Bylo to vidět na charakteru osídlení a také na vzhledu měst. Zážitek z této cesty musel být velmi silný. Na severu podél Dunaje i na jihu ve vnitrozemí ležela města, jež byla pro tyto kraje v mnoha ohledech významná. Z analýz různých variant itinerářů je známo, že důležitá místa zastavení byla identická a vesměs dodržovaná. V průběhu cesty se musely absolvovat určité zastávky přímo povinně. Rozdíly jsou pouze ve výčtech méně významných lokalit, jimiž jednotliví cestovatelé projížděli.²²⁹

IV.3.1. Plavba po Dunaji z Vídně do Bělehradu

Putování císařských diplomatických poselstev se dělilo na dvě části. První úsek své cesty překonávaly legace plavbou po Dunaji z Vídně do Bělehradu a druhý úsek cesty pak po souši od Bělehradu až do Cařihradu.²³⁰

Slavnostní vyplutí poselstev z Vídně se odehrávalo zpravidla necelý měsíc po císařské audienci. Pro své cestování si poselstva volila převážně jarní a letní měsíce. Výjimkou v daném období bylo pouze poselstvo hraběte Oettingen-Wallersteina, které se na svou cestu do Cařihradu vydalo až koncem října a do cíle svého putování dorazilo až počátkem února následujícího roku.

Podívanou, jakou přinášelo odplutí poselstev z Vídně, si nemohl nechat ujít žádný Vídeňan, a tak bývaly břehy kolem Dunaje doslova obsypány zvědavými diváky. Někteří se přicházeli podívat jen tak ze zvědavosti a jiní zase rozloučit se svými rodinnými příslušníky nebo přáteli před jejich cestou do daleké ciziny a popřát jim hodně štěstí. O tom, že účast na odjezdu poselstva bývala věcí velmi významnou, svědčí i fakt,

²²⁷ K tomu kromě již výše zmiňovaných cestopisů a cestovních deníků například ještě také Hana HYNKOVÁ, *Europäische Reiseberichte aus dem 15. und 17. Jahrhundert als Quellen für die historische Geographie Bulgariens*, Sofia 1973.

²²⁸ K tomu L. KLUSÁKOVÁ, *c. d.*, s. 130.

²²⁹ *Tamtéž*, s. 131. Srov. s jednotlivými cestovními deníky. K. TEPLY, *Die kaiserliche Großbotschaft*; F. TISCHNER, *c. d.*; P. MEINBERGER, *c. d.*; P. TAFERNER, *c. d.*; S. NIGGL, *c. d.*; G. C. DRIESCH, *c. d.* a Berchtoldův deník v MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36.

²³⁰ Výjimkou byla trasa poselstva hraběte Oettingen-Wallersteina, viz IV.3.3.1. Nezvyklá trasa poselstva Wolfganga IV. Oettingen-Wallersteina v roce 1699-1700.

že například s poselstvem hraběte Ulfelda se v roce 1740 přišla rozloučit i manželka tehdejšího nejvyššího císařského hofmistra hraběte Sigmunda Rudolfa Sinzendorff-Thannhausena, hraběnka Sinzendorfová s doprovodem svých dcer a dalších vznešených dam.²³¹

Čím více rostl počet členů diplomatických poselstev, tím více logicky rostl i počet lodí, které tyto osoby a jejich náklad převážely. Před polovinou 17. století stačilo poselstvům hrabat Kuefsteina a Černína jen asi 11 až 12 lodí.²³² Třistapadesáti členný doprovod hraběte Leslieho plul v roce 1665 na 36 lodích²³³ a poselstvo hraběte Oettingen-Wallersteina o 34 let později na 42 lodích.²³⁴ Zatímco poselstvu hraběte Ulfelda už stěží stačilo lodí 62,²³⁵ největším poselstvem, alespoň co se počtu lodí týče, bylo v tomto období poselstvo vedené hrabětem Damianem Hugem Virmondem, které své členy a náklad převáželo rovnou na 72 lodích.²³⁶

Stejně jako se dodržovalo pořadí osob ve slavnostních průvodech, které po čas své cesty diplomatické poselstvo vykonalo, mělo svůj řád i pořadí lodí, na kterých členové poselstev pluli. V čele této velké „císařské diplomatické flotily“ pluli kurýři, následováni loděmi nejvyššího hofmistra, nejvyššího maršálka a nejvyššího štolby. Poté následovalo několik lodí nižších šlechticů a za nimi plujících kavalírů. Následovala hlavní loď velvyslance, za kterým jel prelát se svými duchovními. Dalšími loděmi v pořadí pak byly ty, které vezly císařské zaměstnance, kterými byli sekretář poselstva a jeho kancelář, tlumočníci a *Sprach=Knaben*, pokladník a kontrolor. Za nimi pak pluly lodě, které měly na starosti blaho žaludku všech zúčastněných, jako byly lodě kuchařské, sklepní, jídelní, cukrářská, řeznická, pekařská nebo zásobovací. Další lodě pak obývali muzikanti, doktoři, lékárník, trabanti, lokajové, lovčí, řemeslníci, pradelny a pážata. Velmi důležitá bývala loď, převážející všechny dary, která se řadila asi uprostřed. Tento konvoj uzavíraly lodě s koňmi, vozy, ale také se zajatými Turky.²³⁷

Nejhonosnější ze všech lodí, plujících v tomto velkém a někdy opravdu hodně dlouhém „lodním průvodu“, bývala samozřejmě loď velvyslancova. „*Das Leib=Schiff des Hrrn Groß=Bottschafters war mit drey schönen ausgeschmückten Zimmern versehen, und*

²³¹ MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 208.

²³² K. TEPLY, *Die kaiserliche Großbotschaft*, s. 112 a F. TISCHER, *c. d.*, s. 193.

²³³ P. TAFFERNER, *c. d.*, s. 9.

²³⁴ S. NIGGL, *c. d.*, s. 12-15.

²³⁵ MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 192-194.

²³⁶ G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 15.

²³⁷ Detailní soupisy například v MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 192-194 nebo S. NIGGL, *c. d.*, s. 12-15.

mit einer Gallerie, worauf die Trompeter stunden.“²³⁸ „... als welches mit mancherley Farben und Gold ausgeziehret auf dem hintern Theil einen Adler mit dem guldenen Vlies umgeben, auf dem Vorder=Theil aber den Jupiter auf einem Adler führete der linken Hand einen Oel=Zweig, als das Zeichen des Friedens, darreichte: der Adler aber, als der König unter der Vögeln, praesentirte sich auf einer verguldeten Erd=Kugel, über welche er seinen Kopf aus dem Schiff über das Wasser streckte, und in der einen Klauen der Blitz hielt, auf seinen Rucken aber den mit Lorbeer gekrönten und zwischen zweyen Meer=Fräulein befindlichen Götter=Vater Jupiter aufhatte, welcher duch seine ganze Kleidung und dieser Nymphen füssen Gefang, oder vielmehr derselben wunderbahnen Harmonie, welche sie durch ihre in der Händen haltende Noten zu verstehen gaben, den gestiftete Frieden anzeigten. Das Ansehen dieses Schiffes vermehreten die vierzehnen schwarz= und gelb=seidene auf lange Stangen aufgesteckte Fahnen, ... auf deren einer einer Seite der doppelte Adler, auf der andern aber das Durchlauchtigste Oesterreichisch=Erz=Herzogliche Wappen gemahlt stunde.“²³⁹

Diplomatická poselstva většinou až do jejich první nebo druhé zastávky doprovázelo buďto několik spřátelených šlechticů, nebo rodinných příslušníků pana velvyslance. Hraběte Virmonda doprovázely do zastávky ve Fischamentu²⁴⁰ jeho dvě dcery Maria Luisa a Maria Anna a až do Prešpurku²⁴¹ jeho manželka, hraběnka Maria Elisabeth.²⁴² Také Silvia Caretto, marchesa de Savona, hraběnka z Milesima doprovázela svého muže, hraběte Heřmana Černína z Chudenic až za Prešpurk.²⁴³ Jediným rodinným příslušníkem, který zůstal s velvyslancem až do cíle jeho cesty v Cařihradu, byl podle dochovaných pramenů syn hraběte Wolfganga IV. Oettingen-Wallersteina Dominicus, který doprovázel svého otce v roce 1699-1700.²⁴⁴ Než se poselstva se svými hosty rozloučila, bývala zpravidla uspořádána oslava, na které se tancovalo, jak uvádí například hrabě Berchtold: „Bies sich die schön morg Röthe sehen liesse“.²⁴⁵ Když se hosté rozloučili a odjeli zpět do Vídně, pokračovala poselstva po proudu Dunaje dále do Uher.

Z Vídně přes Prešpurk do Komárna a na osmanskou hranici²⁴⁶ to nebylo daleko ani na tehdejší poměry. Až do Budína²⁴⁷ se cestovatelé nacházeli v příhraničním pásu

²³⁸ P. RICAUT, *c. d.*, s. 845.

²³⁹ Tento popis lodi velvyslance Damiana Huga Virmonda v G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 15-16.

²⁴⁰ Dnes Fischamend (Markt), na rakouském území.

²⁴¹ Dnešní Bratislava.

²⁴² K tomu G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 16-18.

²⁴³ F. TISCHER, *c. d.*, s. 194.

²⁴⁴ S. NIGGL, *c. d.*, s. 5.

²⁴⁵ O tom MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 208-209.

²⁴⁶ Ta se dosti často měnila, viz kapitola II. Habsbursko-osmanské vztahy v 17. a 18. století.

a pohybovali se mezi pevnostmi a správními centry, jakými byl Visegrád, Ostřihom a samotný Budín. Cestování na lodích bývalo pro poselstvo s doprovodem a nákladem rozhodně pohodlnější než cestování po souši.²⁴⁸

K prvnímu slavnostnímu přijetí poselstev docházelo v jednom z nejvýznamnějších uherských měst, v Prešpurku.²⁴⁹ Poté, co v 16. století Turci dobyli velkou část Uher a především Budín, byly sem přeneseny hlavní říšské i církevní úřady a Prešpurk se stal místem, kde bývali korunováni uherští králové.²⁵⁰ V roce 1645 byl na skále západně od města vybudován královský hrad, který se stal královskou rezidencí a v němž byly uchovávány uherské korunovační klenoty.²⁵¹

Obr. 8: Prešpurk v 17. století

(Paul RICAUT, *Der Neu-eröffneten Ottomanischen Pforten, von Anno 1664 bis zu Ende dieses 1700 Jahres*, Augsburg 1701.)

Poté, co byla z hradu spatřena velvyslancova loď, ozvala se slavnostní salva asi z několika desítek děl a nadšené jásání měšťanů. Poselstva se však v tomto městě zdržela většinou jen pár hodin a poté pokračovala dál ve své cestě směrem ke Komárnu, nebo se zde vůbec nezastavovala. Výjimkou bylo poselstvo hraběte Oettingen-Wallersteina, které strávilo u tohoto města jednu noc a část následujícího dne, který popisuje Simpertus

²⁴⁷ Dnešní Budapešť.

²⁴⁸ O tom L. KLUSÁKOVÁ, *c. d.*, s. 131-133.

²⁴⁹ Dnešní Bratislava, dříve nazývána též Břetislav (slov. Prešpork nebo Požúň, lat. Posonium, něm. Pressburg).

²⁵⁰ Od Štěpána I. až po Ferdinanda I. bývali uherští králové korunováni ve Stoličném Bělehradu (maď. Szekesfehervár). Viz *Ottův slovník naučný*, díl 3, Praha 1890, s. 654.

²⁵¹ *Ottův slovník naučný*, díl 20, Praha 1903, s. 653-654.

Niggl. „... in der Frühe nach gehaltner Heil. Meß gabe Hr. Graf Erdödi der Königl. Cammer=Präsident seiner Excellenz auch die Visita. Unterdessen erwartete man etliche Faß Wein, nach deren Einschiffung man zur Tafel gieng, bey welche eine schöne Music gehalten worden: Nach derer Endigung sich verschiedene Cavalirs und Dames von seiner Excellenz beurlaubet...“²⁵²

Do Komárna, které bylo významným pevnostním městem na uherské hranici, doprovázela poselstva velvyslanců dokonce loď komárenského velitele, která jí v plné parádě přijela předtím naproti. Poté, co komárenský velitel vzdal hraběti hold, zařadila se jeho loď před poselstvo a za zvuků bubnů a píšťal ho doprovodila až ke břehu, kde byla ještě například v případě návštěvy hraběte Ulfelda připravena velkolepá vojenská přehlídka zemských husarů.²⁵³ Podobná přijetí čekávala na diplomatická poselstva také v dalších významných městech jako v Ostřihomi, v Budě, u Petrovaradínu nebo v Bělehradu.

Komárenská pevnost na ostrohu vytvořeném soutokem Dunaje a Váhu byla velmi důležitou a vlastně povinnou zastávkou. Až téměř do konce 17. století bývala posledním císařským městem a pevností na Dunaji, na hranici s Osmanskou říší. Za vlády císaře Ferdinanda I. zde byla vybudována dunajská flotila, která za pomoci husarů podnikala výpady na Osmany dobytá území, a tím se mnohonásobně zvýšil význam tohoto města.²⁵⁴

Součástí pobytů diplomatických poselstev v Komárně byla samozřejmě prohlídka zdejší pevnosti, „...wobey wir auf befehl des Commandanten von einem daselbst in Besatzung liegenden, und in Kriegs=Sachen und andern passirten Dingen nicht unerfahren Soldaten über die Stadt=Mauern durch die Werker, Wälle und Gräben, Fläche und Abschnitte geführt worden, welche wir alle mit guter Bequemlichkeit observiret haben.“²⁵⁵ Jako zajímavost pak autoři deníků uvádí: „In der alten Vöstung an einem Eck nahe der Waag, gegen Neuhäussel²⁵⁶ zu, ist zu sehen ein Jungfrau²⁵⁷ in Stein gehauen, haltend in der rechten Hand einen Krantz, zum Zeichen, das dise Vöstung noch

²⁵² S. NIGGL, c. d., s. 17.

²⁵³ Tamtéž, s. 211.

²⁵⁴ Válečné loďstvo na Dunaji nepředstavovalo však žádnou novinku, neboť královskou dunajskou flotilu vybudoval již Matyáš Korvín. O tom L. KLUSÁKOVÁ, c. d., s. 145-146.

²⁵⁵ G. C. DRIESCH, c. d., s. 24. Ten také uvádí pověst o vzniku názvu města. „Man gibt vor, als ob die Vestung ihren Namen daher bekommen, weil, da sie einmals vom Feind aufgefordert worden, der Commandant, welcher ein Teutscher war, ihme, so oft er angefragt, zur Antwort gegeben: Komm Morgen; womit er so lang angehalten, bis der Feind aus Verdruß seinen Abschied wieder genommen, und die Belägerung aufgehebt.“ Tamtéž, s. 25.

²⁵⁶ Město Nové Zámky.

²⁵⁷ Driesch uvádí „Amazonin“. G. C. DRIESCH, c. d., s. 24.

*von keinen Feind übergewältiget worden, und daher eine Jungfrau seye: In der lincken aber zeigend eine Feigen gegen Neuhäussel.*²⁵⁸

Dalším významným pevnostním městem, nacházejícím se u Dunaje, ve kterém se diplomatická poselstva zastavovala, byla Ostřihom.²⁵⁹ Ta byla od roku 1543 téměř nepřetržitě až do roku 1683 pod osmanskou nadvládou a stala se také významným osmanským správním centrem. Toto město mělo za sebou však již dlouhou slavnou historii, neboť právě Ostřihom se stala prvním uherským hlavním městem. Byla rodištěm svatého Štěpána, který zde byl v roce 1000 korunován uherským králem a v roce 1001 zde založil první arcibiskupství.²⁶⁰

Po slavnostním uvítání si členové diplomatických legací, kromě pevnosti, mohli v Ostřihomi prohlédnout také zámek, „*welches mehr durch die Natur als Kunst befestiget ist. In der Mitten desselben stunde eine sehr alte verwüstete Kirche, von welcher die noch hier und da übergebliebenen alte Mauren und Stücke von dem Gebäu zeigen, daß deren Eingang, die Mauren, Säulen, Bilder, Porten, ja die ganze Kirche von gehauenen Marmor, so nur zwey Stunden von dar soll gegraben werden ...*“²⁶¹

Hrabě Heřman Černín z Chudenic ve svém deníky vzpomíná svou návštěvu ostřihomského bega Ahmeda agy v roce 1644 takto: „...*Když sem nahoru vešel, pan beg proti mně šel, přivítal a dáleji na spolu sedění přivedl. Ihned se po pozdravení dáleji rozprávělo. V tom sem jemu present nařídil od JMti císařské odvésti a co náleželo k tomu promluvil. Potom šerbetem a kávou mne poctil; vzavši odpuštění od něho, zase sem se dolů k šífům svým obrátil (an mne cikánky s jejich zpěvy, tanci a svými instrumenty až k šífů před koněm jdouce provázely). Ve jméno Pána Boha velmi pěkně den byl; ...*“²⁶²

Po vyplutí z Ostřihomi pak poselstva projížděla městy Visegrád, které bylo atraktivním a současně strategicky exponovaným místem uprostřed zalesněných kopců na pravém břehu Dunaje a které stalo důležitým politickým a kulturním centrem již ve 14. a 15. století,²⁶³ a dále pak Vácovem,²⁶⁴ který býval v době vlády krále Štěpána I.

²⁵⁸ S. NIGGL, *c. d.*, s. 20.

²⁵⁹ Gran = Esztergom (česky Ostřihom, slovensky Ostrihom, německy Gran a latinsky Strigonium) je město v severním Maďarsku, u hranice se Slovenskem na řece Dunaji.

²⁶⁰ O tomto městě blíže na <http://cs.wikipedia.org/wiki/Ost%C5%99ihom> (staženo 15. 12. 2006), dále pak také v L. KLUSÁKOVÁ, *c. d.*, s. 149-151.

²⁶¹ G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 26. K němu také Dezső DERCSÉNYI, *Der königliche Palast von Esztergom*, Budapest 1965.

²⁶² F. TISCHER, *c. d.*, s. 201.

²⁶³ Královskou rezidenci jej učinil Karel Robert z Anjou (1308-1342). Jeho syn, Ludvík I. Veliký (1342-1382), dal vystavět palác a Zikmund Lucemburský (1387-1437) mu nechal vtisknout protorenesanční ráz. Visegrád nejvíce proslavil uherský král Matyáš Korvín (1458-1490) renesančním zámekem, který mu zbudovali jeho italsí stavitelé. Po bitvě u Moháče (1526) se do popředí dostala obranná funkce sídla. Když

občasným sídlem Arpádovců. Delší zastávku si pak poselstva udělala až ve významném městě Budín.

Budín,²⁶⁵ významné uherské město, které bylo až do roku 1526 sídlem uherských králů, spadalo od bitvy u Moháče až do roku 1686 pod osmanskou nadvládu. Poselstva velvyslanců Kuefsteina, Černína z Chudenic a Leslieho zde byla ještě přijata osmanskými vezíry, zatímco poselstva následující již císařskými komandanty. Diplomatičká poselstva se zde většinou musela několik dní zdržet, navštívit již zmíněného pašu nebo komandanta. Audience u zdejšího vezíra se odvíjela ve stejně slavnostním duchu jako všechny pozdější audience u významných Osmanů, uskutečněných během cesty diplomatických poselstev. Velvyslanec se se vši parádou a doprovodem téměř všech členů své diplomatické mise slavnostním průvodem přes město dostal až do sídla zdejšího nejvyššího zemského správce. Po krátkém uvítání a předání daru od císaře byl vždy velvyslanec pohoštěn, zpravidla kávou, šerbetem a kuřivem, a poté se zase ve slavnostním průvodu vrátil ke své lodi nebo do svého kvartýru. Této slavnostní události vždy přihlíželo velké množství diváků, před kterým mohli velvyslanci dobře prezentovat honosnost a přepychovost svého doprovodu.

Obr. 9: Audience hraběte z Kuefsteinu v Budíně v roce 1628

(Karl TEPLY, *Die kaiserliche Großbotschaft an Sultan Murad IV. 1628. Des Freiherrn Ludwig von Kuefstein Fahrt zur Hohen Pforte*, Wien 1976.)

byli roku 1687 Turci vypuzeni, byl hrad do té míry v troskách, že pro budoucnost zůstal zapomenut. K tomu L. KLUSÁKOVÁ, *c. d.*, s. 151-153 nebo Miklós HÉJJ, *Der königliche Palast in Visegrád*, Budapest 1958.

²⁶⁴ Těž Vác nebo něm. Waitzen. Po zničení města za tatarských vpádů byl Vácov osídlen hlavně Němci. Do moci Turků se dostal roku 1541. Teprve v roce 1684 jej ovládli opět katolíci. K tomu *Ottův slovník naučný*, díl 26, Praha 1907, s. 299.

²⁶⁵ Dnešní Budapešť. O tomto městě blíže *Ottův slovník naučný*, díl 4, Praha 1891, s. 833-836.

Návštěva města hrabětem Ulfeldem v roce 1740, tedy v době, kdy již opět patřilo do Habsburské monarchie, probíhala trochu jinak. V Budínu velvyslance přivítali velitel města a další významní úředníci, kteří se společně s hrabětem Ulfeldem a jeho doprovodem zúčastnili v tamním farním kostele svaté mše. Poté se všichni vydali na návštěvu zástupce velitele tamní invalidovny, majora barona Rumpta. Ten císařského velvyslance uvítal a provedl jej po invalidovně. Poté pozval velvyslanec několik nejvyšších úředníků na svou loď ke slavnostní tabuli. Po jídle a následné kávě přišly velvyslance navštívit hraběnka Gichin, princezna Schandor a slečna Clerfoth, doprovázeny manželkami mnoha vojenských hodnostářů.²⁶⁶

Během svého pobytu poznávali velvyslanci i jejich početné doprovody krásy Budína i protilehlé Pešti.²⁶⁷ „*Ráno vyjel sem na projížďku a dobrý díl kavalírů sebou vzal, několik čahoušů a janičárů, a jel sem nejprv do Peštu a tam svatou mši v jakémsi malém pozůstávajícím kostelíčku, souce tam dva sv. Františka řádu mniškové (slyšel). A po svaté mši jel sem do ležení tureckého a všecko sem křížem projel. Bylo nad míru pořádně položený, vo čistotě pak nemůže se psáti, protože by žádný z křesťanů tomu neuvěřil, jakej řád a čistotu proti našim oni drží.*“²⁶⁸ Simpertus Niggel zase vzpomíná, že během volných dní strávených v Budíně „...*besahen die herr Cavaliers, Gentilhuomini, Officiers und Hoffstats=Bediente, die Vestung, welche von dero Eroberung noch nicht reparirt ware. Andere hatten ihre Kurzweil in denen warmen Bädern, andere divertirten sich bey dem guten Offner=Wein: Die meiste aber begaben sich jenseits der Donau nacher Pest, basahen selbige Stadt, und schön ebnes Land.*“²⁶⁹

Zajímavým momentem při pobytu v Budínu byla vyjížďka hraběte Ulfelda a jeho doprovodu na návštěvu sídla arcibiskupa v Kalocse.²⁷⁰ Toto arcibiskupství, založené již v 11. století svatým Štěpánem, bylo po dobytí větší části Uher Turky v 16. století zrušeno a znovu obnoveno až na počátku 18. století arcibiskupem Gabrielem Patachichem,²⁷¹ kterého hrabě Ulfeld se svým doprovodem v jeho sídle navštívil.²⁷² Tam si prohlédli zatím ještě ne zcela dostavěnou novou katedrálu, která měla být v budoucnu jednou

²⁶⁶ O tom podrobně MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 213-214.

²⁶⁷ Detailní popis měst G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 30-31.

²⁶⁸ F. TISCHER, *c. d.*, s. 206.

²⁶⁹ S. NIGGL, *c. d.*, s. 25-26.

²⁷⁰ Též Koloč.

²⁷¹ *Ottův slovník naučný, díl 19*, Praha 1902, s. 310 uvádí, že pocházel z chorvatské šlechtické rodiny původu bosenského, a že jako arcibiskup v Koloči (Kalocsa), ačkoliv byl sám Slovan, nutil přistěhovalé Srby mluvit maďarsky, a tak je pomaďarštil.

²⁷² O něm blíže v J. H. ZEDLER, *c. d.*, *díl 26*, s. 1273. K arcibiskupství v Kaloczi blíže v elektronické podobě *Catholic Encyclopedia* na www.newadvent.org/cathen/08594b.htm (staženo 1. června 2007).

z nejvýznamnějších katedrál v Uhrách, dále pak kapitulní dům, který dal arcibiskup nově vystavět, a také knihovnu a archiv. Návštěvu poselstvu oplatil arcibiskup hned následujícího dne, kdy společně se svou osobní stráží vstoupil na velvyslancovu loď, na které byl uctěn čokoládou.²⁷³

Neméně slavnostního přijetí jako předtím v Prešpurku či Budínu se poselstvům dostávalo také ve městech Vukovaru a Petrovaradínu, významném pevnostním městě²⁷⁴ ležícím naproti Nového Sadu, které bylo častým místem střetů bojů mezi císařskými a osmanskými vojsky.²⁷⁵ Například velvyslanec Ulfelda v obou městech přivítalo mnoho významných hodnostářů, které hrabě Ulfeld po prohlídce města pozval ke své tabuli. Ve Vukovaru to bylo asi 20 mužů a 5 žen, kteří se pak také zúčastnili veselí pořádaného kavalíry na jedné z lodí náležící k poselstvu a „... *umb 1 Uhr nachts da sich alles geendiget, Begleiteten die hl: Cavaliers diese frauen nach Bucovar, und nach Beurlaubung dess sich wieder zu Schief umb die ruhe zunehmen Begaben,*“²⁷⁶ a v Petrovaradínu zase spíše církevní hodnostáři, které velvyslanec vícekrát hostil kávou.²⁷⁷

Posledními zastávkami poselstev před vjezdem do Bělehradu býval někdy Slankamen, městečko s pevností v bažinaté, často zaplavované oblasti, kde se vlévá Tisa do Dunaje,²⁷⁸ jindy zase Zemun, dnes již bělehradské předměstí.²⁷⁹ Obě tato místa se nacházela v těsné blízkosti města, což bylo výhodné pro plánování slavnostní výměny poselstev, která se zpravidla u Bělehradu konala.

²⁷³ O tom v Berchtoldově deníku v MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 217-218. Návštěvu v Kalocse podnikl v roce 1717 se svým doprovodem také velvyslanec Damian Hugo Virmond. O tom G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 32.

²⁷⁴ Petrovaradinská pevnost je silně obehnaná příkopy a skládá se z horní a dolní části. Horní část pevnosti leží na 49 m vysoké skále nad Dunajem. Tam jsou hlavní kasárna a zbrojnice. Pro případ obležení a nedostatku vody zde byl vybudován průkop skalou až pod hladinu Dunaje. Na severní straně pak leží vlastní město, čili dolní část pevnosti. V čase míru zde pobývalo asi 2 000 mužů, ale za války byla pevnost schopna pojmout až 12 000 vojáků. O tom v *Ottův slovník naučný, díl 19*, Praha 1902, s. 646.

²⁷⁵ Roku 1526 dobyli město Turci, ale po vítězství císařských vojsk roku 1687 je opustili. O rok později pobořilo císařské vojsko hradby a nedlouho potom ho ještě vypálili Turci. Dne 5. srpna 1716 zde slavně zvítězil nad Turky princ Evžen Savojský, načež bylo město Požarevackým mírem (1718) postoupeno císaři. *Ottův slovník naučný, díl 19*, Praha 1902, s. 646.

²⁷⁶ MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 219-220.

²⁷⁷ *Tamtéž*, s. 220-223.

²⁷⁸ K němu blíže L. KLUSÁKOVÁ, *c. d.*, s. 164-166.

²⁷⁹ *Tamtéž*, s. 166-167.

IV.3.2. Slavnostní výměna poselstev

Zatímco výměna poselstva hraběte Kuefsteina a osmanského poselstva se v roce 1628 konala mezi vesnicemi Shöny a Almasch, které ležely v tehdejší hraničním pásmu ještě před Budínem, tedy mnohem blíže k Vídni, už od roku 1665, tedy od poselstva hraběte Leslieho se tento slavnostní akt odehrával v blízkosti Bělehradu. Ty se pravděpodobně nekonaly vždy na úplně stejném místě. Podle popisů lze přesně určit, že za velvyslance Oettingen-Wallersteina se výměna konala na kopci u Slankamene, za hraběte Virmonda na louce mezi vesnicemi Parakin a Kaschna a výměna poselstva hraběte Ulfelda na mostě přes řeku Sávu.²⁸⁰

Již v průběhu cesty se velvyslanec musel vždy zkontaktovat s císařským vojenským velitelem působícím v této oblasti, který byl u výměny poselstev jednou z hlavních postav. Domluvili si spolu detaily slavnostní výměny a čekali na zprávy z osmanské strany, kdy bude k tomuto slavnostnímu aktu připravena. Za osmanskou stranu byl většinou prostředníkem paša z Bělehradu.²⁸¹

Poselstva obou stran měla své tábory rozbít asi hodinu jízdy od určeného místa výměny. Bylo zvykem, že velvyslanci vysílali na daná místa výměny dopředu nějaké své úředníky, aby si místo pořádně prohlédli a poté ho důkladně velvyslanci popsali, aby ho nic nemohlo zaskočit.²⁸²

Paul Ricaut popisuje místo výměny takto: „... *sehet man allda nechst dem Ufer der Donau drey unterschiedliche Säulen auf ebenem Feld aufgerichtet, bey deren Mittleren sich die Ambassadeurs zu begegnen, und nach einigen Complimenten voneinander Abschied zu nehmen pflegen.*“²⁸³ Až na 50 kroků od těchto sloupů mohl velvyslanec doprovázet jeho průvod i s vojenským doprovodem a vojenskou kapelou. „... *da dann die beede Grantz= General und Türckische Seraskier zu belgrad, als hiezu verordnete*

²⁸⁰ Srov. S. NIGGEL, *c. d.*, s. 58-61; P. RICAUT, *c. d.*, s. 846-847 a MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 224-227.

²⁸¹ Srov. *tamtéž*.

²⁸² P. RICAUT, *c. d.*, s. 846.

²⁸³ *Tamtéž*, s. 74.

Commissarien, jeder mit einem Gefolg von 8. biß 10. Officier zugleich biß auf drey oder vier Schritt von der mittlern Säule zusammen reiten, daselbst zugleich absteigen, biß an die mittlere Säule gehen...“²⁸⁴ Po vzájemném pozdravení následovalo malé pohoštění, přičemž například při výměně poselstva velvyslance Oettingen-Wallersteina „... der Seraskier die Sessel, Café, und Scherbet, der Hr. General aber Rosolio und Confecturen von Zucker hergegeben.“²⁸⁵

Poté dali oba zprostředkovatelé svým stranám najevo, že již nadešel správný čas k výměně. Když přijeli oba velvyslanci ke svým sloupům, museli ve stejný okamžik sesednout z koně a poté byli přivedeni ke sloupům. Tam proběhlo další pozdravení a pak již oficiální výměna. Ta spočívala v tom, že jednotliví zprostředkovatelé si navzájem předali velvyslance své země. Simpertus Niggel zaznamenal i tyto „předávací fráze“. „Hiemit übergebe ich meines grossen Kaysers Gesanden, in Hoffnung, man werde Ihne also tractiren, gleich wie eines so Großmächtigsten Kaysers Gesandter mertiret.“ Na to druhá strana odpověděla: „Er sollte nach seinen grossen und vorhero beandten Meriten, nach Verlangen tractiret werden.“²⁸⁶ Tímto způsobem byla provedena i výměna velvyslance druhé strany. Na to se ozvala salva ze strany osmanských janičárů i císařské milice. Poté se již císařský velvyslanec v doprovodu paši z Bělehradu a osmanský velvyslanec v doprovodu císařského vojenského velitele odebrali do připravených táborů.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 846.

²⁸⁵ S. NIGGL, c. d., s. 59-60. Při výměně poselstva hraběte Virmonda se zprostředkovatelé navzájem pohostili „... mit Caffé und Chocolate, und eingemachten Früchten, wie auch wolriechenden Wassern und Beräucherung...“ jak to popisuje G. C. DRIESCH, c. d., s. 50.

²⁸⁶ S. NIGGL, c. d., s. 60.

Obr. 10: Slavnostní výměna velvyslanců u Bělehradu v 17. století

(Paul RICAUT, *Der Neu-eröffneten Ottomanischen Pforten, von Anno 1664 bis zu Ende dieses 1700 Jahres*, Augsburg 1701.)

IV.3.3. Cesta po souši z Bělehradu do Cařihradu

Ještě před zmiňovanou výměnou, nebo hned po ní, uskutečnila císařská diplomatická poselstva obvyklý slavnostní vjezd do města Bělehradu. Jako obvykle zde byla poselstva přivítána střelbou z děl a jáсотem místních obyvatel. Toto významné město, které založili Keltové, patřilo postupně Římanům, Bulharům, Byzantské říši, Uhrům, Srbům a také Turkům. Po ztrátě Uher se stal Bělehrad důležitou pomezní tureckou tvrzí, která však byla v roce 1688 dobyta rakouským vojskem vedeným bavorským kurfiřtem Maxmiliánem Emanuelem. Turci ji však již v roce 1690 dobyli zpět, aby ji pak mohli znovu ztratit po porážce od prince Evžena Savojského v roce 1717 a nakonec znovu získat bělehradským mírem z roku 1739.²⁸⁷

Během pobytu v Bělehradu poselstva vždy navštívila tamní pevnost, ať už v ní v té době sídlil bělehradský paša nebo císařský velitel. Návštěvu Alexandrijských kasáren, kde vezír sídlil, popisuje ve svém cestovním deníku hrabě Berchtold. Audience se konala ve velkém sále, kde bylo připraveno 20 křesel. Prostřednictvím tlumočnicků proběhla mezi vezírem a hrabětem Ulfeldem přátelská konverzace, „*hier über reichte hl: v: gudenus das hof kriegs Rathliche Schreiben dem hl: vezier.*“²⁸⁸ Poté nabídl vezír všem zúčastněným kávu a občerstvení a začal rozdávat dary. Nejdříve byly do sálu přivedeni koně, které vezír věnoval velvyslanci Ulfeldovi,²⁸⁹ a poté byly všem zúčastněným kavalírům rozdány čestné úbory – kaftany.²⁹⁰

Rozdávání darů pokračovalo také následující den, a to když přijel osmanský vyslanec navštívit tábor císařského velvyslance.²⁹¹ Ten mu při té příležitosti věnoval svou loď. Odvděčil se mu tak za darované koně i za hlavního kuchaře, kterého mu ten den Ali Paša věnoval.²⁹² Svou loď bělehradskému vezírovi daroval v roce 1644 také hrabě Heřman Černín z Chudenic. S dalšími loděmi pak naložil takto: „*Druhej šif po něm, kde JMti*

²⁸⁷ O Bělehradu blíže *Ottův slovník naučný, díl 3*, s. 653-654. K tureckým válkám pak blíže viz kapitola II. Vzájemné vztahy Habsburské monarchie a Osmanské říše a jejich válečné konflikty v 17. a 18. století .

²⁸⁸ MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 228.

²⁸⁹ Jejich počet Berchtold ve svém deníku neuvádí.

²⁹⁰ O tom MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 228.

²⁹¹ Toho dne se podávalo „*Caffe, gefornen und unterschiedl: wässer,*“ o tom *tamtéž*, s. 229.

²⁹² *Tamtéž*. To by vysvětlovalo také to, kde vzal Berchtold informace o potravinách denně potřebných v kuchyni osmanského vyslance. Viz část deníku nazvaná *Specification* v *tamtéž*, s. 244-247.

*císařské presenty byly, comandantu nad čejkami daroval a ostatní všecky čejkám, aby se o ně rozdělili sami (mimo peněžité spropitní) presentíroval, a tak sem je všecky dobře spokojil a zase spátkem k Budínu vypravil. Tu sou mi poděkovali a při odjezdu pěkně na šalmaje, též bubnováním a troubením se slyšeti dali.*²⁹³

Během pobytu císařských diplomatických poselstev v Bělehradu probíhalo postupné vykládání lodí a připravování vozů a také nakládání veškerých zavazadel. V tomto čase „...seynd die Hn. Cavaliers, Adel und Officiers von der Botschafft, theils in die Vestung, selbige zu besichtigen, theils in die Stadt, sich auf dem Marckt bey denen Kaufleuthen zu divertiren, gegangen.“²⁹⁴ Pro velvyslance Damiana Huga Virmonda a jeho doprovod byl tamním císařským vojenským velitelem připraven velmi bohatý program. „...welche unter anderen in angestellten Gesellschaften, Tänzen und Spielen, die mehrentheils bis in die spate Nacht tauerten, wie auch Comödien bestunden, so die Soldaten in Teutsch=und Welscher Sprach agirten, und in welchen der Herr Groß=Botschafter bey Seinem Eintritt alter Gewonheit nach allezeit mit einer Music beneventirt wurde ...“²⁹⁵

Když bylo vše potřebné naloženo na mnoha vozech tažených voly nebo koňmi, mohla se poselstva vypravit na cestu přes Balkán až do Cařihradu. Tafferer zachycuje ve svém deníku, jak vlastně vozy v té době vypadaly. Byly to pravděpodobně žebříňáky vystlané rákosovou rohoží, které byly taženy třemi nebo čtyřmi koni.²⁹⁶

Cestování v té době bylo samozřejmě pomalé, často hrozilo nebezpečí přepadení bandity na velkých cestách (proto byl zvýšený zájem o ozbrojený doprovod) nebo námořními piráty. Bezpečnost byla prvořadá jak na souši, tak na moři. To vyvolávalo potřebu dozoru a kontrol. Trasy obchodníků a cestovatelů se neobešly bez dohledu a vybírání mýtného ze strany malicherných úřadů, které se samozřejmě snažily usnadnit cestování, ale také zachovat si na oplátku stálou účinnost reglementace a dozoru.²⁹⁷

Pro tuto část trasy poselstva hraběte Ulfelda je kromě hlavní části Berchtoldova cestovního deníku zachováno také stručném shrnutí, které mohlo sloužit například jako itinerář pro budoucí cestu. Itineráře měly ryze orientační funkci a sloužily jak poutníkům, tak také třeba obchodníkům. Dalo by se říct, že byly předchůdci dnešních cestovních průvodců. Udávaly výhodné trasy, vzdálenost míst, kde bylo možno přenocovat nebo

²⁹³ F. TISCHER, *c. d.*, s. 214.

²⁹⁴ S. NIGGL, *c. d.*, s. 65.

²⁹⁵ G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 40.

²⁹⁶ K. TEPLY, *Kaiserliche Gesandschaften*, s. 136.

²⁹⁷ F. HITZEL, *c. d.*, s. 215.

opravovat cestovní výstroj, a výrazné orientační body v krajině, jako hrady, řeky aj. Nahrazovaly tedy mapy v době, kdy kartografické zobrazení bývalo ještě nedokonalé.²⁹⁸

Při dalekém cestování poselstev zastával někdy důležitou funkci průvodce. Ten znal dobře krajinu, jazyk obyvatel a někdy měl na starosti také organizační záležitosti ubytovací a jiné. Poselstvo mívalo průvodce buďto s sebou, nebo ho střídalo v průběhu cesty. Někdy při cestách diplomatických poselstev zastával tuto úlohu kavuš paša, kterého vyslala osmanská komora. Jako průvodci se často uplatnili i místní šlechtici, pašové, vezíři a při cestách prelátů také místní faráři, kteří podávali informace rovněž poutníkům. Pokud oficiální legace, zvláště když v nich byli vysocí hodnostáři, přenocovaly na hradech, v kláštřích nebo v táborech poblíž měst, bývalo zvykem, že hostitel jim vyjel naproti a pak je opět doprovodil, někdy až na místo dalšího noclehu.²⁹⁹

Zemské hranice nebyly až do počátku 17. století přesně vymezené a v době míru zpravidla ani nijak zvláště střežené. Při vstupu do cizí země nepotřebovali tedy cestovatelé žádné cestovní doklady. Jestliže se však jednalo o významnou politickou či diplomatickou cestu, obstarávali si ve vlastním zájmu před výjezdem ze země průvodní list, „glejt“ nebo „pas“. Pokud však měli cestovatelé s úspěchem projít územím jiných suverénních států, potřebovali se prokázat „pasem“, potvrzením o totožnosti a cíli cesty, vystaveným panovníkem. V průběhu cesty si pak podle potřeby obstarávali další „pasy“, které vydávaly úřady navštěvovaných zemí a jež opravňovaly k průchodu hostitelským teritoriem. Někde bylo navíc požadováno písemné osvědčení, že cestovatelé nepřicházejí z oblastí nakažených morem.³⁰⁰

Až do 14. století nebyl stav pozemních cest a komunikací příliš valný. Pouze frekventovanější dálkové cesty bývaly sjízdnější, protože stálý provoz si vyžadoval opravy silnic, prováděné městy. Hlavní úpravy spočívaly v udržování průseků v zalesněných končinách, kladení haťových přechodů v močálových úsecích a tesání průjezdů ve skalách. Jinak bývala cesta nezpevněná a poměrně úzká, bez odvodňovacích příkopů, často s hlubokými koleji ve vyježděných a vyšlapaných úvozech.³⁰¹

Cesty a cestování hrály postupem času v životě společnosti stále významnější roli. Nepochybným důkazem o vzrůstajícím využití cest byly stále sílící nářky, zvláště ze strany formanů a cestujících, na špatný stav cest. Teprve až v období po třicetileté válce

²⁹⁸ Josef PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury I/2*, Praha 1985, s. 825.

²⁹⁹ *Tamtéž*, s. 825-826.

³⁰⁰ J. PÁNEK, *Čeští cestovatelé*, s. 671.

³⁰¹ J. PETRÁŇ a kol., *c. d. I./2*, s. 815-817.

docházelo, především v důsledku rozmachu merkantilistického myšlení, které vidí hlavní zdroj bohatství země v obchodu a řemeslech, konečně ke změně náhledu dvorských úřadů na užitečnost komunikací.³⁰²

Podél hlavních tras se vždy nacházely nějaké prostory k ubytování, kde mohli obchodníci nebo cestovatelé na noc složit hlavu. Existovaly kláštery dervišů, ale hlavně karavansaraje (*kervansaray* nebo *han*), opevněné přípržní stanice. Bývaly poměrně levné a zpravidla pohodlné. Měly vícero místností obklopujících dvůr a skýtaly přístřeší zvířatům i lidem a nabízely také prostory k naskládání a nahromadění zboží nebo zavazadel. Ložnice byly většinou v patře. Stavbu doplňovala ještě modlitebna (*mescid*), někdy zbudovaná uprostřed nádvoří. Karavansaraje měly z bezpečnostních důvodů často jen jeden vchod, jelikož měly za cíl především zajistit bezpečí všem svým hostům a jejich zavazadel. Pohostinnost byla velmi vyvinutá a málokdy se pro cestovatele nenašel hostitel.³⁰³

Císařské diplomatická poselstva se z Bělehradu vydávala na jih nížinami podél řeky Velká Morava k městu Niš.³⁰⁴ Toto město, ležící na křižovatce obchodních cest do Bulharska a Řecka, mělo vždy velký význam obchodní i strategický. Niš ležela pod vysokými horami, zhruba v půli cesty mezi Bělehradem a Sofií a také přibližně na půli cesty mezi Vídní a Cařihradem.³⁰⁵

Po cestě se nacházela ještě jedna velká pevnost a město na Dunaji, kousek od Bělehradu – Smederevo – a potom několik městeček s palankami, jako například Jagonina,³⁰⁶ Palanka Hasana Paši³⁰⁷ nebo Aleksinac. Co to byly palanky, popisuje Tafferner: *„Eine Palanka ist ein Dorf von acht oder neun bisweilen noch mehr Hirten- und Bauernhäusern, mit Palisadenwerk verwahrt. Dieses könnte man füglich eine hölzerne Mauer nennen, denn es ist von Dornhäcken, Büschen und Zweigen durchflochten, mit Letten und Lehm verklebt und angeworfen. Die gespitzten Palisaden machen es etwas fest und stecken oft zur Abschreckung voller von feindlichen Treffen mitgebrachter Köpfe. Ein solcher Ort dient hauptsächlich einfallende Feind-Streifung abzuhalten. Der Platzregen ist ihr gefährlichster Feind, welcher, wenn er auf ihre Lehm- und Holzmauern zuschlägt, ihnen großen Schaden tut und die Grundsäulen wankend macht.“*³⁰⁸

³⁰² M. HLAVAČKA, *Cestování*, s. 14-16.

³⁰³ F. HITZEL, *c. d.*, s. 218.

³⁰⁴ Též Nissa. O městě blíže *Ottův slovník naučný, díl 18*, Praha 1902, s. 339.

³⁰⁵ L. KLUSÁKOVÁ, *c. d.*, s. 173.

³⁰⁶ Dnešní Svetozarevo v Srbsku.

³⁰⁷ Smederevská Palanka v Srbsku.

³⁰⁸ O tom K. TEPLY, *Kaiserlichen Gesandtschaften*, s. 155-156.

Niš patřila mezi srbskými městy k těm historicky významným. V jižní části Srbska měla strategickou úlohu jako pevnost, postavená podle Vaubanova stylu,³⁰⁹ a křižovatka rovnocenná s Bělehradem. Její jméno mělo keltské kořeny a pocházel odtud slavný Konstantin Veliký (306-337). Niš byla posledním významnějším místem na cestě Srbskem směrem do bulharského vnitrozemí.³¹⁰ Město bylo pod osmanskou nadvládou velmi dlouho. Poprvé se pod ni dostalo v roce 1386 a definitivně pak v roce 1428. To samozřejmě ovlivnilo celkový vzhled města: „*Die Häuser daselbst sind, wie in allen andern Türkischen Städten, gar klein, und von Leimen und Holz zusammen gesetzt, deren mehreste Tächer man mit der Hand erreichen kan. In der obern Stadt sind die Häuser näher an einander gebauet, und mehr bewohnt, als in der Vorstandt, wiewol man auch in selbiger an vielen Orten zu bauen angefangen, wordurch der Weeg und Gassen also verlegt worden, daß bilig zu befürchten, wo ein Feuer auskomen solte, es dürfte die ganze Stadt darauf gehen, ehe man zu Hülf kommen kommen.*“³¹¹

Při návštěvě ve městě Niš si G. C. Driesch všiml také oděvu zdejších žen, které však mohly slavnostní průvod poselstva sledovat pouze oknem. Stejně jako muži, nosily i ženy dlouhé spodky (*şalvar*), které jim sahaly k patám a které byly podle ročního období z vyšívaneho sametu, sukna nebo saténu. Nad nimi nosily krátkou bavlněnou náprsenku, přes kterou oblékaly bavlněnou blůzu s dlouhými rukávy, která se u límce zapínala velkým knoflíkem. Na tom nosily živůtek nebo úzkou vestu (*entârî*), přiléhající k tělu. Podle soudobé módy mohla být šněrovací, zapínací nebo nezapnutá. U těch nejbohatších byly knoflíky tohoto živůtku z perel nebo diamantů. V pase měly ženy široký pás ze sametu, saténu, kůže, vyšívaneho kašmíru, někdy dokonce i z pozlaceného stříbra nebo ze zlata obohaceneho drahokamy. Když vycházely ven, oblékaly si ženy stejně jako muži volný plášť s rukávy a límcem (*ferace*), sahající až ke kotníkům. *Ferace* žen z lidu byly z černého nebo zeleného hrubšího plátna. Ženy z vyšší společnosti je měly růžové, fialové nebo živějších barev, někdy zdobené výšivkami. Jejich účes byl skryt pod bílým šátkem (*yaşmak*), který pokrýval hlavu až k čelu, a dalším šátkem, jenž skrýval spodní část

³⁰⁹ Sebastien Le Prestre de Vauban (1633-1707), byl francouzský maršálek a vojenský inženýr. Zasloužil se o vybudování francouzské obranné pevnostní linie na severu země a stal se generálním inspektorem všech francouzských pevností. Později se věnoval také stavbě civilních staveb. Za svého života vybudoval 33 nových pevností a 300 starých opravil. Vauban dokázal přizpůsobit opevňovací práce okolnímu terénu a jeho styl byl v Evropě směrodatný po celé 18. století. Blíže k němu *Ottův slovník naučný, díl 26*, Praha 1907, s. 461.

³¹⁰ L. KLUSÁKOVÁ, *c. d.*, s. 173-176.

³¹¹ G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 67.

obličej. Odkryté zůstávaly jen oči. Na hlavě nosily čepce *hotoz*. V zimě byly čepice kožené (*kalpak*) nebo ze silného sametu zdobeného perlami.³¹²

Ženy se rády zdobily šperky (diamanty, rubíny, perlami a dalšími drahokamy) a oblékaly se do luxusních látek. Svou eleganci však mohly předvádět jen v soukromí – ve svém harému nebo při návštěvě harémů přítelkyň, protože na ulici nesměly ukazovat ani tu nejmenší část svého těla. Byly obuty do papučí nebo pantoflí z vyšívané kůže, a když vycházely z domu, nosily botky, někdy připevněné k páru dřeváků k pohybu blátivými ulicemi. To se týkalo jen žen určitého postavení. Ty ze skromnějších poměrů se oblékaly mnohem jednodušeji a jejich oděv byl ušit z hrubších látek. Když vycházely ven, zahalovaly se do velkého černého šátku, staženého v pase, jehož jeden cíp pokrýval hlavu a další si přidržovaly rukou před obličejem. Některé nosily černý šátek *başlık*, který pokrýval vlasy a část mohla skrývat obličej.³¹³

S tureckými ženami se setkalo také poselstvo hraběte Waltera Leslieho, a to hned v dalším velmi významném městě za Niší, v Sofii. Tam na poselstvo čekalo milé překvapení v podobě změny rutinního uvítacího ceremoniálu. „*An keinem Ort kamen uns mehr Weiber als hier entgegen, einen ganzen Hügel übersetzten etlich hundert. Als wir diese weißverschleierten Weibsköpfe von ferne erblickten, bedünkte es uns, es sei ei weißer Marmorfelsen oder Schneeberg, oder es wär ein Kunststück dem Herrn Botschafter zu Ehren hierauf aufgerichtet worden. Als wir aber gewahr wurden, daß sich die schleierweißen Köpfe regten und bewegten, hat uns unsere Augentäuschung ein sehr belustiges Gelächter verursacht.*“³¹⁴

Také v případě Sofie³¹⁵ sahají kořeny města až do dob římských. Město se tehdy jmenovalo Serdica a mělo strategicky výhodnou polohu. Na Via Traiana představovalo nejdůležitější místo mezi Singidunem a Philippopolí.³¹⁶ Osmany byla dobyta již ke konci 14. století a v 15. století zde pak bylo zřízeno sídlo osmanského guvernéra dobytých provincií, a tak se Sofie na dlouhých 350 let stala rezidencí nejvyšších úřadů soudních, náboženské správy a dalších.³¹⁷

Kromě mnohých mešit a krásných kašen popisují autoři cestovních deníků nejčastěji zdejší rušné tržiště: „*Allda florirt Handlung gar sehr, welche mehrtheils in denen offentlichen Läden oder Kauf=Häusern, so sie Bezestene nennen, und von puren*

³¹² G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 68 a detailněji pak F. HITZEL, *c. d.*, s. 247-248.

³¹³ K tomu F. HITZEL, *c. d.*, s. 249.

³¹⁴ P. TAFFERNER, *c. d.*, s. 63.

³¹⁵ O ní blíže *Ottův slovník naučný, díl 23*, Praha 1905, s. 595-596.

³¹⁶ Bělehradem a Plovdivem.

³¹⁷ L. KLUSÁKOVÁ, *c. d.*, s. 177-181.

*Steinen aufgeführt, ... und der meiste Theil der Kaufleute sind won hier, als zu Constantinopel und anderwärts Grichen und Armenier ...*³¹⁸

V Sofii se většinou poselstva zdržela pár dní a kromě poznávání města, tržišť a sídla zdejšího paši se velvyslanec mohl účastnit i několika slavností pořádaných na jeho počest. Tak tomu bylo i v případě pobytu velvyslance Ulfelda: *„Abends darnach kamen, und machten des paša v: Nisha Musici bey Ihro Excell: zelt eine beyhalber Stundt daurende Music, nachdem sie ihr trinck geldt abgehollt, begaben sie sich wieder von danen zuruckh, und Wür unß zur Ruhe.*“³¹⁹

Jeden den svého pobytu v Sofii strávil hrabě Ulfeld v doprovodu nejvyššího maršálka, nejvyššího štolmistra, paši z Niše a svého doprovodu zase výpravou do Bany, která byla vzdálená asi hodinu a čtvrt od města. *„Wür fanden allda 7 bächer bäder, eines so den vrsprung Kalt, das andere aber warm hatte, und seindt auf türckl: arth gebauet.*“³²⁰ Také poselstvo velvyslance z Virmondu se své cestě do Sofie zastavilo u teplých minerálních pramenů, které přitékaly z hor.³²¹

Ze Sofie vedla trasa poselstev přes Pazardžik³²² do města Filippopolis.³²³ I zde byl pravidelně poselstvům vyslán v ústretu uvítací průvod, aby *„bewillkomet Ihro Excell: freundlichts.*“³²⁴ Plovdiv se stal jedním z městských center prvního bulharského království, ovšem když jej Osmané roku 1364 dobyli, vzala za své citadela a město bylo vypleněno. Záhy změnilo zcela svůj charakter. Po čase, když města v nových podmínkách znovu ožila, bylo i osmanské Filibé opět oceňováno jako jedno z velkých měst mající již typicky turecký charakter.³²⁵ Přestože poselstva v tomto městě strávila více dní, autoři cestovních deníků jeho popisu nevěnují příliš velkou pozornost. Například hrabě Berchtold po jedné své procházce jen prohlásil, že *„sehr schlechte häuser waren zu besehen.*“³²⁶

Poslední významnou zastávkou diplomatických poselstev před jejich slavným příjezdem do Cařihradu bývalo sultánovo zimní sídlo, město Adrianopol.³²⁷ Díky vnitrozemské poloze zde zimy probíhaly příjemněji než na břehu Zlatého Rohu. Ze všech

³¹⁸ C. D. DRIESCH, *c. d.*, s. 91-92.

³¹⁹ MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 236.

³²⁰ *Tamtéž.*

³²¹ K tomu G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 79.

³²² Jinak Hadži-Oglu-Bazar-džik nebo Dobrič.

³²³ Jméno město dostalo podle svého zakladatele Filipa II. Makedonského. Dnes Plovdiv. K historii města *Ottův slovník naučný, díl 19*, s. 945-946.

³²⁴ MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 237.

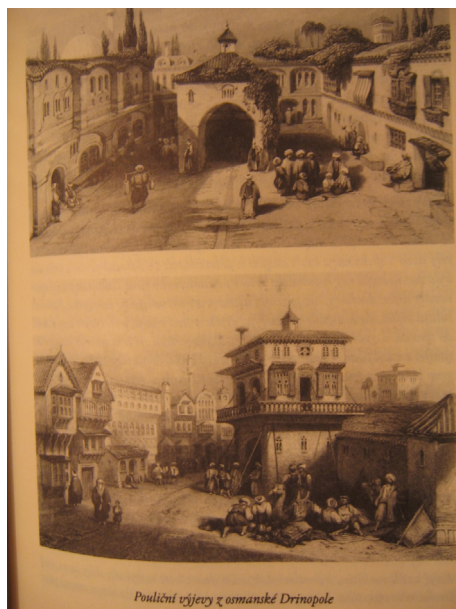
³²⁵ L. KLUSÁKOVÁ, *c. d.*, s. 181.

³²⁶ MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 237.

³²⁷ Též Drinopol, dnes Edirne, bývalo sídlem sultánů až do dobytí Cařihradu v roce 1453. O tom *Ottův slovník naučný, díl 7*, s.

těchto důvodů zastávka v Adrianopoli nebyla jen další etapou cesty. Mezi městy v jižní půli cesty věnovali cestovatelé nejvíce pozornosti právě Adrianopoli, největšímu a možná i nejpřitažlivějšímu centru na Balkáně po Cařihradu.

V 15. století Adrianopol konkurovala Cařihradu svou velikostí – byla počtem obyvatel o polovinu větší, což se však během 16. století změnilo. Přesto Adrianopol zůstala centrem obchodu a řemeslné výroby, zejména zbrojní. Rezidenční funkce města se projevila zvýšenou a ambiciózní stavební aktivitou. Mezi pozoruhodnostmi vynikala zcela určitě mešita Selima II.³²⁸ Ta byla popisována jako obrovská, nádherná stavba se spoustou mramorových sloupů a velkým nádvořím, na kterém stály krásné studny, z nichž byla čerpána voda pro rituální očistu nohou před vstupem do chrámu.³²⁹

Obr. 11: Adrianopol v 17. století

(John FREELY, *Tajemství paláců. Soukromý život sultánů v Istanbulu*, Praha 2004.)

Před vstupem do tohoto významného města „*wurde halt gemacht die gantze Suite in halber galla gekleiter rangirt, und sich sodann wied weiter rangirt begeben...*“.³³⁰ Také v tomto městě se poselstva zpravidla zdržela několik dní, a mohla proto objevovat krásy této metropole. Ta se například jinak velmi na slovo skoupému hraběti Berchtoldovi zjevně líbila, neboť o ní napsal, že je to „*schen, groß, wohlgebaut, und sehenswürdige handls*

³²⁸ L. KLUSÁKOVÁ, *c. d.*, s. 185-187.

³²⁹ S. NIGGL, *c. d.*, s. 102-103.

³³⁰ MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 239.

*Stadt.*³³¹ Líbila se mu také tamní mešita, která prý měla 999 oken.³³² Dále pak píše, že ve městě se stékají tři řeky a na vinicích, které jsou všude kolem, se pěstuje to nejlepší víno z celé osmanské říše.³³³

Také zde museli velvyslanci absolvovat mnohá oficiální setkání s hlavními představiteli města. Nejinak tomu bylo v případě hrabě Ulfelda. Ten se vydal na návštěvu do sousedního letohrádku „*allda den Coffei zugenüss, zu welchen deren Consulen frauen sambt 3:en Jhrig töchtern welche grigiescher Nation sehr schen gekleidet sich eingefunden.*“³³⁴ Hned následujícího dne čekala velvyslance Ulfelda další návštěva. Tentokrát se vydal se svým doprovodem do asi půl hodiny vzdáleného serailu,³³⁵ kde navštívil pašu Postanczy. Ten ho co nejsrdečněji přivítal a pohostil ho kávou a jinými sladkostmi. Hrabě Ulfeld se v tomto letohrádku, „*wo mitten in zimer ein Sprin Brunn zu sehen*“, zdržel asi hodinu a při rozloučení dostal od paši krásného koně.³³⁶

V tomto městě se však poselstvu velvyslance Ulfelda stala i jedna nepříjemná událost. Pár sloužících se šlo zchladit k jednomu z blízkých bazénů a lokaj pana biskupa tam spadnul a utopil se. Jeho tělo bylo večer nějakými Turky vyloveno a následujícího dne, předtím, než se poselstvo vydalo k Cařihradu, se konal pohřeb.³³⁷

Po svém pobytu v Adrianopoli se diplomatická poselstva vypravila na poslední úsek své dlouhé cesty. Tento úsek mezi Adrianopolí a Cařihradem absolvovala poselstva po tak zvané „imperální“ cestě, po které jezdil zejména sultán při přesunech do svého zimního paláce. Byla to také důležitá obchodní cesta, jelikož umožňovala zásobování hlavního města obilím a masem pozemní cestou a navíc protínala východní Thrákii, což byla oblast pěstitelství a chovu. Byla to cesta často využívaná evropskými cestovateli, přijíždějícími do říše, a proto byla nejznámější osmanskou cestou.³³⁸

³³¹ MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 240.

³³² Jednalo se pravděpodobně o mešitu Selima II. zbudovanou v 16. století sultánovým architektem Sinánem (k němu blíže viz kapitola V. Každodennost na cestě členů diplomatických poselstev), kterou Turci uznávají jako nejkrásnější mešitu celé říše. Viz *Ottův slovník naučný*, díl 7, s. 274.

³³³ MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 240.

³³⁴ *Tamtéž.*

³³⁵ „*Das Serailium ist ein grosses gebau welches gänztl: mit einer hohen Mauer umbringet, Stehet mitten in einen waldt, so selber mehrmahls mit einem braittenwasser graben umgeben, von denen zimmern des groß Sultans ware nichts zusehen.*“ *Tamtéž.*

³³⁶ *Tamtéž.*

³³⁷ *Tamtéž*, s. 241.

³³⁸ F. HITZEL, *c. d.*, s. 215-216.

Po cestě projela ještě poselstva městečka, která se jmenovala Havsa, Babaeski, Borgas,³³⁹ Çorlu, Silivri nebo v Caristeanu, až slavně dorazila ke svému cíli, k městu Cařihrad.

IV.3.4. Nezvyklá trasa poselstva velvyslance Wolfganga IV. z Oettingen- Wallersteinu v letech 1699-1700

Zvláštní pozornost mezi diplomatickými poselstvy vysílanými z Vídně do Cařihradu mezi polovinou 17. a polovinou 18. století si určitě zaslouží diplomatická legace vedená v roce 1699-1700 hrabětem Wolfgangem IV. z Oettingen-Wallersteinu. Toto poselstvo nejenže na svou cestu vyrazilo, oproti ostatním diplomatickým poselstvům, v nezvyklou roční dobu, ale zvolilo si také od poloviny cesty úplně jinou trasu.

Poselstvo velvyslance z Oettingen-Wallersteinu vyplulo z Vídně na podzim roku 1699, přesněji 20. října 1699. Ostatní diplomatická poselstva, cestující do Cařihradu v 17. a 18. století, si pro vyplutí volila spíše květen nebo některý z letních měsíců. Dalším specifikem této cesty pak byla trasa, kterou si po doplutí lodí po Dunaji do Bělehradu poselstvo zvolilo. Vybraná trasa totiž nekopírovala obvyklou cestu po „císařské silnici“ napříč Balkánem přes významná města Niš a Sofii a dále směrem na Adrianopol, ale zvolila si variantu jinou. Zatímco ostatní diplomatické legace zanechaly své lodě v Bělehradu a dále již pokračovaly po souši, hrabě z Oettingen-Wallersteinu plul se svým doprovodem a také s doprovodem kavuše paši³⁴⁰ a paši z Bělehradu³⁴¹ dále po proudu Dunaje k Orsove.³⁴²

Cesta zimní krajinou nebyla pro cestovatele ničím příjemným. Kromě toho, že již padal sníh, nastaly také mrazy a stávalo se, že někdo z posádky umrzl. Ani samotná plavba nebyla bez problémů: *„Den 19. Cec. seynd früh umb 6. Uhr dem H. Nicolao zu Ehren, umb eine glückliche Schiffahrt durch das eyserne Thor, 3. Messen gelesen worden. Weilen nun allda ein gefährlicher Paß, wegen viler Würbel und grosser Stein, über=und zwischen welchen die Donau fliesset, auch mit denen Teutschen Schiffen hart durchzukommen, die Türcken zugleich die Gefahr groß gemacht. Als seynd die Cavaliers, der Adel und Officiers, auch meiste Theil von der Botschafft, auff dem Land marchirt: Theil aber heben sich mit Ihro Execell. auff die Türckische Tscheicken, welche ohne*

³³⁹ Nyní Lüle Burgas v Turecku.

³⁴⁰ K němu viz níže kapitola IV.5. Slavnostní vjezdy poselstev do Cařihradu.

³⁴¹ Ten doprovázel poselstvo jen dva dny a pak se opět vrátil do Bělehradu.

³⁴² Orsova, město v dnešním Bulharsku.

*Gefahr, und leichtlich durchkommen kunten, begeben: Ein Theil der Suiten ist auff ihren Schiffen verblieben, und umb 8. Uhr in dem Nahmen GOTTes ab=und glücklich durch diese gefährliche Passage gefahren...*³⁴³

Dále pokračovalo poselstvo ve své plavbě po Dunaji k městu Vidin,³⁴⁴ kde byl dobře opevněný zámek s děly, pěknými příkopy a palisádami, který si šli kavalíři a oficíři prohlédnout hned po příjezdu do města.³⁴⁵

Počásí se stále zhoršovalo, a tak se stalo, že lodě musely čím dále tím častěji plout mezi nebezpečnými ledovými krami. Než dopluli až do Nicopolu,³⁴⁶ potopilo se už 12 lodí.³⁴⁷ „Nicopolis ist ein grosse alte Stadt, ligt an einem Berg, hinter welchen sie sich ziechet, mit schönen Weinbergen und Gärten begabt. Das Schloß ligt auff einem hohen berg. Gleich ein Büchenschutz hinüber ligt ein eben so hoher, und dem Schloß gleicher Berg, und hat es ein Ansehen, daß vor Zeiten auch ein Schloß oder anders Gebäu allda muß gestanden seyn. Dieser Orth ist das Haupt in Bulgaria, und wohnt ein Bassa allda, welcher das Land guberniert.“³⁴⁸

Jelikož se po Dunaji kvůli prudkým mrazům již dále plout nedalo, zajistil kavuš paša vozy a sáně, aby členy poselstva převezl do zajištěných kvartýrů ve městě Sistova.³⁴⁹ Od této chvíle již poselstvo hraběte z Oettingen-Wallersteinu cestovalo po souši³⁵⁰ a bývalo ubytováno v různých kvartýrech v navštívených městech, které však neoplývaly příliš velkým komfortem. Například o ubytování v Sistove Niggl napsal: „... daß ein jedes Baur=Hauß in Teutschland ein Palast gegen disen liederlichen Wohnungen und finstern Löchern zu schätzen...“³⁵¹ Členové tohoto diplomatického poselstva strávili na cestě i přelom roku 1699 a 1700. Jelikož „... allhier aber keine Fasten=Speisen zu bekommen, ist auff Begehren Ihro Excellenz dispensirt, und Fleisch gespeiset worden.“³⁵²

Trasa diplomatické mise dále vedla do Russiku,³⁵³ kam poselstvo vjelo se vší slávou a za doprovodu místního beje. Projeli mezi krásnými vinicemi až za město, kde se u Dunaje nacházel hlavní kvartýr velvyslance. „Stadt, welche groß und weitläufftig,

³⁴³ S. NIGGL, *c. d.*, s. 73.

³⁴⁴ Dnes město Vidin v Bulharsku.

³⁴⁵ S. NIGGL, *c. d.*, s. 75-76.

³⁴⁶ Dnešní město Nikopolis v dnešním Bulharsku.

³⁴⁷ S. NIGGL, *c. d.*, s. 77.

³⁴⁸ *Tamtéž*, s. 80.

³⁴⁹ Dnes Svištov v Bulharsku.

³⁵⁰ Svou loď věnoval velvyslanec valašskému knížeti a zbylé lodi pak pašům a tureckým oficírům. O tom S. NIGGL, *c. d.*, s. 81

³⁵¹ *Tamtéž*, s. 82.

³⁵² *Tamtéž*, s. 83.

³⁵³ Dnes Ruse v Bulharsku.

auch wegen der Handlung von Adrianopel in die Walachey berühmt, mit einem feinen Castell hart an der Donau versehen...³⁵⁴ V tomto městě pak poselstvo strávilo několik následujících dní a připravovalo se na další část cesty. Pro potřeby poselstva byly Osmany pořízeny nové vozy, nádobí i koně.³⁵⁵ Simpertus Niggel ve svém deníku vzpomíná také na to, jak při pobytu v Russiku „...kamen 5. Türcken in mein Quartier, tratten unangeklopffter in das Zimmer, setzten sich auff den Boden, fangten mit einem Cymbalo, 3. Schwebel=Pfeiffen, 2. kleinen Tücrkischen Päucklein zu spihlen an, und wünschten uns Christen also das neue Jahr. Deßgleichen auch unsere Trompeter und Hautboisten diser Tagen thaten.“³⁵⁶

Z Russiku putovalo diplomatické poselstvo do Rasgradu.³⁵⁷ Tam si Niggel kromě mnoha jiných mešit povšiml také velkého chrámu se dvěma kulatými věžemi, jako u všech osmanských mešit, „... welche ihre Geistliche täglich etlich mahl besteigen, und zum Gebett ruffen und schreyen müssen: Sie stecken ihre Finger in die Ohren, und schreyen, was auß dem Rachen kan. Die meisten fistuliren, und manchen ein so seltzames subtiles Geschrey, als wann es von lauter kleinen Buben geschchete...“³⁵⁸

Dále poselstvo pokračovalo v cestě přes pohoří oddělující Bulharsko a Thrácii. Přechody přes hory bývaly pro množství těžce naložených vozů velmi namáhavé a někdy i nebezpečné. Cestou bývalo také mnoho vozů poškozeno, takže se v některých místech muselo počkat i několik dní, než bylo zase všechno opraveno a mohlo se pokračovat v cestě.³⁵⁹ Když dorazilo celé poselstvo do Bascheki,³⁶⁰ byl velvyslanec slavnostně přivítán tamním „tatarským sultánem“ Mahmudem a ubytován v jeho serailu a hoštěn kávou, cukrovím, „... so in Brod, Nussen, gebachnen Nudlen, Alfa (so ein Speiß von Hönig, Nussen, Milchrahm, und in gantz Türcken sehr gebräuchig).“³⁶¹

Odtud již pak cesta diplomatického poselstva hraběte z Oettingen-Wallersteinu pokračovala do druhého nejvýznamnějšího města v Osmanské říši, do Adrianopole, kde se jeho trasa napojila na obvyklou trasu diplomatických poselstev vysílaných z Vídně do Cařihradu.

³⁵⁴ S. NIGGL, *c. d.*, s. 86.

³⁵⁵ *Tamtéž*, s. 89.

³⁵⁶ *Tamtéž*.

³⁵⁷ Dnešní Razgrad v Bulharsku.

³⁵⁸ S. NIGGL, *c. d.*, s. 92-93.

³⁵⁹ Tak tomu bylo například i v Karnobatu. O tom *tamtéž*, s. 97.

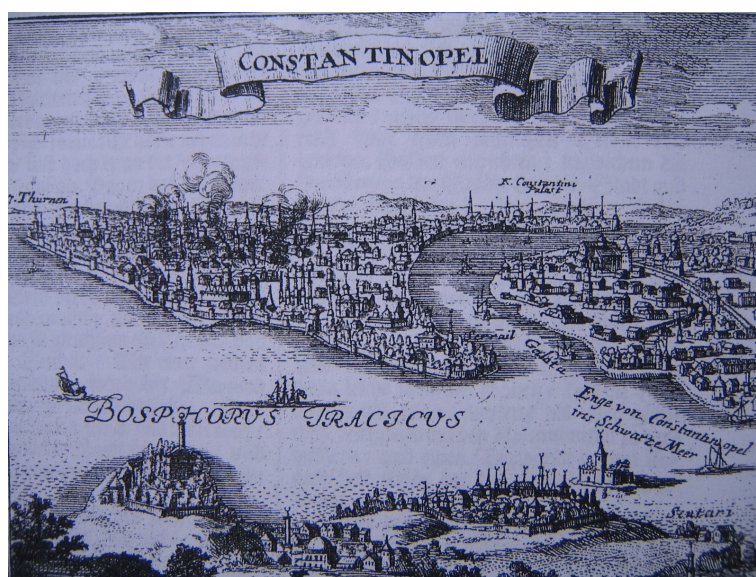
³⁶⁰ Pravděpodobně Burgas.

³⁶¹ S. NIGGL, *c. d.*, s. 98.

IV.5. Slavnostní vjezdy poselstev rakouských Habsburků do Cařihradu

Když císařská poselstva prošla přes Ponte Grande a Ponte Piccolo a dorazila až do těsné blízkosti Cařihradu, začaly velké přípravy na slavnostní vjezd do tohoto majestátního města.

Cařihrad³⁶² podněcoval představivost už jen ohromujícím pásem svých hradeb, které ho ohraničovaly. Ke vstupu do města bylo třeba použít jednu z četných bran. Hned za hradbami začínalo pole. Město mělo dvě vzdálenější předměstí – jedno na břehu Marmarského moře, předměstí Yedikule (Sedm věží), které vděčí za svůj název nedaleké pevnosti stejného jména, která sloužila především jako vězení, druhé u Zlatého rohu, předměstí Eyüp, které vzniklo okolo zvláště ctěné svatyně – hrobu Prorokova společníka Ebu Eyub el-Ansariho, který byl místem častých návštěv a poutí ze strany muslimů.³⁶³

Obr. 12: Cařihrad v 17. století

(Paul RICAUT, *Der Neu-eröffneten Ottomanischen Pforten, von Anno 1664 bis zu Ende dieses 1700 Jahres*, Augsburg 1701)

Na sever od Zlatého rohu, přes který nevedl žádný most,³⁶⁴ se rozprostíralo další město, Galata. Bylo obehnané starodávným opevněním a dominovala mu janovská Galatská věž. Jeho obyvatelstvo tvořili z velké části nemuslimové (Řekové, Arméni, Židé)

³⁶² Též Konstantinopol, Stambul nebo Istanbul.

³⁶³ F. HITZEL, *c. d.*, s. 55.

³⁶⁴ První byl otevřen až v roce 1836.

a obchodníci z Evropy (Francouzi, Angličané, Holanďané, Benátčané, Janované a další), takže se mu říkalo „město nevěřících“. Tato část města byla orientovaná na námořní obchod se vším, co k němu patřilo. Byly tu dílny, kde se opravovaly lodní části, vyráběly se provazy a plachty, obchody s potravinami a samozřejmě taverny a kabarety, kam se námořníci přicházeli pobavit. Nad Galatou, hned za hradbami, se rozprostíraly „vínice Pery“, městečko plné zahrad a ovocných sadů, které kontrastovaly s úzkostí uliček a hustotou zástavby Galaty. Od 17. století se cizinci začali usazovat právě tady a byly zde budovány rezidence západních vyslanců.³⁶⁵

Ke Galatě patřila také dvě řemeslná předměstí – směrem k Zlatému rohu Kasım Paşa a jeho loděnice a u Bosporu pak Tophane se svou slévárnou na děla. Na asijském břehu Bosporu se nacházel Üsküdar (Skutari). Byla to oblast s dvojitým charakterem – na jedné straně obchodní středisko, soustřeďující kupce obchodující s Anatólií a dále s Arménií a Persií, což se projevilo v budování karavansarajů a tržišť, na druhé straně výletní město, kde měl palác sultán a kde také mnozí hodnostáři z hlavního města vlastnili nádherné rezidence.³⁶⁶

Přípravy poselstva na tuto velkolepou událost většinou nebyly jen praktického rázu, jako příprava svátečních oděvů nebo shromáždění a odeslání všech zavazadel do připraveného velvyslancova domu ve městě, ale také teoretická. Porta vyslala k velvyslanci většinou svého dragomana, aby společně mohli domluvit datum plánovaného slavnostního vjezdu a také projednat veškeré detaily této ceremonie.

Před tímto slavnostním aktem, stejně jako i před audiencemi u velkovezíra nebo u sultána, byl velvyslanci a někdy i jeho doprovodu poslán vezírem nebo sultánem kůň, na kterém měl při této příležitosti ambasador jet. Ne vždy se to však obešlo bez problémů. Před svým slavnostním vjezdem do města vyjel hned ráno 11. srpna 1740 velvyslanec Anton Corfiz Ulfeld do tureckého tábora před městem, kde mu měli Turci připravit koně. Ti ho ale neosedlali, takže si nakonec musel velvyslanec vzít jednoho ze svých vlastních koní.³⁶⁷ Špatnou zkušenost s tímto zvykem měl i hrabě Heřman Černín z Chudenic, který to ve svém deníku okomentoval takto: „*Viděvši já, že lepší koně, nežli ten pro mne přivedený (jest), mám, vsedl sem s Bohem na svůj kůň náležitě připravenej, a vyjel sem z mé caravanzarie...*“³⁶⁸

³⁶⁵ F. HITZEL, *c. d.*, s. 55.

³⁶⁶ *Tamtéž*. O Cařihradu také v *Ottův slovník naučný, díl 5*, Praha 1892, s. 154-159 a dobový popis také v G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 163-169.

³⁶⁷ MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 243.

³⁶⁸ F. TISCHER, *c. d.*, s. 226.

Než vjel průvod do města, čekala ho ještě jedna zastávka. V případě poselstva hraběte Ulfelda to bylo v osmanském táboře a v případě hraběte Oettingen-Wallersteina, stejně jako v případě poselstva hraběte Virmonda, u sultánského letohrádku. Tam na hosty čekalo občerstvení, které pro ně většinou bylo prvním setkáním s osmanskou kuchyní. „...genoss: das erst türck: mittagmahl, wobeÿ uns anstatt des Weins mit wasser, und scherbet müsten begnü[en] lass[en].“³⁶⁹ Nejen jídlo, ale i samotné jeho servírování připadalo Středoevropanům poněkud zvláštní. „Jedes mahl wurde nur eine auffgetragen, darvonein jeder nach Belieben nehmen kunte, allein müste das geschwind, weilen man die Speis gleich widerumb aufhebt, und darvon truge, und alles bey diser, wie auch andern Türckis. Mahlzeiten, rips raps und hurtig hergienge. Es ware curios anzusehen, wie wir ohne Fazilet, Deller, Messer und Gabel, tranchirten, und die Speisen genossen.“³⁷⁰ Také jim připadalo divné, že nepoužívají zlaté a stříbrné nádoby, ale pouze porcelánové a kamenné nádoby.³⁷¹ Po jídle a zákusku se samozřejmě servíroval šerbet „... (diß ist ein von Hönig und Zucker angemachtes Wasser) nach welchem sie einem Löfflein voll Rosen=oder Hönig=Zucker in den Mund gaben.“³⁷²

Po krátké zastávce se pokračovalo v cestě k městu. Stejně jako při jiných slavnostních vjezdech do měst v průběhu cesty, i tady se vždy shromáždilo velké množství přihlížejících. Průvod byl řazen podobně jako při slavnostním průvodu Vídní, avšak nyní v hojném doprovodu janičárů, několika pašů a jiných osmanských úředníků a samozřejmě za zvuků osmanských muzikantů. Průvodu velvyslance Oettingen-Wallersteina se kromě jeho vlastních lidí a osmanského doprovodu zúčastnili také štolmistři anglického a holandského vyslance.³⁷³ Úspěch tenkrát sklidili také císařští hobojisté, kteří po celou dobu v průvodu hráli, a jak píše Simpertus Niggl, „ab welchem die Türcken ein sonderbahres Gefallen erzeigt.“³⁷⁴ V bráně sídelního města přivítal nového velvyslance kavuš pašá, což byl jakýsi osmanský ministr spravedlnosti a zároveň také dvorský a říšský maršálek, do jehož pravomocí spadal i diplomatický protokol.³⁷⁵

Po několika hodinovém průvodu městem, který končival u předměstí Pery, se janičáři a další Osmané odpojili a do svého sídla jel již velvyslanec jen v doprovodu svých lidí. Asi do poloviny 17. století sídlil císařský velvyslanec v tak zvaném *Nemschi*

³⁶⁹ MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 243.

³⁷⁰ S. NIGGL, *c. d.*, s. 117.

³⁷¹ G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 160.

³⁷² *Tamtéž.*

³⁷³ S. NIGGL, *c. d.*, s. 118.

³⁷⁴ *Tamtéž*, s. 119.

³⁷⁵ K němu V. VLNAS, *Roky*, s. 9.

Hanu,³⁷⁶ který se nacházel uprostřed města, na Konstantinově trhu, v samém dosahu sídla sultána, tedy i v blízkosti chrámu Hagia Sofia (Boží moudrosti), Hippodromu a dalších významných center. Zatímco ostatní vyslanci si užívali volnosti pohybu na předměstí Pera, musel císařský vyslanec trávit svůj čas v nepohodlném opevněném bloku. Šlo o velkou čtverhrannou stavbu s dvorem a uprostřed se studnou. Vyslanec a významnější osobnosti měli k dispozici prostornější samostatné místnosti, ostatní členové poselstva bydleli po třech v malých, spoře osvětlených a nevytápěných komorách. Již v 17. století však i císařský vyslanec přesídlil na příjemné, vinicemi protkané předměstí Pery.³⁷⁷

Obr. 13: Slavnostní vjezd diplomatického poselstva hraběte z Kuefsteinu do Cařihradu
v roce 1629

(Karl TEPLY, *Die kaiserliche Großbotschaft an Sultan Murad IV. 1628. Des Freiherrn Ludwig von Kuefstein Fahrt zur Hohen Pforte*, Wien 1976.)

³⁷⁶ O něm detailněji K. TEPLY, *Kaiserliche Gesandtschaften*, s. 208-217.

³⁷⁷ M. MŽYKOVÁ, *Šlechta II*, s. 32.

IV.6. Audience v Cařihradu

V prvních dnech po příjezdu diplomatických poselstev do Cařihradu bylo nutné zařídit spoustu důležitých věcí. Kromě samotného zabydlení se ve svém novém působišti a přizpůsobení se nejen zdejšími klimatickými podmínkám, ale celkovému životu města, tu byly i záležitosti oficiální. Již před svým příjezdem nebo hned vzápětí po něm rozeslal císařský ambasador zprávu o svém příjezdu kromě samotného sultána a velkovezíra také ostatním vyslancům působícím v Cařihradu. Tyto zprávy se rozesílaly buď všechny současně, nebo v pořadí, jaké velvyslanci určovala jeho instrukce.³⁷⁸ Ti okamžitě reagovali a vzkazovali srdečné pozdravy a pozvánky k návštěvě.

Během prvních týdnů, ba dokonce dnů, tak velvyslanec trávil svůj čas přijímáním hostů a také vykonáváním oficiálních návštěv u svých vyslaneckých kolegů. Tato tak zvaná „první návštěva“ byla tradiční součástí tehdejší diplomacie v celé Evropě a probíhala zpravidla podle hierarchie panovníků přítomných vyslanců. K takovýmto oficiálním návštěvám se zpravidla kromě pana velvyslance vypravili všichni kavalíři, nižší šlechticové, úředníci i zbytek dvora.³⁷⁹

Kromě návštěv přijímali nový velvyslanci také četné pozornosti jako „*unterschiedliche Geschänck, von Früchten, Blumen, rc*“,³⁸⁰ „*Melonen, Weintrauben, Birn, Krebsen und Fischen*“³⁸¹ nebo dokonce „*von zweyen Pferden getragenen feinen Zucker und Caffee-Bognen*“.³⁸² Jediné, na co však čekali opravdu netrpělivě, bylo pozvání k audienci u velkovezíra a sultána.

IV.6.1. Audience u velkovezíra

Formální počátek diplomatické mise u Vysoké porty představovalo přijetí dotyčného vyslance u druhého nejmocnějšího muže říše, totiž u velkovezíra. Podle dnešní vládní nomenklatury by se dal velkovezír přirovnat nejspíše k ministerskému předsedovi, s tím rozdílem, že tento muž byl nositelem nejen moci výkonné, ale spíše moci absolutní.³⁸³

³⁷⁸ Viz kapitola IV.1. Přípravy na cestu.

³⁷⁹ Krátký popis takové návštěvy například v S. NIGGL, *c. d.*, s. 144-145.

³⁸⁰ *Tamtéž*, s. 123.

³⁸¹ G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 158.

³⁸² *Tamtéž*, s. 156.

³⁸³ K němu V. VLNAS, *Roky*, s. 9-10.

Obr. 14: Osmanský velkovezír

(Gerhard Cornelius von der DRIESCH, *Historische Nachricht von der Röm. Kayserl. Groß=Botschaft nach Constantinople welche auf [...] Befehl [...] Carl des Sechsten nach glücklich vollenden zweyjährigen Krieg, Der[...] Damian Hugo von Virmondt rühmlichst verrichtet*, Nürnberg 1723.)

Velkovezír předsedal *dīvānu*, u kterého sultán od 15. století nebyl přítomen kromě případů, kdy pozoroval jeho jednání inkognito zpoza zamřížovaného okna k tomu určenému. Od chvíle, kdy sultán přestal jezdit do boje, stal se velkovezír velícím generálem velkých vojenských tažení. Kvůli své časté a dlouhodobé nepřítomnosti, která z toho vyplývala, se proto musel nechat v hlavním městě zastupovat *kaymakamem*, jehož funkce tak od konce 16. století získala na významu. Zatímco v praxi řídil říši velkovezír, jeho všemocnost byla vždy omezena – musel se při důležitých rozhodnutích radit s ostatními vezíry. Nemohl schválit žádné výdaje bez souhlasu fin ančního intendanta neboli *defterdara*.³⁸⁴ Nevykonával žádnou moc nad ulemy,³⁸⁵ janičáry ani nad personálem vnitřní a vnější části paláce. Takto jeho vlivu unikala zejména osobní sultánova stráž a okruh lidí kolen sultána. Velkovezír byl také přímo zodpovědný za veřejný pořádek v hlavním městě. Jednou týdně měl poradu věnovanou záležitostem města a jednou týdně chodil na trhy.

Hlavní slabostí velkovezíra byla nejistota jeho postavení, které bylo zcela závislé na dobré vůli sultána, na vlivech sultánova okolí a na tlacích nejrůznějších mocenských skupin: v 16. století se vystříдалo 39 velkovezírů, v 17. století jich bylo 64 a v 18. století dokonce 65, z toho 12 procent z nich bylo popraveno. Někteří velkovezírové však svou

³⁸⁴ O této funkci blíže E. HÖSCH – K. NEHRING – H. SUNDHAUSSEN (Hrsg.), *c. d.*, s. 181.

³⁸⁵ Vrstva osmanských vzdělanců a duchovních.

funkci vykonávali velmi dlouho. Bylo to způsobeno především schopnostmi a zásluhami vezírů, patřících v druhé polovině 17. století ke stejné rodině Köprülü, kterým se ve chvílích mimořádných nepokojů a nebezpečí, jimž byla říše nucena čelit, podařilo situaci energickými opatřeními zachránit.³⁸⁶

Uvítací audience u velkovezíra znamenala pustou formalitu, ale její význam nebyl o to menší. Již předem se velkovezírovi do jeho domu odeslaly pro něj určené přivezené dary a od něj se na oplátku čekalo, že pošle vystrojené koně, kteří by měli velvyslance a jeho doprovod k audienci přivést.³⁸⁷

Slavnostní průvod k sídlu velkovezíra byl řazen stejně jako ve Vídni nebo při vjezdu do Cařihradu, avšak „*auser daß man die Fahnen und Paucken zuruckgelassen, und die Trompeten nicht geblasen*“.³⁸⁸ Z Pery pochodoval průvod až ke Kanálu, kde již byly připraveny čajky³⁸⁹ nebo malé loďky, většinou vyloženy koberci nebo polštáři a ty převezly průvod na druhý břeh. Poselstvo hraběte Oettingen-Wallersteina bylo ještě cestou k velkovezírovi sídlu pohoštěno v paláci valašského vojvody, který velvyslance uvítal hned u vchodu do domu a doprovodil ho až do velkého pokoje. Tam byla hraběti nabídnuta malá sametová stolička a ostatním, podle tureckého zvyku, polštáře. V tomto paláci strávilo poselstvo při pití kávy, růžové vody a pokuřování asi hodinu, než je přijel vyzvednout kavuš paša, který je ještě v doprovodu 12 kapiči pašů, kteří byli sultánskými komorníky, a 200 janičárů doprovodil až do velkovezírova paláce.³⁹⁰ Ten popsal Niggl slovy: „*Behausung, so zwar groß, aber nichts sonderbahres, und gleich vom Kayserlichen Serraglio hinüber ware*“³⁹¹ a Driesch zase zhodnotil, že: „*Es hat dieser Palast zwar einen sehr weiten Umkreis, aber die Bau Kunst ist gar schlecht daran*“³⁹² observiert“.

Po uvedení velvyslance do velkovezírova audienčního pokoje, kde již bylo shromážděno několik vezírů, vešel do místnosti také sám velkovezír s tlumočnickem. „*Tu sedice spolu, po přednešení mém od JMti císařské pozdravení a listu dodání a všech náležitých ceremonií i všelijaké conversací užívání, pan vizír jest pěkněj spůsob od sebe*

³⁸⁶ K osobě sultána F. HITZEL, c. d., s. 85-86 nebo E. HÖSCH – K. NEHRING – H. SUNDHAUSSEN (Hrsg.), c. d., s. 263-264.

³⁸⁷ Někdy byli tito koně posláni i od ostatních vyslanců, jako tomu bylo například v případě audience hraběte Oettingen-Wallersteina, kdy mu jednoho koně poslal holandský a jednoho anglický vyslanec. O tom S. NIGGL, c. d., s. 124.

³⁸⁸ G. C. DRIESCH, c. d., s. 171.

³⁸⁹ Lehké rychlé veslice s jednou nebo dvěma plachtami, které mivali 15-20členou posádku. K tomu L. KLUSÁKOVÁ, c. d., s. 146. Driesch uvádí, že „*Chiausen sind nichts anders als Bothen, welche man darzu gebraucht, daß sie fremde Gäste empfangen, oder sie ihnen den Weeg zu zeigen*“.

³⁹⁰ S. NIGGL, c. d., s. 124-126.

³⁹¹ *Tamtéž*, s. 126.

³⁹² G. C. DRIESCH, c. d., s. 173.

ukázal a odpovídal. Na to šerbet, kávu a kouření přinést dal a s námi užíval. A v tom kaftany přinesli, kterýchž šest a třicet bylo, rozdal, a vo audienci opovědění při soltánu přednésti chce...³⁹³ Darování kaftanů bylo v osmanské říši tradiční záležitostí a v některých případech, jako například při darování honosného sobolího kaftanu velvyslanci sultánem, se tato pocta dala srovnat se západním vyznamenání udělování řádu.³⁹⁴ Kromě kaftanů si velvyslanci z audiencí u velkovezíra přinášeli i jiné cenné dary jako například „... *einem schönen Rappen mit Sattel und Zeug nebst einem kostbaren Säbel...*“, jako tomu bylo v případě audience hraběte Virmonda.³⁹⁵ Po oficiálním rozloučení se zase celý velvyslancův doprovod seřadil a „...*fuherte man über den Canal, setzte sich zu Pferd, und langte Abends ... glücklich in dem Quartier an*“.³⁹⁶

IV.6.2. Audience u sultána

Když audience u velkovezíra dopadla dobře, mohl velvyslanec v nejbližších dnech, maximálně týdnech, očekávat pozvání k audienci sultánské. Ta představovala oficiální vrchol diplomatické mise. Poutníci a cestovatelé čekali týdny, někdy i měsíce na příjezd nějakého zahraničního poselstva, jen aby mohli být přítomni tomuto okázalému divadlu. Když se žádné zahraniční legace nedočkali, mohlo pro ně malou kompenzací být každotýdenní přihlížení *selamlıku alayı*, okázalému průvodu sultána a jeho doprovodu, který se vydával k páteční modlitbě do Aya Sofya (Hagia Sofia) – staré byzantské baziliky přestavěné na mešitu – a od 17. století do mešity sultána Ahmeda neboli Modré mešity. Byla to velmi malebná podívaná. Sultán vyjížděl ze svého paláce na koni s chocholem z peří na hlavě v doprovodu svých dvořanů, svých pážat v krásných červených livrejích a vojáků nesoucích symboly moci, luky a šípy. Sultán byl doprovázen také svými nejdůležitějšími ministry. Tento průvod byl politickou záležitostí nejvyššího významu, protože tím, že se ukázali lidu a cizincům, dokazoval sultán, že je naživu a že je spojen se svým lidem. Rozptyloval také obavy a nejhorší fámy o jeho násilné smrti, spiknutí a podobně, a přispíval tak ke stabilitě říše.³⁹⁷

³⁹³ F. TISCHER, *c. d.*, s. 227.

³⁹⁴ K tomu V. VLNAS, *Roky*, s. 11.

³⁹⁵ G. C. DRIESCH, *c. d.*, s. 180.

³⁹⁶ S. NIGGL, *c. d.*, s. 129.

³⁹⁷ F. HITZEL, *c. d.*, s. 206.

Jeden takový průvod popisuje v dopisu adresovaném lady Bristolové datovaném v Adrianopoli 1. dubna 1717 lady Mary Wortleye Montagu,³⁹⁸ manželka anglického velvyslance Edwarda Wortleye Montagua, která se svým mužem přijela do Istanbulu v roce 1717. „*Včera jsem se šla s manželkou francouzského velvyslance podívat, abych spatřila Velkého Pána,³⁹⁹ když jede do mešity. Před ním šel velký počet janičárských strážů s obrovskými bílými péry na hlavách, jízdní a pěší garda sipahijů a bostanciů, dále pak sultánovi zahradníci, značný počet mužů v rozmanitých krásných oděvech živých barev, zdálky vypadali jako záhon tulipánů za nimi následoval ağa janičárů v purpurovém šatu lemovaném stříbrnou látkou, jeho koně vedli dva bohatě oblečení otroci, po nich šel Kuzlair Aga⁴⁰⁰ - víte, že jde o hlavního strážce v serailu žen – v dlouhém žlutém šatu (který se velmi dobře hodil k jeho černé tváři), obšitým sobolinou. Nakonec jela samotná Jeho Vznešenost v zeleném oděvu lemovaném černou kožešinou, o níž se říká, že stojí 1000 liber. Jel na krásném koni, s postrojem posázeným drahokamy. Za ním vedli dalších šest koní s bohatě zdobenými postroji. Dva z předních dvořanů nesli jeho konvice na kávu, jeden*

³⁹⁸ Tato anglická dáma, autorka *Listů z Orientu*, se narodila 26. května 1689 v Londýně jako Mary Pierrepontová, dcera vévody z Kingstonu. Na nejslavnější cestu svého života se vydala v roce 1716, kdy anglický král Jiří I. pověřil jejího manžela, lorda Edwarda Wortleyho Montagua, úřadem u Vysoké Porty. Před odjezdem do Istanbulu musel diplomat vykonat řadu návštěv a absolvovat mnohá jednání ve Vídni a na dvorech německých knížat. Jeho manželka se tedy důkladně seznámila se střední Evropou. Poměrně nelichotivě se v jednom ze svých dopisů vyjádřila také o Praze a Čechách, když napsala: „*Království české je nejpustší ze všech zemí, které jsem v Německu viděla...*“ O vrcholně barokní Praze, honosící se tolika novostavbami napsala: „*Většinou tu jsou starodávné stavby a málo obyvatel, takže domy jsou velmi laciné.*“ Ani samotné Pražanky nevyšly z jejího popisu vítězně. Zhodnotila, že prý bezmyšlenkovitě, ba až groteskně napodobují vídeňský styl, takže jejich imitace je nakonec výstřednější než originál. Ve Vídni už byla tato anglická dáma spokojenější. Ve vídeňské dvorské společnosti jen zářila a její úspěchy byly bezpochyby oslnivější než diplomatické snažení jejího manžela. Císař Karel IV. totiž právě vedl vítěznou válku proti Osmanům a pan Wortley si umínil, že mezi oběma mocnostmi zprostředkuje mír, výhodný především pro poražené Osmany. Po čase přestal být vyslanec pro císařské ministry zábavný a stal se spíše přítěží. I sám panovník označil jeho snahy bez obalu za legrační. Do Istanbulu vyrazil velvyslanec se svou ženou v lednu roku 1717. Zimní cesta drsným Balkánem do Osmanské říše nebyla obvyklou záležitostí. Většina poutníků a cestovatelů si počkala spíše na jaro a volila raději plavbu po Dunaji. Po prvních kontaktech s islámským světem v Bělehradě a ve Sređci se paní Montaguová důkladněji seznámila s exotickými reáliemi Orientu až v Adrianopoli (Edirne). Do svého deníku si tehdy zaznamenala první postřehy týkající se náboženství a obyčejů Osmanů. Řada jejich postřehů se týkala trhů, osmanských svateb, oděvů a šperků. Do Istanbulu dorazila se svým mužem v květnu 1717. Lady Mary postupem času začala projevovat hlubší zájem o kulturu muslimského světa. Naučila se celkem obstojně tamní jazyk a seznámila se s řadou místních vznešených dam. Istanbul, stejně tak jako celá osmanská kultura, ji zcela okouzlili. Byla citlivou pozorovatelkou, která dokázala nalézt spoustu pozitivních rysů. V mnoha ohledech je ale zase její pohled na muslimský svět zcela zidealizovaný. Koncem roku se v Požarevaci konala mírová konference a císař Karel IV. se jasně vyjádřil, že proosmanský orientovaného Wortleye na ní nechce. Proto jej ve funkci nahradil nový ambasador sir Robert Sutton a Wortley s manželkou se vydali na další cestu, tentokrát do Itálie. *Listy z Orientu* ve skutečnosti nikdy adresátům nepřišly a ani data a místa, jež jsou na nich uvedena pro zvýšení autentičnosti, neodpovídají zcela skutečnosti. Fiktivní dopisy patřily ve své době k nejoblíbenějším literárním útvarům. Poprvé vyšly listy Mary Wortley Montaguové roku 1763, těsně po její smrti. Okamžitě zaznamenaly obrovský ohlas a byly vzápětí vydány znovu, současně v Rotterdamu a v Lipsku. Detailněji o Lady Mary Wortley Montaguové a jejich *Listech z Orientu* V. VLNAS, *Ztracené ráje*, s. 34-36.

³⁹⁹ Myšleno sultána Ahmeda III. (1703-1730), někdy nazýván jako „tulipánový panovník“.

⁴⁰⁰ Kizlar aĝası, vrchní černý eunuch.

zlatou, druhý stříbrnou. Další nesl na hlavě stříbrnou stoličku, aby si na ni sultán mohl sednout. Bylo by příliš nudné popisovat Vám různé oděvy a turbany (kterými se zde dává najevo společenské postavení). Všechny byly mimořádně bohaté a veselé, bylo jich několik tisíc, není možno spatřit nádhernější průvod.“ Dále pak lady Mary Wortley Montagu popisuje vzhled sultána. „Sultán se nám zdál být pěkným mužem kolem čtyřicítky,⁴⁰¹ graciézního vzezření, ale poněkud přísného výrazu, jeho oči jsou černé a výrazné. Náhodou se zastavil pod oknem, v němž jsme stály, a pohlédl na nás velmi pozorně (předpokládám, že mu řekli, kdo jsme), měly jsme dost času si ho prohlédnout a manželka francouzského velvyslance se mnou souhlasila, pokud šlo o jeho příjemnou tvář.“⁴⁰²

Sultán, jako absolutní vládce v říši, musel od 13. století patřit k jediné dynastii, začínající Osmanem, který panoval v letech 1280-1324. Jeho lid se jmenoval *osmanlı* a podle něj se v evropském úzu začalo objevovat pozměněné pojmenování zdejších obyvatel, Osmané. Přesně definované pravidlo následnictví neexistovalo, a aby se zabránilo dynastickým sporům, i kvůli zachování jednoty státu, se postupně od 14. století ustálila praxe, aby ten z oprávněných, který usedl na trůn a ovládl hlavní město, nechal popravit své konkurenty, bratry nebo synovce. Tento „zákon bratrovraždy“, použitý několika sultány i proti jejich vlastním synům, se stal pravidlem v druhé polovině 16. století. Od 17. století však princové, kteří si mohli činit nárok na trůn, nebyli popraveni, nýbrž zavíráni do zvláštní části paláce, nazývané *kafes* („klec“).⁴⁰³ Týkalo se to i bratrů vládnoucího sultána. Systém *kafesu* měl za následek vznik pravidla seniorátu při přebírání moci, tedy to, že následníkem trůnu byl vždy nejstarší člen rodiny. Tak se na trůn na konci 17. a během 18. století dostali sultánové, kteří byli uzavřeni v paláci po více než 40 let.⁴⁰⁴

Celý průběh audience u těchto monarchů byl natolik složitý, že se jej někdy velvyslanci museli naučit dopředu. Ceremonie měla jeden hlavní cíl, a to ukázat cizincům, jak mocným panovníkem sultán je. Stejně jako sultán, chtěli i evropští velvyslanci ukázat svou zemi v tom nejlepším světle, a tak se předháněli v okázalosti a monstróznosti svých doprovodů a vlastně i samotných darů, které do Cařihradu přiváželi.

⁴⁰¹ Ve skutečnosti mu bylo čtyřicet tři.

⁴⁰² Užit překlad z J. FREELY, *c. d.*, s. 187, originál v Lady Mary WORTLEY MONTAGU, *Turkish Embassy Letters*, London 1993, s. 66-67.

⁴⁰³ Někdy také „zlatá klec“.

⁴⁰⁴ Süleyman II. byl vězněn 39 let a jeho bratr Ahmet II. dokonce 43 let. O tom blíže J. FREELY, *c. d.*, s. 72-175 nebo Suraiya FAROGHI, *Die Legitimation des Osmanensultans: Zur Beziehung von Religion, Kunst und Politik im 16. und 17. Jahrhundert*, Zeitschrift für Türkeistudien 2, 1989, 7, s. 49-67, krátký odkaz také v E. HÖSCH – K. NEHRING – H. SUNDHAUSEN (Hrsg.), *c. d.*, s. 670-671.

V určený den se velvyslanci a jejich početné doprovody zase nejdříve přeplavili na loďkách přes kanál, kde už na ně čekal kavuš paša v doprovodu mnoha dalších významných pašů a také velkého množství janičárů, aby velvyslance doprovodil ke slavnému sultánskému paláci Topkapî.

Tento palác „Kanónové brány“ byl druhým palácem postaveným na foru Tauri, a to za vlády sultána Mehmeda II. (vládl v letech 1444-1446 a pak ještě jednou v letech 1451-1481). Původnímu paláci se od té doby pak říkalo „Starý palác“. Palác Topkapî dominoval Bosporu, Zlatému rohu i Marmarskému moři a byl postaven za 15 let⁴⁰⁵ na místě staré antické a byzantské akropole. Osmanští sultáni v něm pak žili až do poloviny 19. století.⁴⁰⁶

Sultánská rezidence se vůbec nepodobala evropským královským palácům, které většinou tvořila jedna rozsáhlá prestižní budova. Palác Topkapî byl jakýmsi městečkem uvnitř metropole, opásaným vysokými zdmi a věžemi, s vlastním obyvatelstvem a vlastními strážemi. Není to jediná budova, nýbrž komplex budov různé velikosti a velmi odlišných slohů, vybudovaných různými sultány od dob Mehmeda II. Žilo v něm několik tisíc lidí s povinnostmi všeho druhu, kteří sloužili sultánovi k jeho pohodlí a slávě.⁴⁰⁷

Svou polohou, svým rozsahem a svou funkcí představoval palác nejvýznačnější symbol osmanské moci. Zahrnoval nejen rezidenci vládce, nýbrž původně i sídlo vlády (*dîvânu*). Skládal se ze dvou odlišných částí – vnější části, otevřené vnějšmu světu, *bîrûn*, a vnitřní, přísně soukromé části, *enderûn*. Vnější část (*bîrûn*) zahrnovala první dvě palácová nádvoří a budovy okolo nich. Na první nádvoří vede „císařská brána“ (*bâb-ı hümayun*) v bezprostředním sousedství chrámu Boží moudrosti (*Aya Sofya*). Toto velké prostranství, zahrnující rovněž kostel Svaté Ireny, sloužilo jako skladiště zbraní a děl a bylo otevřeno všem. Střední brána (*orta kapî*) neboli „brána pozdravů“ (*bâb üs-selâm*) jej spojovala s druhým nádvořím, kde se nalézaly všechny vnější služby, to jsou ty, které umožňovaly „vztahy vládce se světem“. Tam byli soustředěni zaměstnanci, spojení se životem dvora (chirurgové, bylináři, astrologové, kuchyňský personál, řemeslníci, umělci a další) a se státem. Zde se také scházel *dîvân*. Do vnitřní části paláce *enderûnu* se vcházelo Branou blaženosti (*bâb üs-a'âdet*) neboli Branou bílých eunuchů. Zde na třetím nádvoří začínal soukromý sultánův prostor, přístupný jen těm, co patřili do jeho

⁴⁰⁵ Stavěl se v letech 1463-1478.

⁴⁰⁶ O něm F. HITZEL, *c. d.*, s. 56. Pravděpodobně jediné svědectví z vlastního prostředí paláce je od konvertity polského původu s osmanským jménem Alî Ufkî, sepsané ke konci 17. století. Antonius BOBOVIUS, *Topkapi. Relation du sérail du Grand Seigneur*, Arles 1999.

⁴⁰⁷ F. HITZEL, *c. d.*, s. 56.

soukromého života, jeho pázatům, jejich dozorcům a eunuchům bílé pleti (bílým *agûm*). Nacházel se tam harém, svět žen, sultánových oblíbenkyň, otrokyň a jejich strážců, černých eunuchů, kam směl vejít z „úplných“ mužů jen sultán.⁴⁰⁸

Harémy představovaly výsadu bohatých mužů a převážně vysoce postavených – vezírů, beyů, pašů a tak dále. Nejznámější ze všech byl právě harém sultánský, který byl v *enderûnu*, nejtajnější části paláce Topkapî, od 16. století. Právě o něm kolovaly nejbarvivější legendy a nejvíce podněcoval fantazii v představách evropských návštěvníků Cařihradu. Jeho organizace a vnitřní život se však řídily přesně určeným řádem.

Mladé panny – zajaté během válek, získané dary dvořanů nebo koupené na trzích s otroky – byly povznášeny na císařskou úroveň jen podle přesného metodického postupu a podle určité hierarchie. Po vstupu do sultánova harému se učily zásadám islámu a všem uměním a ručním pracím, které z nich měly učinit dokonalé společnice – šití, vyšívání, zpěvu, hudbě, tanci nebo poezii. Postupným složitým výběrem dosahovaly různých stupňů, jejichž názvy odpovídaly cechovním – z učnic (*cariye*) se stávaly učednice (*şâgird*), pak „společnice“ (*gedikli*) a nakonec mistrové (*usta*). Sultán si vybíral milenky mezi těmito *usta*. Rozlišovaly se také dočasné favoritky (*gözde*) a konkubíny v pravém smyslu slova, nazývané *hâss odalık* neboli *hâssekî*. Ty, které dosáhly nejvyššího stupně hierarchie, byly od obyčejných otrokyň odděleny.⁴⁰⁹

Když sultán neuzavřel žádný legitimní svazek, zaujímaly čtyři *hâssekî* privilegované postavení s titulem *kadın* a jejich hierarchie záležela na pořadí narození jejich synů. První z nich, *başkadın*, byla ta, která jako první dala sultánovi syna, předpokládaného následníka trůnu. *Kadın* už bydlely velmi pohodlně v oddělených bytech a disponovaly značnými prostředky, které často používaly ke stavbě *medrese*,⁴¹⁰ nemocnic, veřejných lázní, mešit nebo kašen ve třech sídelních městech, Burse, Adrianopoli a Cařihradu, ale i v centrech provincií. Po vzoru princezen spojily některé *kadın* s těmito stavbami své jméno a přispěly během století ke zkrášlení městského prostředí.⁴¹¹

Po smrti sultána byly jeho ženy a favoritky přestěhovány do „starého paláce“ Eski Saray. Ten vyvolával představu vyloučení a úpadku a měl špatnou pověst. Přesto obyčej

⁴⁰⁸ O sultánském paláci dále také například v Metin IST-AND, *Istanbul in the XVIth Century: the City, the Palace, Daily Life*, Istanbul 1994 nebo E. HÖSCH – K. NEHRING – H. SUNDHAUSSEN (Hrsg.), *c. d.*, s. 606-607.

⁴⁰⁹ Detailněji F. HITZEL, *c. d.*, s. 236-237.

⁴¹⁰ Náboženská škola.

⁴¹¹ F. HITZEL, *c. d.*, s. 237.

vyžadoval, aby se po smrti vládce ženy mohly znovu vdát. Se souhlasem nového sultána se tak stávaly manželkami vysoce postavených mužů říše.⁴¹²

Nejvyšší moc nad harémem měla vládcova matka, *valide sultana*. Řídila tuto složitou vnitřní instituci za pomoci různých vrchních dozorců a vedoucího černých eunuchů, „dívčího agy“ (*kizlar ağası*) nebo „agy domu Blaženosti“ (*dârüssa'ade ağası*). Ten zastával jednu z nejvyšších funkcí a podle protokolu stál hned pod velkovezírem a *şeyk ül-islamem*,⁴¹³ nejvyšší duchovní osobou. Právě *valide sultana* vedla společenský život v harému, schvalovala svátky a ceremonie, řešila potíže a disponovala velkými peněžními příjmy. Sama vlastnila značné jmění, dostávala nejrůznější vybrané daně a renty z majetku, který jí sultán přidělil. Avšak moc *valide sultan* závisela na osudu jejího syna. Jeho předčasná smrt nebo jeho sesazení okamžitě měly za následek pád autority jeho matky. V takovém případě byla i ona nucena vydat se na cestu vedoucí ke „starému paláci“.⁴¹⁴

Ženy v harému byly schopny všeho, aby posílily svůj vliv na sultána a podpořily své děti. Proto byla tato tajná část paláce po staletí dějištěm krvavých intrik, zejména v 17. století – období, během kterého vystoupily výrazně do popředí osobnosti některých matek sultánů. Toto období osmanských dějin je také někdy nazýváno jako „sultanát žen“.⁴¹⁵

Sultánův serail tvořil opravdové město ve městě⁴¹⁶ a díky své nepřístupnosti a tajemnosti dával podněty k různým představám a fámám, které o něm kolovaly v celé Evropě. Když pak návštěvník do tohoto prostoru vstoupil, býval zklamán jeho zdánlivou jednoduchostí a jen malou přístupnou částí, do které mu bylo umožněno nahlédnout. Pouze jeho okouzující poloha na špičce poloostrova a velká rozloha byly všeobecně obdivovány.⁴¹⁷

Diplomatická poselstva procházela seraiem podle přesných pravidel. Před první branou nebo na prvním nádvoří se průvod zastavil a někdy musel dokonce velmi dlouho čekat, než bylo povoleno, aby pokračoval dál. Šlo o součást rituálu, jehož prostřednictvím se návštěvníkům dávalo najevo, že na setkání se sultánem si budou muset počkat.⁴¹⁸

⁴¹² F. HITZEL, *c. d.*, s. 237.

⁴¹³ Istanbulský mufti, nejvyšší představitel islámu.

⁴¹⁴ O významných *valide sultanách* blíže v kapitole IV.1.1. Dary pro sultána a další vysoce postavené osoby Osmanské říše.

⁴¹⁵ F. HITZEL, *c. d.*, s. 238.

⁴¹⁶ Jen sloužících sultána a harému bylo několik tisíc – 6000-8000 v 16. století, 14 500 na konci 17. století.

⁴¹⁷ Různé názory návštěvníků Cařihradu v 16. a 17. století uvádí K. TEPLY, *Kaiserliche Gesandtschaften*, s. 186-190.

⁴¹⁸ K tomu V. VLNAS, *Roky*, s. 10.

V bráně mezi prvním a druhým nádvořím museli všichni sesednout z koní a dál již pokračovat pěšky. Když došel průvod na druhé nádvoří, naskytl se mu zvláštní pohled: „... *auf rechter Hand gestellte, und in 10 000. Janitsaren bestehende Militz, umb ihre auf dem Boden in Schüsselen häufig stehende Reiß=Speis, und Brod, gantz begirig, und dergestalt furios anzulauffen, daß sie die meiste im Ergreifen verschüttet und vernichtet: und dises alles geschahe im höchsten Silentio.*“⁴¹⁹ Tato podívaná nebyla ničím výjimečným. Sultán tím dával najevo, jak dobře se stará o svou nepřemožitelnou armádu. Někdy se diplomatům předvádělo i poselstvo některého vazalského křesťanského státu (nejčastěji Dubrovníka), jak přináší sultánovi pravidelný tribut.⁴²⁰

Odtud pokračovalo poselstvo do sálu, ve kterém již byli shromážděni osmanští vezíři. Zde se konaly schůze říšské rady, *dívânu*, a nazývala se *kubbealtı* („pod kupolí“). Od roku 1654 se schůze rady nekonaly výhradně v Topkapı a *dívân* se začal scházet v sídle určeném pro velkovezíra, kterému se říkalo Vznešená porta (Bâb-i’âli) nebo ve zkrácené podobě Porta.⁴²¹

Dívân jednal o všech otázkách týkajících se míru, války, válečných akcí, vysoké administrace, financí a plnil také roli nejvyššího soudního dvora, na který se mohl obrátit kterýkoli poddaný. Měl také protokolární funkci a vedl jednání se zahraničními vyslanci. Pod předsednictvím velkovezíra se v *dívânu* scházeli čtyři dopoledne týdně „vezíři z podkopulí“ (*kubbealtı vezirleri*), kterými byli: vedoucí kancléřství (*nişancı*), který odpovídal za úřady, vydávající různé listiny říšské správy, dva „váleční soudci“ (*kadıasker*),⁴²² jeden pro Rumelii (evropskou část říše), který měl přednostní zasedací právo, a jeden pro Anatolii (asijskou část říše), kteří zastupovali právně-duchovní sbor ulemá, dále dva finanční revizoři (*defterdar*),⁴²³ kteří kontrolovali finanční správu říše (jeden v Rumelii a druhý v Anatolii), a konečně *ağa*⁴²⁴ neboli velitel janičárů. Podle ročního období byl přítomen také velký admirál (*kapudan paşa*),⁴²⁵ vrchní velitel říšského loďstva.⁴²⁶

⁴¹⁹ S. NIGGL, *c. d.*, s. 132-133.

⁴²⁰ O tom V. VLNAS, *Roky*, s. 10.

⁴²¹ Od 18. století a zejména v 19. století, kdy byla vláda hlavně v rukou velkovezíra, tento termín začal označovat samotnou osmanskou vládu.

⁴²² O této funkci v E. HÖSCH – K. NEHRING – H. SUNDHAUSSEN (Hrsg.), *c. d.*, s. 330.

⁴²³ Podrobněji *tamtéž*, s. 181.

⁴²⁴ Tato funkce popsána *tamtéž*, s. 26-27.

⁴²⁵ Blíže *tamtéž*, s. 339.

⁴²⁶ O divanu F. HITZEL, *c. d.*, s. 86-87 nebo E. HÖSCH – K. NEHRING – H. SUNDHAUSSEN (Hrsg.), *c. d.*, s. 195-196.

Když se do divanu dostavil i velkovezír, začalo se opět zahraničním diplomatům dávat na odiv fungování osmanské monarchie, tentokrát v oblasti spravedlnosti a financí. Někdy velkovezír předvedl svým hostům pár poprav nebo alespoň usekané hlavy provinilců. Když se konala audience velvyslance Oettingen-Wallersteina, došlo k výplatě janičárů: „...1 200. Beutl auß der Schatz=Cammer in den Divan gebracht, linck=und rechte Seiten vor dem Groß=Vezir, in Hauffen zu 10. Beutl ordentlich gelegt worden. Als nun das Geld zur Bezahl zu 20. 25. 30. 40. rc. gezehlet, und hinauß vor den Divan auf ein Pflaster getragen. Wan nun der Officir von der Schatz Kammer einer Oden, oder Rott der Janitsaren, welche parat stunden, und auf das Gelt warteten, mit lauter Stimm geruffen, seynd selbige mit gröstem Gewalt zugelauffen, die geschwindiste underihnen einen, oder wohl 2. Beutel ergriffen, solche auf die Achsel genommen, und sich also widerumb auf ihren vorigen Platz, doch was langsamers zuruck begeben. Bey disem Außzahlen und Lauffen der Janitsaren wurde kein Wort gehört, sonder gienge alles auf das stilleste zu, also da man das Getöß deß Lauffens vernommen.“⁴²⁷

Poté pozval velkovezír velvyslance a jeho doprovod na slavnostní oběd: „Ihro Excellentz speisete mit dem Groß=Vezier allein: Die Cavalirs aber mit denen anderen Vezieren, und dem Deffterdar, wie auch der Adel an besonderen Taflen.“⁴²⁸ Jídlo se servovalo na velkém stříbrném tácu a člověk si mohl vybrat z nepřeberného množství lahůdek. Byly přinášeny různé druhy masa, ryb, rýže nebo paštik a poté opět tradiční šerbet a káva. „Dises alles hat der Groß=Sultan durch ein vierecketes verguldes Gatter, so in dem Divan über deß Groß=Vezirs Haupt ware, ansehen.“⁴²⁹

Po obědě přišel čas samotné audience. Nejdříve byli všichni členové poselstva odzbrojeni a krátce prohledáni. Požadavek na odložení pobočných zbraní nesli diplomaté vesměs nelibě. Ke slyšení se samozřejmě dostavili v dvorském oděvu, k němuž neoddělitelně náležel kord. Někteří francouzští (ale opravdu pouze francouzští) diplomaté si proto vymohli povolení předstupovat před sultána s kordem, jiní cizinci audienci pobouřeně odmítli.⁴³⁰ Když byly všem zúčastněným členům diplomatického poselstva rozdány kaftany, „...koho štěstí lepší neb horší k dostání trefilo, dostal...“⁴³¹ přičemž velvyslanec obdržel vždy odlišný kaftan než ostatní, a to se sobolí kůží, mohlo se přistoupit k audienci.

⁴²⁷ S. NIGGL, *c. d.*, s. 134-135.

⁴²⁸ *Tamtéž*, s. 135.

⁴²⁹ *Tamtéž*, s. 136.

⁴³⁰ O tom V. VLNAS, *Roky*, s. 11.

⁴³¹ F. TISCHER, *c. d.*, s. 229.

Obr. 15: Audience u sultána

(Paul RICAUT, *Der Neu-eröffneten Ottomanischen Pforten, von Anno 1664 bis zu Ende dieses 1700 Jahres*, Augsburg 1701.)

Velkovezír šel pomalými kroky k tajným komnatám sultána a velvyslanec a vybrané osoby, které se mohly audience účastnit, za ním. U vchodu do místnosti vždy dva kapičové uchopili velvyslance a členy jeho doprovodu za ruce a přivedli je k sultánovi. Tento zvyk vyvolával u Evropanů podiv a opovržení. Hrabě Heřman Černín z Chudenic popisuje tento zážitek takto: „*V tom souce již před sultánovým pokoji, vyšli capiči baše, a vzali mne až do polovici prostředku toho pokoje před sultána, a tu se se mnou zastavivše, hned mne mocí k zemi tlačili, abych nízkou reverencí sultánovi udělal, až sem na koleno přišel k zemi (an to prve nikdy nebejvalo, nýbrž u votce jeho, když sem několikráte audienci měl, až k samému přiveden byl a sukně se jeho s náležitou reverencí dotekl), zase spátkem až ke stěně, obyčejnému místu mne dovedli.*“⁴³²

Většina dobových autorů se domnívala, že se návštěvníkům má tímto způsobem zabránit v útoku na panovníka. Za doklad takové interpretace mělo sloužit zavraždění sultána Murada I. Milošem Obiličem-Kobiličem roku 1389. Ve skutečnosti šlo jen o další projev orientální zdvořilosti: dveřníci nabídli vzácným hostům vlastní ruce, aby se ně návštěvníci mohli opřít. K audienci tak byli diplomaté nakonec spíše přineseni než přivedeni.⁴³³

⁴³² F. TISCHER, *c. d.*, s. 230.

⁴³³ To rozebírá V. VLNAS, *Roky*, s. 11.

Při audienci seděl sultán na trůnu, který byl potažen červeným sametem a posázen perlami. Všude v místnosti nebo v přilehlých komnatách byly rozloženy dary, které sultán od vyslance obdržel. V orientální politice hrál prvek obdarování mimořádně důležitou roli, a první pravidlo evropských diplomatů proto znělo nešetřit dary nikdy a na nikom.⁴³⁴

Návštěvník obřadně políbil lem jeho roucha a odstoupil zpět na předepsanou vzdálenost. V krátkém projevu pak představil sebe i hlavní cíle své mise, načež předal panovníkovi pověřovací listiny. Takováto velvyslancova řeč byla přidána do edice deníku hraběte Černína z Chudenic Františkem Tischerem: *„Nejjasnější, nejmocnější turecký v Asii a Řecku císaři! Jeho Veličenstvo císař římský, král uherský a český, můj pán nejmilostivější, poslal mne k Vaší Výsosti nejslavnější Portě a vzkazuje Vaší Výsosti jakožto svému velectěnému sousedu a příteli náležité pozdravení, přeje zdraví a dlouhé živobytí. A že k projevení svého Vaší Výsosti bez toho známého, pokoje milovného smýšlení vyslati ráčil mne s dobrovolnými dary, aby světu okázal, že ze slušného ustrnutí nad poddanými s obou stran si na pokoji a smlouvách se své strany upřímně záležitosti dává, tak aby se Jeho veličenstvu samu ani Jeho zemím a poddaným proti tomu nijakého pochybení přičítati nemohlo, doufajíc naproti, že i se strany Vaší Výsosti též tak smýšleno, a že to, co smlouva v sobě uzavírá pro zachování dobrého sousedství ve všech člancích každého času pevně zachováno bude. A poněvadž své poselství pro potvrzení dobrého přátelství k Vaší Výsosti vypraviti ráčil, tedy očekává, že se neméně od Vaší Výsosti stane, aby se před celým světem prohlásila svornost a přátelství dvou nejmocnějších císařů, jelikož Vaše Výsost bez toho se své strany v té příčině ráčíte neustále ujištění činiti, což starému obyčeji a úmluvám je přiměřeno. Vaší Výsost žádám též o rozkaz, aby klíček svatým místům od řeckých našim duchovním, jimž dle spravedlnosti ode čtyř set let náleží, navraceny byly. Konečně prosím Vaší Výsost, byste mne v ostatních mých vyjednáváních skrze svého velkého vezíra bez obtížností slyšeti, a na to uzavření takové uděliti dáti ráčili, jakž dle úmluv slušno a jakž se od Vaší Výsosti nejvyš chvalitebného a pokoje milovného smýšlení beze vší pochybnosti očekává, s tím se Vaší Výsosti v nejhlubší uctivosti poroučuje...“⁴³⁵*

Po přednesení své řeči se velvyslanec opět hluboce poklonil a nebyl-li již důvod k setrvání u sultána, odebral se zase zpět na nádvoří, nechal seřadit průvod a se vší pompou se vrátil do své rezidence.

⁴³⁴ V. VLNAS, *Roky*, s. 11.

⁴³⁵ F. TISCHER, *c. d.*, s. 230.

V. KAŽDODENNÍ ŽIVOT NA CESTÁCH POSELSTEV DO CAŘIHRADU

O tom, jak probíhal každodenní život v raném novověku, toho díky mnoha odborným pracím českých, ale i zahraničních historiků víme dnes již poměrně hodně.⁴³⁶

To, jak trávili své dny na cestě účastníci císařských poselstev vyslaných do Cařihradu, popisují cestovní deníky, které se z těchto cest zachovaly. Jejich zápisy nejsou v mnoha případech nikterak obsáhlé, ale stejně se z nich dá ledacos zajímavého, co může pomoci při popisu běžných dní členů poselstva, vyčíst.

Zajímavé je například to, jak hrabě Berchtold ve svém cestovním deníku z roku 1740 téměř každý den zaznamenal čas obědu a večeře, což pro něj byly pravděpodobně výrazné body každého dne, pouze dvakrát se však zmínil o tom, co vlastně jedli. Bylo to při návštěvě arcibiskupského sídla v Kalocsi, kde jim byly nabídnuty výborně připravené ryby,⁴³⁷ a pak v Cařihradu, kde poprvé jedli turecké jídlo.⁴³⁸ Na druhou stranu však Berchtold pokaždé napíše, zda byli hosté v jejich táboře nebo naopak účastníci poselstva v roli hostů pohoštění kávou, čokoládou nebo ledovou vodou, případně sladkostmi.⁴³⁹

Z cesty poselstva hraběte Oettingen-Wallersteina se v deníku sepsaném Simpertem Nigglem zachoval také rozpis jednotlivých jídelních tabulí, kterých bylo tehdy 23. Jednalo se o tabuli pro velvyslance, jeho kavalíry a hlavního duchovního, po nich jsou zaznamenány tabule sekretáře legace a nejvyššího maršála, dále pak tabule nižších šlechticů, duchovních, vyšších úředníků, kancelistů a pokladníka, kurýrů a *Sprach=Knaben*, pážat, komorníků pánů kavalírů, nižších úředníků, trubačů a bubeníků, lékárníka s barbířem a ostatními lidmi, starajícími se o zdraví členů poselstva, hobojistů a muzikantů, dvě tabule pro trabanty, jedna tabule pro velvyslancovy lokaje a jedna pro lokaje kavalírů, další pak pro sloužící nižších šlechticů, a nakonec ještě tabule pro kuchaře, kuchyňské a sklepní pomocníky, pradleny a ostatní sloužící starající se o koně a vozy a pro ostatní

⁴³⁶ O toto téma se zajímá např. M. KOLDINSKÁ, *c. d.* nebo TÁŽ, *Svět Adama Mladšího z Valdštejna optikou jeho deníku. Příspěvek ke každodennosti a mentalitě renesančního aristokrata*, FHB 18, 1997, s. 121-142; M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997; V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA a kol., *Dvory*; Josef PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1, 2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha 1995 nebo Richard von DÜLMEN, *Kultur und Alltag in der Frühen Neuzeit. 1. Das Haus und seine Menschen, 2. Dorf und Stadt 16.-18. Jahrhundert, 3. Religion. Magie. Aufklärung*, München 1990, 1992, 1994 a mnoho dalších.

⁴³⁷ „best zubereiteten fieschen“. Berchtoldův deník, s. 217.

⁴³⁸ *Tamtéž*, s. 243.

⁴³⁹ *Tamtéž*, např. s. 221, 226, 227 nebo 228.

řemeslníky, kteří se této cesty účastnili.⁴⁴⁰ Na tomto příkladu lze přesně ukázat, že i po čas náročné cesty, která byla někdy plná nebezpečí, ale i jiných zážitků, což obvykle lidi spojuje, bylo i nadále dbáno na dodržování hierarchie dvora, ze které nikdo nevybočoval.⁴⁴¹

Další událostí, která se pravidelně objevuje ve všech denících, bylo sloužení mše svaté. Tu většinou sloužil na své lodi *Praelatus Domesticus* se svými kněžími, kteří cestovali společně s poselstvem, nebo kaplan farního kostela na místě, kam poselstvo dorazilo. V druhé půli cesty, tedy při cestování po souši z Bělehradu do Cařihradu, se již autoři deníků o tom, jakým způsobem a kde se svatá mše během cesty sloužila, již příliš podrobněji nerozepisují. Poselstvo vedené velvyslance Oettingen-Wallersteinem s sebou vezlo dokonce varhany, „...*vergleichen in Orient noch niemahlen gehört worden.*“⁴⁴² Simpertus Niggel pak dále ve svém deníku zaznamenává také kdy bývaly varhany použity. Bylo tomu tak například 23. neděli po Letnicích „... *auf welchen das Fest des H. Leopoldi gefallen, ware ein schöner warmer Tag; Wetlen es nun Ihro Röm. Kays. Maj. Nahmens=Tag ware, legte die gantze Hoffstatt ihre Galla-Kleidung an. Es wurde auch die Capell=Zelt an dem Ufer auffgeschlagen, das Orgel=Werck an das Land geführet, der Gottes=Dienst öffentlich und soleniter allda gehalten... Gegen 11. Uhr sunge Hr. Paelat, unter einer schönen Vocal-und Instrumental-Music, das Hoch=Ambt, worbey sich Trompeten und Paucken dapffer hören liessen.*“⁴⁴³

Ke stavu cest se cestovatelé ve svých denících vyjadřuje pouze v takových případech, kdy jsou buď tak úzké, že jimi některé vozy nemohou ani projet, po dešti příliš zablácené, což komplikuje hladký průchod poselstva, nebo třeba kamenité.⁴⁴⁴ Kromě špatného stavu cest zdržovaly poselstvo také stále se opožďující vozy se zavazadly, které se po prvních zkušenostech začaly pro jistotu vysílat na cestu již minimálně o tři hodiny dříve než zbytek poselstva. V deníku hraběte Prospera Antonína Berchtolda jsou také k dispozici údaje o době, za kterou ten který úsek urazili jezdci na koních a za jak dlouho vozy se zavazadly.⁴⁴⁵ Tu a tam se dokonce stalo, že někdo z poselstva zabloudil a do tábora dorazil až o mnoho hodin později.⁴⁴⁶

⁴⁴⁰ S. NIGGL, *c. d.*, s. 15-16.

⁴⁴¹ Srov. s kapitolou IV.1.2. Sestavení velvyslancova doprovodu.

⁴⁴² S. NIGGL, *c. d.*, s. 9.

⁴⁴³ *Tamtéž*, s. 41.

⁴⁴⁴ Srov. s kapitolou IV.3.3. Cesta po souši z Bělehradu do Cařihradu.

⁴⁴⁵ MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 198-207.

⁴⁴⁶ To je např. případ pana Collara, který zabloudil i s vozy se svými zavazadly. O tom *tamtéž*, s. 230.

Berchtold ve svém cestovním deníku pečlivě rozepisuje, kolik měl který účastník poselstva k dispozici vozů, volů a koňů, což nabízí možnost srovnání postavení či movitosti jednotlivých účastníků.⁴⁴⁷ Velvyslanec Ulfeld měl například v roce 1740 k dispozici sedm vozů, 17 volů a čtyři koně, kdežto třeba hodinář pouze jeden vůz a jednoho koně. Celkový počet vozů se vyšplhal na číslo 455, volů bylo 302 a koní 169. Bohužel pro jiná diplomatická poselstva vysílaná z Vídně do Cařihradu přibližně ve stejném časovém období se takto detailní popis nezachoval, ale lze předpokládat určitou podobnost.

O vybavení cestujících mohou svědčit kromě deníků i cestovní účty, itinerářové příručky, vzácněji pak zachované různé prameny hmotné či ikonografické.⁴⁴⁸ Podle toho, zda se cestující vydával na dalekou či kratší cestu pěšky, na koni nebo v přepychovém voze, se lišilo i vybavení, jež brával s sebou. Muselo se počítat s vhodným oblečením, přiměřeností zavazadel i peněžní hotovosti, obvykle i s ozbrojením pro případ přepadení lupiči.⁴⁴⁹

Kromě kvality cest závisel hladký průběh cesty především na počasí. To se projevilo zejména při první části cesty, tedy při plavbě po Dunaji. Tam se často stávalo, že kvůli silnému dešti, bouři, větru nebo mlze, muselo poselstvo předčasně zakotvit u nejbližšího břehu. To, že plavba po Dunaji nebyla rozhodně pro členy poselstev bez rizika, svědčí i případ, kdy během silného větru, který se zvednul při plavbě poselstva hraběte Ulfelda do Komárna, „*ein Schief knecht auf den Sprach knaben Schief von steuer ruder in das wasser gerissen, welcher dann eine gerauambe zeit unsichtig, das also keine hofnung mehr noch ein tag Liecht zugewinnen...*“. Ten měl ale nakonec štěstí, neboť ho zachránila posádka další lodi a opět ho přivedla k životu.⁴⁵⁰ Zmínky o počasí se v deníku objevují zpravidla jen tehdy, když je nepříznivé, nebo po dlouhé době opět příznivé.

⁴⁴⁷ MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 195-197.

⁴⁴⁸ Pro popisovaná diplomatická poselstva však bohužel nejsou tyto údaje k dispozici.

⁴⁴⁹ K tomu J. PETRÁŇ a kol, *c. d. II/2*, s. 934.

⁴⁵⁰ O tom MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 209-210.

V.1. Kratochvíle během cesty

Zvláštní pozornost si jistě zaslouží deníkové pasáže věnující se zábavám a trávení volného času. Toho měli členové poselstev poměrně hodně, neboť cesta byla náročná a vyžadovala si proto postup po malých úsecích. Kolem šesté hodiny večerní se už zpravidla nikam nepokračovalo, a když nebylo na programu nějaké oficiální setkání nebo společná prohlídka města, mohl se každý věnovat, čemu chtěl. Šlechticové si svůj volný čas krátili třeba vyjížděkami na koních nebo procházkami.

Podle deníkových záznamů byl oblíbenou činností členů poselstev například lov. Na ten se vydal velvyslanec Ulfeld se svým doprovodem během své zastávky v Paksu, nebo když navštívili Hasan Pahsu.⁴⁵¹ Jednou se v deníku objevuje také zmínka o tom, že „*entwelche deren Cavaliers giengen bies zeit des Mittag mahls sich mit schiessen zu unterhaltung.*“⁴⁵² Vášnivým lovcem byl také hrabě Heřman Černín z Chudenic, kterými svými zápisky však dokládá také to, že ne vždy byl lov úspěšný. „*Jel jsem na myslivost s líhavejmi psy a chrty; ani jedné koroptvy, krom dvě křepelky, sme nenašli. Bídna tu myslivost, mnoho pustin.*“⁴⁵³ Lov ale nebyl jen výsadou šlechty, jak dokládá Simpertus Niggl. Také posádka často chodívala chytat ptáky, nebo jak popisuje Niggl: „... *haben unsere Schiff-Leuth abermahl in denen Morasten vil hundert Krebsen, und eine grosse Menge Fisch mit blossen Händengefangen, welche aber wegen deß Morasts sehr matt, und nicht gar gut zu essen waren.*“⁴⁵⁴

Velmi často se pak šlechta bavila tancem a hudbou, ať už to bylo na palubě některé z lodí, nebo později v některém ze stanů. Už během prvního den cesty se na palubě jedné z lodí konalo bujaré veselí. Tato zábava členů poselstva a dalších kavalírů a dam, kteří sem poselstvo doprovodili, „*gedauert bies sich die schöne morg Röthe sehen liesse.*“⁴⁵⁵ Podobně tomu bylo také u Vukovaru, kde kavalíři vyprovázeli zúčastněné dámy zpět do města až v nočních hodinách.⁴⁵⁶

V Budínu se členové diplomatických poselství seznámili poprvé také s tureckými lázněmi, hamamy. Většinou se v lázních velmi líbilo, ale našli se i takový členové poselstev, kterým turecké lázně nedělaly dobře. „*Darauf sind wir in die weltbelobten warmem Bäder*

⁴⁵¹ MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 216 a 234.

⁴⁵² *Tamtéž*, s. 210.

⁴⁵³ F. TISCHER, *c. d.*, s. 216.

⁴⁵⁴ S. NIGGL, *c. d.*, s. 33.

⁴⁵⁵ MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, s. 208.

⁴⁵⁶ *Tamtéž*, s. 220.

*eingeladen worden. Und verfügten sich auch die meisten unseres Adels Wollust oder Andenkens halber dahin, um diese Wasserlust ergötzlich zu genießen. Doch bekam solcher Fürwitz nicht einem jeden gut. Denn weil die mineralische Hitze sehr groß war, hat sich ein Podagramischer grausame Schmerzen dadurch erweckt, sintemalen bei ihm durch die warme die Feuchtigkeit also ausgetrocknet, daß er, ganz entzündet und an Händen und Füßen lahm, bis nach Griechisch Weißenburg stets zu Bett liegen mußte.*⁴⁵⁷

Bylo jich mnoho, více či méně luxusních, více či méně navštěvovaných. Turci se do nich chodili zpočátku umýt, nechat namasírovat, namazat nebo si nechat vytrhat chlupy. Některé z těchto hamamů byly určeny křesťanům a židům, jiné fungovaly střídavě pro muže a pro ženy. Byly to snadno rozpoznatelné budovy s četnými kupolemi se zasazenými skleněnými kamínky, které je pokrývaly. Měly různou velikost a byly postaveny podle principu římských lázní – měly vstupní halu a šatnu, přechodovou, mírně vyhřívanou místnost, kde se prováděly masáže a epilace, první teplou místnost a nakonec horkou vlhkou místnost s mělkými bazénky, s výklenky a lavicemi. Ve středu bylo kulaté nebo osmiúhelné pódium *göbek taşı* („pupeční kámen“), kde se návštěvník mohl umýt a nechat masírovat. Každý hamam měl pec, ve které se neustále pájilo dřevo. Teplý vzduch cirkuloval pod mramorovou podlahou, četnými zděnými potrubími ve zdech, zahříval koupelovou vodu i vzduch a vycházel ven malými komínky tvaru trubek.

Vstupné do hamamů nebylo vysoké a většina jich patřila náboženským nadacím.⁴⁵⁸ Hamamy hrály důležitou roli ve veřejném životě, jelikož nabízely obyvatelstvu místo k setkávání, kde se lidé vídali s přáteli a známými a kde se po koupeli a masáži pila káva nebo šerbet, kouřila se vodní dýmka nebo dlouhá dýmka *çubuk*. Byla to také místa rozptýlení. Poskytovala ženám příležitost vzdálit se z harému nebo těm chudším odpočinek od domácích prací. Rády tam trávily dlouhé hodiny uvolnění, smíchu, klábosení v doprovodu svých dětí a služek, které přinášely košíky s jídlem. Hamam patřil neodmyslitelně ke všem velkým životním událostem – budoucí matka tam chodila pravidelně s nadějí, že pak bude mít snadnější porod, a 40 dnů po porodu zase na rituální

⁴⁵⁷ O návštěvě poselstva velvyslance Leslieho blíže K. TEPLY, *Kaiserliche Gesandtschaften*, s. 119. V Sofii navštívil turecké lázně také velvyslanec z Kuefsteinu. O tom TÝŽ, *Die kaiserliche Großbottschaft*, s. 40.

⁴⁵⁸ Náboženská nadace neboli *vakf* byl majetek držžený ve formě plného vlastnictví, který byl poskytnut pro nějakou veřejně prospěšnou nebo náboženskou instituci. Donátor *vakfu* daroval časově neomezené stálé užívací právo, jež zahrnovalo věčnou nezczitelnost majetku ustanoveného v donaci. Majetek spravovaný těmito nadacemi mohl zahrnovat obchody, sklady, karavansaraje, budovy, hamamy, mlýny, továrny, pozemkový majetek (vesnice, pozemky, statky) nebo stejně tak předměty jako například knihy věnované knihovně a tak dále. Získané příjmy pak definitivně připadly ať již jedné osobě, členovi rodiny donátora nebo ve prospěch zbožných nebo charitativních institucí, které dohlížely na údržbu náboženských budov (mešit, *medres*, konventů), veřejných staveb (špitálů, škol, kašen, kanalizace, mostů a tak dále), nebo na počest duše donátora a jeho blízkých. K tomu podrobněji F. HITZEL, *c. d.*, s. 156-158.

očištění.⁴⁵⁹ Konaly se tu některé ceremonie, například představení novomanželky. Tady se také lidé dozvídali čerstvé novinky, tady se vytvářela a ničila dobrá pověst. Nejslavnějšími tureckými lázněmi byly právě cařihradské a z nich Haseki Hamam (75 metrů dlouhá budova, postavená v roce 1553 architektem Sinanem⁴⁶⁰), pak také hamamy v Burse (Yeni Kaplica, 1553) a v dnešní Budapešti (1566).⁴⁶¹

⁴⁵⁹ Žena po porodu byla považována za nečistou, a proto nesměla vycházet z domu obvykle 40 dní, šestinedělí. Čtyřicátý den byl dnem očisty, kdy mladá matka prováděla rituální očistu doma nebo v hamamu v doprovodu porodní báby, svých příbuzných, přítelkyň a sousedek. O tom *tamtéž*, s. 132.

⁴⁶⁰ Sinan (1489-1588) byl hlavním osmanským dvorním architektem od roku 1538 až do své smrti v roce 1588. Narodil se v Kayseri v křesťanské rodině, byl rekrutován do *devşirme* (viz kapitola II.1. Zvláštnosti osmanské armády) a stal se janičářem. Jako janičář se také zúčastnil válečných tažení, během kterých se naučil základům stavebnictví, přesněji v Tabrízu a v Egyptě. Po návratu do Istanbulu pracoval s architekty na počátku vlády Süleymana Nádherného a zúčastnil se četných zahraničních taženích, při kterých se potvrdil jeho technický a stavitelský talent. V roce 1538 byl povýšen na hlavního architekta a dokonce svého života vedl výstavbu asi 470 pamětihodností (mostů, mešit, hrobek, hamamů, špitálů a tak dále). Tři nejdůležitější komplexy (*külliyeler*) jsou mešity Şehzâde (1544-1548) a Süleymaniye (1550-1557) v Istanbulu a mešita Selimiye (1565-1575) v Edirne, která je považována za jeho mistrovské dílo. O něm F. HITZEL, *c. d.*, s. 267.

⁴⁶¹ O hamamech podrobně *tamtéž*, s. 212-213.

VI. ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo, na základě studia dochovaných cestovních deníků a dalších historických pramenů a odborné literatury, popsat a analyzovat císařská diplomatická poselstva vysílaná z Vídně do osmanského Cařihradu zhruba od poloviny 17. do poloviny 18. století. Práce se pak blíže zaměřila na poselstva J. L. z Kuefsteinu (1628-1629), H. Černína z Chudenic (1644-1645), J. R. Schmida ze Schwarzenhornu (1650-1651), W. Leslieho (1665-1666), W. IV. z Oettingen-Wallersteinu (1699-1701), D. H. z Virmondu (1719-1720) a A. C. Ulfelda (1740-1741).

Již v úvodu bylo podotknuto, že toto téma není v českém prostředí příliš dobře zpracováno a ke studiu bude nutno využít především zahraniční odbornou literaturu. Také prameny, vztahující se k tématu císařských diplomatických poselstev se nachází převážně v Haus-, Hof- und Staatsarchiv a Hofkammerarchiv ve Vídni.

Hned ze začátku byla naznačena problematika habsbursko-osmanských vztahů v 17. a 18. století, které byly provázány mnoha válečnými konflikty. V nich se jednalo především o nadvládu nad Balkánem. K této problematice se vztahuje i otázka vzájemných diplomatických vztahů mezi oběma říšemi. Ty sice začaly již v 15. století, ale právě nutnost vyjednávání příměří a uzavírání mírů, přivedla do Cařihradu, hlavního města Osmanské říše, stálého císařského vyslance pořádě až ve století 16. Na tuto pozici se v průběhu doby dostalo mnoho významných říšských šlechticů. Ti většinou již za sebou mívali nějakou diplomatickou praxi u jiných evropských královských a knížecích dvorů a velvyslanectví v Cařihradu pro ně bývalo vyvrcholením jejich diplomatické kariéry. Velké množství z nich bylo také nositeli vysokého císařského vyznamenání, Řádu zlatého rouna. Mezi nejvýznamnější velvyslance v Cařihradu v období zhruba od poloviny 17. do poloviny 18. století patřili: Hans (Johann) Ludwig z Kuefsteinu (1628-1629), Jan Oktavián Kinský (1639-1640), Heřman Černín z Chudenic (1644-1645), Johann Rudolf Schmid ze Schwarzenhornu (1650-1651), Walter Leslie (1665-1666), Wolfgang IV. z Oettingen-Wallersteinu (1699-1701), Damian Hugo z Virmondu (1719-1720) a Anton Corfíz Ulfeld (1740-1741).

Tato diplomová práce dále mapuje cesty poselstev do Cařihradu. Zaměřuje se na nutné přípravy, které se dělily především na obstarávání darů pro sultána, velkovezíra a další vysoce postavené Osmany, ale také shánění vhodného velvyslancova doprovodu. Dary byly pro jednání s Osmany věcí nezbytně nutnou. Jelikož nebylo zvykem darovat peníze, přivázela diplomatická poselstva mnoho cenných výrobků z drahých kovů, různé

mechanické strojky a především hodiny, které byly v té době darem nejvítanějším. Stejně honosný a reprezentativní jako přivážené dary musel být i velvyslancům doprovod. Ten měl podobnou hierarchii jako šlechtický dvůr a počet jeho členů se s postupem doby čím dál více zvyšoval. Kromě šlechty a duchovních, se těchto poselstev účastnili také doktoři, muzikanti, osobní sluhové, kuchaři, štolbové a mnoho dalšího služebnictva. Velmi důležitými osobami však bývali císařští úředníci, kteří zajišťovali vlastní chod poselstva a následně také fungování cařihradské ambasády.

Diplomatická poselstva musela během své daleké cesty absolvovat také spoustu oficiálních ceremonií, které podléhaly přísnému protokolu a zažitým zvykům. Jednalo se hlavně o audienci u císaře před odjezdem poselstva z Vídně, slavnostní vjezdy a přijetí v mnoha významných městech, vzájemnou výměnu diplomatických poselstev, slavnostní vjezd do Cařihradu, audienci u velkovezíra, ale především o audienci u osmanského sultána, která byla vlastně vyvrcholením velvyslancovi diplomatické cesty.

Trasy diplomatických poselstev lze rozdělit na dvě části. První část byla plavba po Dunaji z Vídně přes Prešpurk, Komárno, Ostřihom, Budín, Petrovaradín až do Bělehradu. Odtud již císařské legace zpravidla cestovaly po souši přes Niš, Sofii, Adrianopol až do Cařihradu. Během této cesty se účastníci poselstev setkali se spoustou zajímavých lidí, poznali mnohá významná města a seznámili se s osmanskou kulturou. Svůj volný čas si během putování krátili především lovením, hudbou a tancem, ale také například návštěvami ve vyhlášených tureckých lázních.

VII. POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

Nevydané prameny

HHStA Wien, Türkei V., Varia und Collectanea 1739, Instruction, s. 3-44.

HHStA Wien, Türkei V., Varia und Collectanea 1740, kart. 10, s. 33-36

HHStA Wien, Türkei V. (zu 1006), kart. 14, Repertorium über sämtliche Gesantschaftshandlungen des Großbothschafters Corfiz Graf von Ulfeld.

HKA Wien, Reichsakten, fasc. 174b, f. 825.

HKA Wien, Reichsakten, fasc. 174, f. 822-823 a 826-827.

MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36.

MZA Brno, G76 – RA Kálnokyů Letovice, kart. 2, inv. č. 35, f. 1-13.

Vydané prameny

Außführliche Relation Und Bericht Wie Die Kayıs. nach Constantinopel destinierte Ansehentliche Bottschafft Ihren Einzug in die Kayserl. Burg zu der gewöhnlichen Audientz allhier in Wienn den 7. May 1665 gehalten (k dispozici v Österreichische National Bibliothek ve Vídni).

BEJBLÍK, Alois (ed.), *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1977.

BENAGLIA, Giovanni, *Außführliche Reiß=Beschreibung (von Wien nach Constantinopel) und wieder zurück nach Teutschland*, Frankfurt 1687.

BINKOVÁ, Simona – POLIŠENSKÝ, Josef (edd.), *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989.

DAŇHELKA, Jiří (ed.), *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1950.

z DOBROSLAVÍNA, Jan Arnolt, *Legaci císařská, kterou na doporučení nejnepřemoženějšího a velikomocného římského císaře Leopolda I. k Portě otomanské k sobě přijal a vykonal vysoce urozené hrabě a pán, pan Walter Svaté říše hrabě Leslie, pán na Petově, Novém Městě Hradišti nad Metují, J. Mil. Cís. a dvoru vojenského tajná rada, maršálek polní a rady slovanské a petrinské generál, rytíř zlatého rouna. Krátkou historii na světlo v latinském jazyku vydána od dvojí cti hodného a vysoce učeného pana P. T. ... přeložena a v Litomyšli nákladem Jana Arnolta z Dobroslavína vytištěna Léta Páně 1669*, Litomyšl 1669.

DRIESCH von der, Gerhard Cornelius, *Historische Nachricht von der Röm. Kayserl. Groß=Bottschafft nach Constantinople welche auf [...] Befehl [...] Carl des*

- Sechsten nach glücklich vollenden zweyjährigen Krieg, Der[...] Damian Hugo von Virmondt rühmlichst verrichtet*, Nürnberg 1723.
- KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997.
- KUBEŠ, Jiří (ed.), *Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705. Kryštof Václav z Nostic*, Praha 2004.
- NIGGL, Simpert, *Diarium, Oder Außführliche curiose Reiß=Beschreibung / Von Wien nach Constantinopel und von dar wider zuruck in Teutschland ...*, Augsburg 1701.
- PETRÁŇOVÁ, Lydia a kol. (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 1979.
- RICAUT, Paul, *Der Neu-eröffneten Ottomanischen Pforten, von Anno 1664 bis zu Ende dieses 1700 Jahres*, Augsburg 1701.
- von ROHR, Julius Bernhard, *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der großen Herren, Reprint der Ausgabe Berlin 1733 (hg. von Monika Schlechte)*, Leipzig 1990.
- TAFFERNER, Paulus, *Der Röm. Kay. May. Leopoldi I. An Deß grossen Türcken [...] Anno 1665 [...] abgeordnete Bottschaft [...]*, Wien 1672.
- TICHÁ, Zdenka (ed.), *Jak staří Čechové poznávali svět. Výbor ze starších českých cestopisů 14.-17. stol.*, Praha 1985.

Literatura

- BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan Pavel, *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. X, (1740-1792)*, Praha 2001.
- BENEDIK, Heinrik, *Die europäische Politik der Pforte vor Beginn und während des österreichischen Erbfolgekrieges*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchives 1, 1948, s. 137-192.
- BITTER, Ludwig – GROß, Lothar, *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648), Band I. (1648-1715)*, Berlin 1936.
- BOBOVIUS, Antonius, *Topkapi. Relation du sérail du Grand Seigneur*, Arles 1999.
- BUCHMANN, Bertrand Michael, *Österreich und das Osmanische Reich, eine bilaterale Geschichte*, Wien 1999.
- BŮŽEK, Václav (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, OH 3, České Budějovice 1993.
- BŮŽEK, Václav (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*, OH 5, České Budějovice 1996.

- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef a kol., *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Petr (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, OH 7, České Budějovice 1999.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Petr (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, OH 10, České Budějovice 2003.
- CASSELS, Levender, *The Struggle for the Ottoman Empire 1717-1740*, London 1966.
- CATALANO, Alessandro, *Italský deník Arnošta Vojtěcha Harracha (1598-1667)*, in: Vilém HEROLD – Jaroslav PÁNEK (usp.), *Baroko v Itálii – baroko v Čechách. Setkávání osobností, idejí a uměleckých forem*, Praha 2003, s. 333-353.
- DERCSÉNYI, Dezső, *Der königliche Palast von Esztergom*, Budapest 1965.
- DÜLMEN von, Richard, *Kultur und Alltag in der Frühen Neuzeit. 1. Das Haus und seine Menschen, 2. Dorf und Stadt 16.-18. Jahrhundert, 3. Religion. Magie. Aufklärung*, München 1990, 1992, 1994.
- EHALT, Hubert Ch., *Ausdrucksformen absolutistischer Herrschaft. Der Wiener Hof im 17. und 18. Jahrhundert*, Wien-München 1980.
- FAROGHI, Suraiya, *Die Legitimation des Osmanensultans: Zur Beziehung von Religion, Kunst und Politik im 16. und 17. Jahrhundert*, Zeitschrift für Türkeistudien 2, 1989, 7, s. 49-67.
- FREELY, John, *Tajemství paláců. Soukromý život sultánů v Istanbulu*, Praha 2004.
- HEPPNER, Harald, *Johann Josef von Herberstein und die kaiserliche Grossbotschaft nach Konstantinopel 1665/66*, Österreichische Osthefte 20, 1978, s. 116-123.
- HITZEL, Frédéric, *Osmanská říše 15.-18. století*, Praha 2005.
- HLAVAČKA, Milan, *Cestování v éře dostavníků*, Praha 1996.
- HOCHEDLINGER, Michael, *Der Souffleur des Sultans*, DAMALS. Das Magazin für Geschichte und Kultur 12, 2005, s. 74-79.
- HOJDA, Zdeněk., „Kavalířské cesty“ v 17. století a zájem české šlechty o Itálii, in: Itálie, Čechy a střední Evropa, Praha 1986, s. 216-239.
- HÖSCH, Edgar – NEHRING, Karl – SUNDHAUSSEN, Holm (Hrsg.), *Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, Wien-Köln-Weimar 2004.
- HRDLIČKA, Josef, *Adam II. z Hradce a jeho dvůr*, OH 6, České Budějovice 1998, s. 127-165.
- HRDLIČKA, Josef, *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650)*, České Budějovice 2000.

- HRUBÝ, František, *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír*, Brno 1987.
- HUBER, Alfons, *Österreichs diplomatische Beziehungen zur Pforte 1658-1664*, Archiv für österreichische Geschichte Band 85, Wien 1898.
- HYNKOVÁ, Hana, *Europäische Reiseberichte aus dem 15. und 17. Jahrhundert als Quellen für die historische Geographie Bulgariens*, Sofia 1973.
- IST-AND, Metin, *Istanbul in the XVIth Century: the City, the Palace, Daily Life*, Istanbul 1994.
- JANÁČEK, Josef, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 2003.
- JIREČEK, Konstantin, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und Balkanpässe*, Praha 1877.
- JIREČEK, Konstantin, *Václav Budovec z Budova v Cařihradě*, ČČM 51, 1877, s. 417-437, 580-598.
- KALISTA, Zdeněk, *Valdštejn, historie odcizení a snu*, Praha 2002.
- KELLER, Katrin, *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*, Wien 2005.
- KLINGENSTEIN, Grete, *Der Aufstieg des Hauses Kaunitz. Studien zur Herkunft und Bildung des Staatskanzlers WenzelAnton*, Göttingen 1975.
- KLUSÁKOVÁ, Luďa, *Cesta do Cařihradu. Osmanská města v 16. století viděná křesťanskýma očima*, Praha 2003.
- KOLDINSKÁ, Marie, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha – Litomyšl 2004.
- KOLDINSKÁ, Marie, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Cesta intelektuála k popravišti*, Praha – Litomyšl 2004.
- KOLDINSKÁ, Marie, *Svět Adama Mladšího z Valdštejna optikou jeho deníku. Příspěvek ke každodennosti a mentalitě renesančního aristokrata*, FHB 18, 1997, s. 121-142.
- KOŽÍK, František, *Cesta Kryštofa Haranta z Polžic a z Bezdržic a na Pecce. Z království Českého do Benátek, odtud do Země svaté, země Judské a dále do Egypta*, Praha 2002.
- KROUPA, Jiří, *Dietrichstejnové v pol. 17. století a model tzv. kavalírské cesty*, Historická Olomouc a její současné problémy 4, 1983, s. 109-117.
- KUBEŠ, Jiří, *Diplomaticko-úřední cesta generálního válečného komisaře Leopolda Antonína Josefa Šlika z Pasounu a Holíče (1663-1723) po středoněmeckých dvorech v roce 1706*, VSH 11, 2002, s. 41-84.
- KUBEŠ, Jiří (ed.), *Šlechtic na cestách v 16.-18. století*, Pardubice 2007.

- KUBEŠ, Jiří, *Švamborský dvůr v Třeboni v letech 1611/1612-1620*, OH 7, České Budějovice 1999, 441-468.
- KUNSKÝ, Josef, *Čeští cestovatelé I.*, Praha 1961.
- MAJOROS, Ferenc – RILL, Bernd, *Das Osmanische Reich (1300-1922). Die Geschichte einer Großmacht*, Regensburg – Gratz – Wien - Köln, 1994.
- MARKOM, Eveline, *Die diplomatische Beziehungen Österreichs zum Osmanischen Reich im 18. Jh. Unter besonderer Berücksichtigung der Orientalischen Akademie in Wien*, Wien 2001 (diplomová práce).
- MARKOV, Walter – WERNER, Ernst, *Geschichte der Türken von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Berlin 1978.
- MAŤA, Petr, *Nejstarší české a moravské deníky (Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny)*, FHB 18, 1997, s. 99-120.
- MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004.
- MAŤA, Petr, *Tagebücher*, in: Josef Pauser, Martin Scheutz, Thomas Winkelbauer (Hgg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch (=MIÖG Ergänzungsband 44)*, Wien-München 2004, s. 767-780.
- MATUZ, Josef, *Das Osmanische Reich. Grundlinien seiner Geschichte*, Darmstadt 1985.
- MAUR, Eduard, *12. 5. 1743. Marie Terezie. Korunovace na usmiřenou*, Praha 2003.
- MEINBERGER, Peter, *Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel in den Jahren 1629-1643. Ein Beitrag zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Türkei in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Bern-Frankfurt am Main 1973.
- MENTBERGER, Václav (ed.), *Z deníku Jana Josefa hraběte z Vrtby*, 21. ročenka Národopisného musea Plzeňska za rok 1939, Plzeň 1940.
- MÜLLER, Klaus, *Die kaiserliche Gesandtschaftswesen im Jahrhundert nach dem Westfälischen Frieden (1648-1740)*, Bonn 1976.
- MŽYKOVÁ, Marie, *Šlechta ve službách diplomacie I. Španělsko, Anglie, Nizozemí*, Praha 2001.
- MŽYKOVÁ, Marie, *Šlechta ve službách diplomacie II. Itálie, Turecko, Rusko, Švédsko*, Praha 2001.
- MŽYKOVÁ, Marie, *Šlechta ve službách diplomacie III., Dánsko, Polsko, Německo, Francie, SMOM*, Praha 2001.
- OHLER, Norbert, *Cestování ve středověku*, Jinočany 2003.
- Ottův slovník naučný*, 28 svazků, Praha 1888-1909.

- PÁLFFY, Géza, *Die Entstehung und Entwicklung der Türkenabwehr in Ungarn 1526-1699*, in: Kaiser und König. Eine historische Reise: Österreich und Ungarn 1526-1918, Budapest 2001, s. 37-46.
- PÁLFFY, Géza, *The Origins and Development of Border Defence System against the Ottoman Empire in Hungary (up to the early Eighteenth Century)*, in: Géza Dávid – Pál Fodor (edd.), Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe. The Military in the Era of Ottoman Conquest, Leiden-Boston-Köln 2000, s. 3-69.
- PÁNEK, Jaroslav, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, Praha 1987 (nově České Budějovice 2004).
- PÁNEK, Jaroslav, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě (Cestování jako činitel kulturní a politické integrace)*, ČČH 88, 1990, s. 661-682.
- PÁNEK, Jaroslav, *Zahraniční cesty posledních Rožmberků a jejich kontakty s evropským dvorským prostředím*, OH 3, 1993, s. 9-32.
- PANGERL, Irgard – SCHEUTZ, Martin – WINKELBAUER, Thomas (Hg.), *Der Wiener Hof im Spiegel der Zeremonialprotokolle (1652-1800). Eine Annäherung*, Innsbruck - Wien 2007.
- PANOVA, Sněška, *Wien-Konstantinopel, ein Wegreger diplomatischer und Handelskommunikationen im 18. Jahrhundert*, Das achtzehnte Jahrhundert und Österreich. Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts 7.-8. Band, 1992/1993, s. 41-50.
- PARVEV, Ivan, *Habsburgs and Ottomans between Vienna and Belgrad (1683-1739)*, East European Monographs 181, New York 1995.
- PETRÁŇ, Josef a kol., *Dějiny hmotné kultury I/ 2*, Praha 1985.
- PETRÁŇ, Josef a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1, 2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha 1995.
- PICARD, Bertold, *Das Gesandtschaftswesen Ostmitteleuropas in der Frühen Neuzeit. Beiträge zur Geschichte der Diplomatie in der ersten Hälfte des sechzehnten Jahrhunderts nach den Aufzeichnungen des Freiherrn Sigmund von Herberstein*, Wiener Archiv für Geschichte des Slawentums und Osteuropas, Band VI, Graz – Wien – Köln 1967.
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Valdštejn, ani císař, ani král*, Praha 1995.
- RATAJ, Tomáš, *Císařská poselstva v Cařihradě ve druhé polovině 16. století*, DAS 17, 1995, č. 4, s. 7-12.
- REGELE, Oskar, *Der österreichische Hofkriegsrat (1556-1848)*, Wien 1949.

- REICHRTOVÁ, Noemi, *Václav Budovec z Budova*, Praha 1984.
- ROIDER, Karl A., *The Perils of Eighteenth-Century Peacemaking. Austria and the Treaty of Belgrad, 1739*, *Central European History* 3, 1972, s. 195-207.
- SEHNAL, Jiří, *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína, Životní styl českého šlechtice v době vrcholného baroka*, ČMM 119, 2000, s. 367-389.
- SIENELL, Stefan, *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*, Wien 1997.
- SMÍŠEK, Rostislav, *Hrabě Jan Adam Questenberk a proměny jeho dvora v první polovině 18. století*, in: *Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000*, České Budějovice 2001, s. 125-156.
- SMUTNÝ, Bohumír, *Relace císařského vyslance Waltera Leslieho o cestě do Cařihradu a zpět 1665-1666*, *Sborník prací východočeských archivů I*, 1970, s. 167-181.
- SOCHOROVÁ, Ludmila, *Každodennost v deníkových záznamech hraběte Jana Josefa z Vrby z roku 1752*, SVPP 34, 1994, s. 129-142
- SPULER, Bertold, *Europäische Diplomaten in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739), I. Teil: Die politische Tätigkeit der europäischen Diplomaten am Bosphorus 1699-1739*, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, Zeitschrift des Osteuropa-Instituts Breslau*, Band 11, 1, 1935, s. 53-115.
- SPULER, Bertold, *Europäische Diplomaten in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739), II. Teil: Die diplomatischen Gebräuche. Übersicht über die türkischen Staatsbehörden*, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, Zeitschrift des Osteuropa-Instituts Breslau*, Band 11, 2, 1935, s. 171-222.
- SPULER, Bertold, *Europäische Diplomaten in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)*, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas (Breslau) Jahrgang 1, 2*, 1936, s. 229-262.
- STEFLICEK, Emma, *Das Reichkanzellariat unter Dominik Andreas Graf von Kaunitz 1698-1707*, Wien 1954, s. 284-291 (disertační práce).
- ŠTĚPÁNEK, Petr, *Correspondence and Diary related to the second Embassy of Count Hermann Czernin to Constantinople in 1644/1645* in: *Essay on Ottoman Civilisation*, *Archív orientální – supplementa VIII*, Praha 1998, s. 385-394.
- ŠTĚPÁNEK, Petr, *Výdaje Heřmana Černína na jeho první vyslanecké cestě do Istanbulu v letech 1616-1617, I. edice textu*, ČNM 170, 2001, č. 1-2, s. 47-81 a č. 3-4, s. 14-42.

- TEPLY, Karl, *Die kaiserliche Großbotschaft an Sultan Murad IV. 1628. Des Freiherrn Ludwig von Kuefstein Fahrt zur Hohen Pforte*, Wien 1976.
- TEPLY, Karl, *Kaiserliche Gesandtschaften ans Goldene Horn*, Stuttgart 1968.
- TEPLY, Karl, *Türkische Gesandtschaften nach Wien (1488-1792)*, Österreich in Geschichte und Literatur, 20. Jahrgang, 1. Heft, 1976, s. 20-24.
- TISCHER, František., *Heřman hrabě Černín z Chudenic. Obrazy ze života a činnosti jeho*, Praha 1903.
- VALENTA, Aleš, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004.
- VINTROVÁ, Lenka, *Diplomatická cesta Prospera Antonína Berchtolda k tureckému sultánu v roce 1740*, Pardubice 2004 (bakalářská práce).
- VOREL, Petr, *Úvěr, peníze a finanční transakce české a moravské aristokracie při cestách do zahraničí v polovině 16. století*, ČČH 96, 1998, s. 754-778.
- VLNAS, Vít, *Roky s nepřitelem. Císařští diplomaté a špióni v Istanbulu za časů baroka*, DAS 23, 2001, č. 4, s. 7-12.
- VLNAS, Vít, *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha-Litomyšl 2001.
- VLNAS, Vít, *Ztracené ráje Orientu. Mary Wortley Montaguová a její obraz islámského světa*, DaS 27, 2005, č. 10, s. 32-36.
- WEIGL, Igor, *In a Caftan before the Emperor, with the Haiduks around Graz and with Library in Ptuj. The Count Leslie and their city and country Residences in the 17th and 18th Century*, in: Polona VIDMAR (ed.), *Zapuščina rodbine Leslie na ptujskem gradu*, Ptuj 2002, s. 88-89.
- WEITHMANN, Michael W., *Balkán. 2000 let mezi Východem a Západem*, Praha 1996.
- WURZBACH von, Constantin, *Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben*, 60 dílů, Wien 1856-1891.

www stránky

- <http://www.zedler-lexikon.de> (Elektronická podoba lexikonu Johann Heinrich ZEDLER, *Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste*, 64 dílů, Halle - Leipzig 1732-1754)
- <http://www.newadvent.org/cathen/08594b.htm> (Elektronická podoba Catholic Encyclopedia).

http://www.univie.ac.at/Geschichte/wienerhof/wienerhof2/datenblaetter/kuefstein_hl1.htm

(Viedeňská univerzita).

<http://mek.oszk.hu/01700/01793/pdf/07.pdf> (Mírová jednání v Požarevací).

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Ost%C5%99ihom> (Ostřihom)

Materiály z internetových stránek byly získány dne 1. června 2007

VIII. CONCLUSION

This diploma thesis tries, on the basis of preserved travelling diaries, to describe and analyse diplomatic legations sent by an Austrian branch of the Hapsburgs from Vienna to Ottoman Empire from around the middle of the 17th century to the middle of the 18th century. It mainly deals with the legations of J. L. of Kuefstein (1628-1629), H. Černín of Chudenice (1644-1645), J. R. Schmid of Schwarzenhorn (1650-1651), W. Leslie (1665-1666), W. IV of Oettingen-Wallerstein (1699-1701), D. H. of Virmond (1719-1720) and A. C. Ulfeld (1740-1741).

In the introduction was already stated that in the Czech environment this topic is not very well compiled and for studying it would be necessary to use mainly foreign specialized literature. Also sources for the topic of imperial diplomatic legations can be mainly found in Haus-, Hof- und Staatsarchiv and Hofkammerarchiv in Vienna.

At the very beginning, the problem of Hapsburg-Ottoman relationships in the 17th and 18th centuries, which were accompanied with many war conflicts, was indicated. The main point of these war conflicts was the supremacy over the Balkans. The question of mutual diplomatic relationships between these empires is also connected with these problems. These conflicts already started in the 15th century but the necessity of mediating about truce and negotiating peaces brought to Constantinople, the capital of Ottoman Empire, the imperial envoy in the 16th century.

This position of the envoy was during years occupied by many important imperial aristocrats. They usually already had a kind of diplomatic experience with other European royal and princely courts and the embassy in Constantinople was for them the climax of their diplomatic career. A lot of them were awarded a high imperial order, Order of the Golden Fleece.

Among the most important envoys in Constantinople from about the middle of the 17th century to the middle of the 18th century belonged: Hans (Johann) Ludwig of Kuefstein (1628-1629), Jan Oktavián Kinský (1639-1640), Heřman Černín of Chudenice (1644-1645), Johann Rudolf Schmid of Schwarzenhorn (1650-1651), Walter Leslie (1665-1666), Wolfgang IV. of Oettingen-Wallerstein (1699-1701), Damian Hugo of Virmond (1719-1720) and Anton Corfiz Ulfeld (1740-1741).

Further more, this diploma thesis maps journeys of legations to Constantinople. It focuses on necessary preparations which mainly contained getting presents for the sultan, grand vizier and other highly placed Ottomans and also getting proper envoy's accompaniment. Presents were very important when negotiating with the Ottomans. As there was no habit of giving money, the diplomatic legations were bringing a lot of valued goods made from precious stones, different mechanical machines and first of all clocks which were the most valued present that time. The envoy's accompaniment had to be as spectacular and representative as the presents which were brought. The hierarchy of this accompaniment was similar to the aristocratic court and the number of members was during years rising. Apart from aristocrats and clerics, there were also doctors, musicians, personal servants, cooks, ostlers and a lot of other kind of servants. Imperial clerks who managed the process of the legation and later on also the process of the imperial embassy were very important people.

Diplomatic legations had to deal with a lot of official ceremonies during their far journey which had to be according to a strict protocol and rooted habits. The main was the imperial audience before leaving Vienna, ceremonial entrances and welcoming in many important cities, mutual exchange of diplomatic messages, ceremonial entrance into Constantinople, grand vizier audience but mainly Ottoman sultan audience which was the climax of the envoy's diplomatic journey.

Travel plans of diplomatic legations could be divided into two parts. The first part was a voyage along the Danube from Vienna to Prešpurk, Komárno, Ostřihom, Budín, Petrovaradin to Belgrade. From this place they usually travelled by land through Niš, Sophia, Adrianopol to Constantinople. During these journeys, the participants of legations met a lot of interesting people, they got to know many important cities and learnt about Ottoman culture. They spent their free time during travelling mainly hunting, music, dancing but they also visited well known Turkish bath.